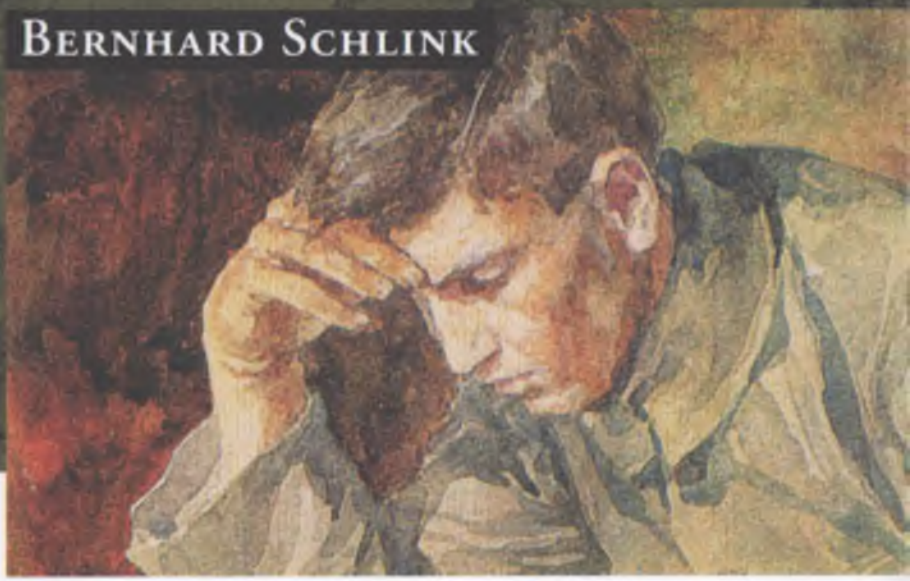
BERNHARD SCHLINK

Okuyucu

ÇEVİREN CEMAL ENER

iletişim

BERNHARD SCHLINK • Okuyucu

Der Vorleser
© 1995 Diogenes Verlag AG Zürich
Bu kitabın yayın hakları Akcalı Telif Hakları ajansı aracılığıyla alınmıştır.

İletişim Yayınları 423 • Dünya Edebiyatı 87
ISBN-13: 978-975-470-488-4
© 1997 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1-10. BASKI 1997-2014, İstanbul
11. BASKI 2015, İstanbul

DİZİ YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge
KAPAK Suat Aysu
KAPAKTAKİ RESMİ Ignat Bednarik, "Okuyan Genç Adam"
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Ümran Küçükislamoğlu
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

BERNHARD SCHLINK

Okuyucu

Der Vorleser

ÇEVİREN ***Cemal Ener***

iletişim

BERNHARD SCHLINK 6 Temmuz 1944'te Alman bir baba ve İsviçreli bir annenin çocuğu olarak Bielefeld yakınlarındaki Bethel kasabasında dünyaya geldi. İki yaşından itibaren Heidelberg'de büyüyen Schlink, Berlin Özgür Üniversitesi'nde hukuk eğitimi aldı. 1988'de Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinin anayasa yargıçlığına getirildi ve 1992'de Humboldt Üniversitesi'nde Kamu Hukuku ve Hukuk Felsefesi profesörü oldu. Yazarlık hayatına dedektiflik romanları yazarak başlayan Schlink, 1989'da *Gordiyon Fiyongu* kitabı ile Almanca Polisiye Yazarlar Ödülü'nü, 1992'de ise ilkini Walter Popp'la yazdığı, sırasıyla *Selb'in Yargısı*, *Selb'in Hilesi* ve *Selb'in Ölümü* isimli kitaplardan oluşan *Özel Dedektif Selb'in Serüvenleri* serisinin ikinci kitabı ile Bochum Polisiye Arşivi nin Alman Polisiye Roman Ödülü'nü aldı. Otuz dokuz dile çevrilen *Okuyucu* isimli kitabı ile ise 1997'de Grinzane Cavour Ödülü, Laure Batallion Ödülü, Hans Fallada Ödülü, Abendzeitung Yılın Yıldızı Ödülü'nü, 2000 yılında Alman Protestan Kütüphaneleri Birliği Protestan Kitap Ödülü'nü aldı. *Yaz Yalanları*, *Aşk Kaçışları*, *Hafta Sonu*, *Eve Dönüş*, *Der Andere* (Öteki) isimli eserleri de bulunan Bernhard Schlink, yaşamını Bonn ve Berlin'de sürdürmektedir.

Birinci Bölüm

1

On beş yaşımdayken sarılığa yakalanmıştım. Hastalık sonbaharda başlamış ve ilkbaharda geçmişti. Yıl sonuna doğru havalar soğuyup karardıkça, ben de zayıf düşüyordum. Yeni yılla birlikte her şey yoluna girmeye başladı. Ocak ayı ılık geçiyordu ve annem yatağımı balkona yerleştirmişti. Gökyüzünü, güneşi, bulutları görüyor ve avluda oynayan çocukları işitebiliyordum. Şubat ayında bir ikindi vakti bir karatavuğun ötüşünü dinlemiştim.

İlk yürüyüşüm beni, yüzyıl dönümünde inşa edilmiş, heybetli bir binada oturduğumuz Blumenstrasse'den Bahnhofstrasse'ye götürdü. Ekim ayının bir pazartesi günü, okuldan eve dönerken kusmuştum orada. Günlerdir çok halsizdim zaten, hayatımda hiç olmadığım kadar halsiz. Her adımımı büyük bir güç harcayarak atıyordum. Evde ya da okulda merdivenleri çıkarken bacaklarım kesiliyordu. Yemek de gelmiyordu içimden. Aç karnına masanın başına oturduğumda bile çok geçmeden bir isteksizlik hissediyordum. Sabahları kupkuru bir ağızla ve ağırlaşmış organlarımın, bedenimin yanlış yerlerinde durdukları hissiyle uyanıyordum.

Böyle güçsüz olmaktan utanıyordum. Kustuğum zaman daha da çok utanmıştım. Bu da daha önce hiç gelmemişti başıma. Ağzım doluvermişti, gelenleri yutmaya çalıştım, dudaklarımı sımsıkı kapadım, elimi ağzıma bastırdım, ama ağzımdan ve parmaklarımın arasından patladı. O zaman ardımdaki binanın duvarına yaslandım, ayaklarımın ucundaki kusmuğa baktım ve öğürerek şeffaf bir su çıkardım.

Benimle ilgilenen kadın oldukça hoyrattı. Kolumdan tuttu ve beni binanın loş girişinden geçirerek avluya götürdü. Yukarıda pencereden pencereye ipler gerilmiş, çamaşırlar asılmıştı. Avluda bir odun yığını vardı; kapısı açık bir atölyeden bıçkı makinesinin cayırtısı duyuluyor, havaya talaş dağılıyordu. Avluya açılan kapının yanında bir musluk vardı. Kadın suyu açtı, önce elimi yıkadı, ardından avcuna doldurduğu suyu yüzüme çarptı. Yüzümü mendilimle kuruladım.

"Ötekini al!" Musluğun yanında iki kova duruyordu; kadın birini alarak doldurdu. Ben de diğerini aldım ve doldurduktan sonra koridor boyunca peşinden yürüdüm. İyice geriye çekildi; kaldırıma bir kırbaç gibi çarptı su ve kusmuğu oluğa doğru sürükledi. Sonra benim elimdeki kovayı aldı ve kaldırımın üzerine ikinci bir dalga daha gönderdi.

Doğrulduğunda ağladığımı gördü. "Oğlancık," dedi şaşırarak, "oğlancık." Beni kollarının arasına aldı. Boyum onunkinden daha uzun sayılmazdı, göğüslerini göğsümde hissettim, kucaklamanın yakınlığında soluğumun kötü kokusunu ve onun taze ter kokusunu duydum ve ellerimi nereye koyacağımı bilemedim. Ağlamayı kestim.

Nerede oturduğumu sordu, kovaları girişe bıraktı ve beni evime götürdü. Bir eline okul çantamı almış, diğeriyle de kolumu tutmuş yanım sıra yürüyordu. Bahnhofstrasse, Blumenstrasse'ye uzak değildir. Ona ayak uydurmamı kolaylaştıran bir kararlılıkla ve hızlı adımlarla yürüyordu. Evin önünde veda ederek ayrıldı.

Annem, sarılık teşhisini koyan doktoru aynı gün getirdi. Bir ara, anneme o kadından söz ettim. Bana kalsa onu yeniden ziyaret etmezdim sanıyorum. Ama toparlanır toparlanmaz, harçlığımla bir demet çiçek almam ve kendimi tanıtarak teşekkür etmem, annem için doğal bir zorunluluktu. Böylece şubat sonunda Bahnhofstrasse'ye yeniden gittim.

2

Bahnhofstrasse'deki bina artık yerinde değil. Ne zaman ve ne nedenle yıkıldığını bilmiyorum. Uzun yıllar boyunca doğduğum kente dönmedim. Yetmişli ya da seksenli yıllarda inşa edilmiş olan yeni bina beş katlı, bir de genişletilmiş bir çatı katı var, çıkma ve balkon yapılmamış, pürüzsüz ve açık renk bir sıva atılmış. Bir sürü zil, bir sürü küçük daireyi temsil ediyor. Tıpkı kiralık bir otomobil alır ve kullandıktan sonra teslim eder gibi yerleşilen ve çıkılan daireler. Giriş katı şu sıralarda bir bilgisayar dükkânı; daha önce de bir parfümeri, bir market ve bir videocu vardı orada.

Aynı yükseklikteki eski bina dört katlıydı; kesme kumtaşından bir giriş katı üzerinde yükselen, yığma tuğla duvarlı, çıkma, balkon ve pencere çerçeveleri kumtaşından yapılmış üç katı vardı. Giriş katma ve merdiven boşluğuna birkaç basamakla çıkılırdı; yukarıya doğru daralan bu basamaklar, her iki yanda, aşağıya doğru salyangoz gibi kıvrılarak sona eren duvarlarla sınırlanmış, bu duvarların üzerine de demir parmaklıklar yerleştirilmişti. Giriş kapısının iki yanında birer sütun bulunuyordu; sütunları birleştiren alınlıktaki as-

lanlardan biri Bahnhofstrasse'den yukarıya, diğeri de aşağıya doğru bakardı. Kadının beni avludaki musluğa götürürken geçirdiği giriş, binanın yan girişiydi.

Daha küçük bir çocukken bu binanın farkına varmıştım. Sırasındaki evlerin hâkimiydi. Eğer biraz daha ağırlaşıp genişleyecek olursa, bitişiğindeki binaların kenara çekilip ona yer açmak zorunda kalacaklarını düşünürdüm. İçeride alçı kabartmaların, aynaların ve cilalanmış pirinç çubuklarla basamaklara sabitlenmiş oryantal desenli yolluğun bulunduğu bir merdiven boşluğu olduğunu hayal ederdim. Bu görkemli binada, görkemli insanların oturduklarını düşlerdim. Ama bina geçip giden yıllarla ve tren bacalarından çıkan dumanlarla kararmış olduğu için, binanın görkemli sakinlerini de kasvetli insanlar olarak kurardım kafamda: çarpılmış, belki sağır ya da dilsiz, kambur ya da topal insanlar.

Sonraki yıllarda defalarca düşlerime girdi bu bina. Bu düşler birbirine benzerdi, bir düşün ve bir konunun çeşitlemeleri. Yabancı bir kentte yürürken bu binayı görüyorum. Tanımadığım bir mahallede, bir sıra binanın arasında yükseliyor. Yürümeye devam ediyorum; binayı tanıdığım, ama mahalleyi tanımadığım için kafam karışıyor. Derken bu binayı daha önce de gördüğümü hatırlıyorum. Bu sırada doğduğum kentteki Bahnhofstrasse'yi değil, başka bir kenti ya da başka bir ülkeyi düşünüyorum. Düşümde Roma'dayım sözgelimi; orada binayı görüyorum ve onu daha önce Bern'de görmüş olduğumu hatırlıyorum. Düşlenmiş bu hatıra beni sakinleştiriyor; binayı başka bir çevrede yeniden görmüş olmak, eski bir dostla yabancı bir ortamda tesadüfen karşılaşmaktan daha tuhaf gelmiyor bana. Geri dönüyorum, eve doğru yürüyorum ve basamaklardan çıkıyorum. İçeriye girmek istiyorum. Kapının kulpuna asılıyorum.

Eğer bu binayı kent dışında görmüşsem, düş daha uzun sürüyor ya da sonradan ayrıntılarını daha iyi hatırlıyorum.

Araba sürüyorum. Sağ yanımda binayı görüyor ve yoluma devam ediyorum; başta bir kent sokağına ait olduğu apaçık belli olan bir binanın, böyle açık arazide dikilmesine şaşırıyorum yalnızca. Sonra bu binayı daha önce de görmüş olduğumu hatırlıyorum ve şaşkınlığım iki kat artıyor. Ona nerede rastlamış olduğumu hatırladığımda, dönüyor ve arabamı gerisin geri sürüyorum. Düşteki yol daima boş, lastiklerimi cayırdatarak dönebiliyor ve arabamı büyük bir hızla sürebiliyorum. Gecikmekten korkuyor ve hızımı daha da artırıyorum. Sonra görüyorum onu. Tarlalarca çepeçevre kuşatılmış; eğer Palatina'daysa kolza ya da tahıl tarlaları veya üzüm bağları, Provence'daysa lavanta bahçelerince kuşatılmış. Bölge çoğu zaman düzlük, bazen alçak tepeler de olabiliyor. Çevrede hiç ağaç yok. Çok açık bir gün, güneş açmış, hava parıltılı ve cadde sıcaktan parlıyor. Yangın duvarları binayı yalıtılmış, tamamlanmamış gibi gösteriyor. Bunlar herhangi bir binanın yangın duvarları olabilir. Bina Bahnhofstrasse'de olduğundan daha karanlık değil. Ama pencereler toz içinde kalmış ve odaların içini, hatta perdeleri bile göstermiyor. Bu, kör bir bina.

Yolun kenarında duruyor ve yürüyerek karşıya geçip girişe yöneliyorum. Ortalıkta kimseler görünmüyor; hiçbir ses, uzak bir motor sesi, bir rüzgâr, bir kuş ötüşü bile duyulmuyor. Dünya ölü. Basamaklardan çıkıyor ve kapının mandalına asılıyorum.

Ama kapıyı açmıyorum. Uyandığımda, kapı mandalını tuttuğumu ve aşağıya doğru bastırdığımı biliyorum yalnızca. Sonra düşün tamamı geliyor ve bu düşü daha önce de gördüğümü hatırlıyorum.

3

Kadının adını bilmiyordum. Elimde bir buket çiçek, kararsızlık içinde kapının ve zillerin önünde duruyordum. Bana kalsa dönüp giderdim. Ama tam o sırada binadan bir adam çıktı, kime gitmek istediğimi sorduktan sonra, beni üçüncü kattaki Bayan Schmitz'e yolladı.

Ne alçı kabartmalar ne aynalar ne de yolluk. Eskiden merdiven boşluğu, cephenin görkemiyle karşılaştırılamayacak, alçakgönüllü bir güzelliğe sahip olmuşsa bile, bu çoktan geride kalmıştı. Basamakların kırmızı boyası orta kısımlarında aşınmıştı, merdivenin yanındaki duvara, omuz hizasına kadar yapıştırılmış baskılı muşamba yer yer kopup sarkmış ve merdiven korkuluğundaki eksik çubukların yerine ipler gerilmişti. Ortalık deterjan kokuyordu. Belki de tüm bunları daha sonraları fark etmişimdir. Burası hep böyle düşkün ve hep böyle temizdi ve havada bazen kömür ya da fasulye, kızartma ya da kaynatılmış çamaşır kokusuna karışan hep aynı deterjan kokusu vardı. Binanın diğer sakinleri hakkında, bu kokulardan, daire kapılarının önündeki paspaslardan ve zil düğmelerinin altındaki isim levhala-

rından fazlasını hiçbir zaman öğrenemedim. Bu binada oturan bir başka insana merdivenlerde bir kez olsun rastladığımı hatırlamıyorum.

Bayan Schmitz'i nasıl selamlamış olduğumu da hatırlamıyorum artık. Hastalığım, bana yaptığı yardımlar ve şükran duygularım üzerine iki, üç cümle hazırlamış ve bunları bir çırpıda söylemiş olmalıyım. Beni mutfağa götürmüştü.

Mutfak evin en büyük odasıydı. Bir ocak ve bulaşık leğeni, banyo küveti ve şofben, bir masa ve iki iskemle, bir mutfak dolabı, bir elbise dolabı ve bir kanepe vardı mutfakta. Kanepenin üzerine kırmızı kadifeden bir örtü serilmişti. Mutfağın penceresi yoktu. Işık balkona açılan kapının camlarından giriyordu. Pek aydınlık sayılmazdı – mutfak yalnızca balkon kapısı açıldığında aydınlanırdı. Böyle zamanlarda avludaki marangozhaneden bıçkı makinesinin uğultusu ve ahşabın kokusu gelirdi.

Dairenin bir büfe, bir masa, dört iskemle, bir kulaklı koltuk ve bir soba bulunan, küçük ve dar bir oturma odası da vardı. Bu oda, kışları neredeyse hiç ısıtılmaz, yazları da hemen hiç kullanılmazdı. Buradaki pencere Bahnhofstrasse'ye açılıyor ve eski tren garının, tekrar tekrar kazılıp altüst edilmiş arazisine ve bu arazide yer yer inşasına başlanmış yeni adliye binasının ve diğer resmî yapıların temellerine bakıyordu. Nihayet bir de penceresiz bir helası vardı dairenin. Eğer hela kokuyorsa, koridor da kokardı.

Mutfakta neler konuştuğumuzu da hatırlamıyorum şimdi. Bayan Schmitz ütü yapıyordu; masanın üzerine bir yün battaniye ve bir çarşaf sermişti ve sepetten birbiri ardına aldığı çamaşırları ütülüyor, katlıyor ve iki iskemleden birinin üzerine yerleştiriyordu. Diğer iskemlede ben oturuyordum. Ütüledikleri arasında iç çamaşırları da vardı; ben onlara bakmak istemiyor, ama gözlerimi alamıyordum. Bayan Schmitz kolsuz bir önlük giymişti; mavi renk bir kumaştan, üzerinde

küçük, solgun kırmızı çiçek desenleri olan bir önlük. Omzuna kadar uzayan, saman sarısı saçlarını bir tokayla ensesinde toplamıştı. Çıplak kolları solgundu. Ütüyü alan, çamaşırların üzerinde gezdiren ve yerine bırakan, ardından çamaşırları katlayıp kenara koyan elleri ağır ve dikkatliydiler; yine aynı ağır ve dikkatli hareketlerle eğiliyor ve doğruluyordu. Daha sonraki yüzleri belleğimde o zamanki yüzünü örtmüş. O zamanki görüntüsünü gözümün önüne getirdiğim zaman, karşımda yüzsüz beliriyor. Yüzünü yeniden kurmak zorunda kalıyorum. Yüksek bir alın, çıkık elmacık kemikleri, soluk mavi gözler, hiç girinti yapmadan düz bir yay çizen dudaklar ve güçlü bir çene. Geniş, donuk, kadınsı bir yüz. Onu güzel bulduğumu biliyorum. Ama güzelliğini gözümün önüne getiremiyorum.

4

Ayağa kalkıp gitmeye yeltendiğimde, "Biraz bekle," dedi, "benim de çıkmam gerek, birlikte yürürüz."

Holde bekledim. O mutfakta giysilerini değiştiriyordu. Kapı aralıktı. Önlüğünü çıkardı ve açık yeşil kombinezonuyla kaldı. İskemlenin arkalığından iki kadın çorabı sarkıyordu. Çorabın tekini aldı ve ellerinin seri hareketleriyle kıvırarak bir rulo haline getirdi. Tek ayağının üzerinde dengesini buldu, diğer ayağının topuğunu, üzerinde durduğu bacağının dizine dayadı, rulo haline getirdiği çorabı ayağının ucundan geçirdi, ayak parmaklarını iskemleye dayadı, çorabı baldırının, dizinin ve kalçasının üzerinden çekti, yana doğru eğildi ve kopçalara tutturdu. Doğruldu, ayağını iskemleden indirdi ve diğer çoraba doğru uzandı.

Gözlerimi ondan alamıyordum: ensesinden ve omuzlarından, kombinezonun gizlemekten çok sardığı göğüslerinden, kombinezonu dolduran poposundan, ayağını dizine dayadığı ve iskemleye koyduğu sırada, önce çıplak ve solgun, ardından çorabın içinden kadifemsi bir pırıltıyla parlayan bacağından.

Bakışlarımı hissetti. Çorabına uzanırken bir an durdu, kapıya doğru döndü ve gözlerimin içine baktı. Nasıl baktığını bilemiyorum: şaşırarak, sorarak, bilerek, ayıplayarak... Kızardım. Kısa bir an suratımın alev alev yandığını hissettim. Daha fazla dayanamadım, evden fırlayıp çıktım, koşarak merdivenlerden indim ve binadan çıktım.

Yavaş yürüyordum. Bahnhofstrasse, Häusserstrasse, Blumenstrasse – yıllardır okula gittiğim yoldu bu. Tek tek her evi, her bahçeyi, her yıl yeniden boyanan ya da tahtaları elimle bile ezebileceğim kadar kararıp çürümüş bahçe çitlerini, yanı sıra yürürken, elimdeki sopayı çubuklarına sürttüğüm demir parmaklıkları ve üstlerine tırmanıp, bakımsız çiçek, çilek ve sebze tarhlarının oluşturduğu can sıkıcı silsileyi görünceye kadar olağanüstü ve korkunç şeyler gizlediklerini hayal ettiğim yüksek tuğla duvarları tanıyordum. Caddedeki parke taşlarını ve zift tabakasını, kaldırım taşlarını, dalgalar oluşturacak biçimde yerleştirilmiş bazalt parçacıkları, zift ve çakıl taşları arasındaki geçişleri tanıyordum.

Bu yoldaki her şey tanıdıktı. Kalbimin çarpıntısı ve yüzümün yanması geçtiğinde, holle mutfak arasındaki karşılaşma çok gerilerde kaldı. Kendime kızdım. Kendime yakıştırdığım gibi, emin bir tavırla tepki göstermek yerine, bir çocuk gibi kaçmıştım. Artık dokuz yaşında değildim, on beşimdeydim. Ama bu kendinden emin tepkinin nasıl bir şey olması gerektiği, benim için bilinmezliğini koruyordu.

Mutfakla hol arasındaki karşılaşma da diğer bir bilmeceydi. Gözlerimi neden ondan ayıramamıştım? Çok güçlü ve çok kadınsı bir gövdesi vardı, hoşuma giden ve arkalarından baktığım kızlarınkinden daha dolgundu. Yüzme havuzunda görsem dikkatimi çekmeyeceğinden emindim. Üstelik düşlerime giren kızlardan çok daha yaşlıydı. Otuzunun üstünde miydi? İnsan geride bırakmadığı ya da yaklaştığını hissetmediği yılları kestirmekte zorlanır.

Endamı yüzünden değil, duruşu ve hareketlerinden ötürü gözlerimi ondan alamadığımı yıllar sonra anladım. Sevgililerimden kadın çorabı giymelerini rica ediyordum, ama bu isteğimin nedenini açıklamak, mutfakla hol arasındaki o karşılaşmanın sırrını anlatmak istemiyordum. Dolayısıyla kopçalar ve ayak uçlarına yönelik bu ricam, erotik bir saplantı olarak anlaşılıyor ve olumlu karşılansa bile cilveli bir pozla yerine getiriliyordu. Gözlerimi alamadığım şey bu değildi. O poz vermemiş, işve yapmamıştı. Başka zamanlarda da böyle bir şey yaptığını hatırlamam. Bedeninin, duruş ve hareketlerinin yer yer hantal bir izlenim bıraktığını hatırlıyorum. Böyle hantal olduğu için değil. Daha çok bedeninin içine çekilmiş, bedenini kendi haline ve beyninin emirlerinden etkilenmeyen dingin ritmine bırakmış ve dış dünyayı unutmuş gibi görünüyordu. Çoraplarını giyerkenki duruş ve hareketlerinde de aynı dünyayı-unutmuşluk vardı. Ama orada ağır, hantal değil, akıcı, zarif, baştan çıkarıcıydı: göğüsler, popo ve bacaktan kaynaklanmayan, tersine bir bedenin içinde dünyayı unutmaya çağıran bir cazibe.

O zamanlar bilmiyordum bunu – şimdi de bunun bir bilgi mi, yoksa yakıştırma mı olduğundan emin değilim. Ama o zaman beni böylesine uyarmış olan şeyin ne olduğunu düşündüğümde, yeniden uyarılmıştım. Bilmeceyi çözmek için o karşılaşmayı yine aklımdan geçirmiştim ve yarattığım mesafe, onu benim için bir bilmeceye dönüştüren o uzaklık kaybolmuştu. Her şeyi yeniden görmüş ve gözlerimi alamamıştım.

5

Bir hafta sonra yeniden kapısının önünde dikiliyordum.

Bir hafta boyunca onu düşünmemeye çabalamıştım. Ama zamanımı doldurabilecek, beni meşgul edebilecek hiçbir şey yoktu; doktor okula gitmeme henüz izin vermiyordu; aylarca okuduktan sonra kitaplardan bıkkınlık gelmişti; arkadaşlarım hâlâ uğruyorlardı gerçi, ama hastalığım öylesine uzun sürmüştü ki, ziyaretleri onların gündelik yaşantısıyla benimki arasında bir köprü kurmayı başaramıyor ve gitgide kısalıyordu. Yürüyüşlere çıkmalıydım, kendimi fazla zorlamadan, her gün biraz daha uzaklara. Kendimi zorlamaya ihtiyacım vardı oysa.

Çocukluk ve gençlikteki hastalık dönemleri nasıl da büyülü zamanlardır! Dış dünya, avludaki, bahçedeki ya da sokaktaki boş zamanların dünyası hastanın odasına ancak uzak bir uğultu olarak girer. İçeride, hastanın okuduğu öykülerin ve kişilerin dünyası gemi azıya alır. Algıyı zayıflatan, ama hayal gücünü bileyen ateş, hastanın odasını yeni, hem tanıdık hem de yabancı bir mekâna dönüştürür; perdenin desenlerinde canavarlar, duvar kâğıtlarında yüzler belirir ve

iskemleler, masalar, raflar ve dolap devleşip dağlara, binalara ya da gemilere dönüşürler; hem tutulabilecek kadar yakında hem de çok uzaktadırlar. Uzun gece saatlerinde kilise kulesindeki saatin vuruşları eşlik eder hastaya, arada bir geçen arabaların homurtusu ve duvarları, tavanı yoklayan farlarının yansıması. O saatlerde uyunmaz, ama uykusuz saatler değildir bunlar, bir yoksunluğun değil, bir bereketin saatleridir. Özlemler, anılar, korkular ve zevkler, hastanın yolunu yitirdiği, bulduğu ve yeniden yitirdiği labirentler kurar. Bunlar, iyi ya da kötü, her şeyin mümkün olduğu saatlerdir.

Hasta iyileştikçe zayıflar tüm bunlar. Ama hastalık yeterince uzun sürmüşse eğer, hastanın odası bunlarla öylesine dolmuştur ki, artık ateşi çıkmayan, nekahetteki hasta bile o labirentlerde kaybolabilir.

Her sabah vicdan azapları içinde uyanıyordum, pijamamın altı bazen ıslanmış ya da lekelenmiş oluyordu. Düşlerime giren görüntüler ve sahneler yakışıksızdı. Annemin, beni yardımcılığına getirmiş olan ve saygı duyduğum rahibin ve çocukluğumun sırlarını açtığım ablamın beni azarlamayacaklarını biliyordum gerçi. Beni sevgi dolu, kaygılı bir tavırla uyaracaklardı, ki bu azarlanmaktan da beterdi. Düşlerime giren değil, isteyerek hayal ettiğim görüntüler ve sahneler özellikle yakışıksızdı.

Bayan Schmitz'e gitme cesaretini nereden bulduğumu bilmiyorum. Ahlâki eğitimim bir anlamda ters mi tepmişti acaba? Eğer arzuyla dolmuş bakış, arzunun doyurulması kadar kötüyse, eğer isteyerek hayal kurmak, hayal edilen edim kadar kötüyse – o halde neden doyurulmasın o arzu ve neden hayal edilmesin o edim? Günahkâr düşüncelerimden kurtulamadığımı her geçen gün görüyordum. O zaman günahkâr edimi de arzular oldum.

Başka bir hesabım daha vardı. Oraya gitmek tehlikeli olabilirdi. Ama aslına bakılırsa, bu tehlikenin gerçekleşme-

si olanaksızdı. Bayan Schmitz beni şaşırarak selamlayacak, tuhaf davranışım için bulduğum bir özrü dinleyecek ve bana dostça veda edecekti. Oraya gitmemek daha tehlikeliydi böylece hayallerimden kurtulamama tehlikesini göze almış olacaktım. Bayan Schmitz normal davranacaktı, ben normal davranacaktım ve her şey yeniden normale dönecekti.

O zaman böyle akıllar yürüttüm, arzumu tuhaf bir ahlâki mantıkla bir göreve dönüştürdüm ve vicdanımı susturdum. Ama bana Bayan Schmitz'e gitme cesaretini veren bu değildi. Enine boyuna düşündükleri zaman, annemin, saygıdeğer papazın ve ablamın beni engellemek şöyle dursun, ona gitmem için teşvik etmeleri gerektiğine kendimi inandırmam başka şeydi, gerçekten oraya gitmem başka şey. Bunu neden yaptığımı bilmiyorum. Ama bugün o zamanki olaylarda, tüm hayatım boyunca düşünceyle eylemi birbirine bağlayan ya da bağlamayan bir yapıyı görüyorum. Düşünürüm, bir sonuca varırım, bu sonucu bir kararla pekiştiririm ve eyleme geçmenin bir kararı izlemesi olası, ama izlemek zorunda olmayan başlı başına bir iş olduğunu anlarım. Hayatım boyunca kararlaştırmadığım pek çok şey yaptım ve kararlaştırdığım pek çok şeyi de yapmadım. Eyleyen o'dur – o her ne ise işte; benim artık görmek istemediğim kadına o gider, üstlerime benim kellemi düşürebilecek bir söz söyler, sigarayı bırakmaya karar verdiğim halde, sigara içmeye devam eder ve bir tiryaki olduğumu, daima böyle kalacağımı kabullenmişken ben, o tutup sigarayı bırakır. Düşünmenin ve karar almanın eylem üzerinde etkisi olmadığını söylemek istemiyorum. Ama o kendi kaynağından beslenir ve bu başına buyruk haliyle bile benim eylemimdir, tıpkı düşüncemin benim düşüncem, kararımın benim kararım olması gibi.

6

Evde yoktu. Binanın kapısı aralık kalmıştı; merdivenlerden çıktım, kapıyı çaldım ve bekledim. Kapıyı bir daha çaldım. Evdeki kapılar açıktı, bunu giriş kapısının camından görebiliyor ve holdeki aynayı, gardrobu ve saati seçebiliyordum. Saatin tik-taklarını duyuyordum.

Merdivene oturup beklemeye başladım. Bir karar verirken tatsız bir duyguya kapılan ve kararının sonuçlarından korkan, ama kararını yerine getirdiği halde, sonuçlarından etkilenmediği için sevinen biri gibi rahatlamış değildim. Hayal kırıklığına da uğramamıştım. Onu görmeye ve gelinceye kadar beklemeye kararlıydım.

Holdeki saat çeyrek ve yarım saatleri, ardından saat başını vurdu. Saatin hafif tik-taklarını izlemeyi ve iki gong arasında geçen dokuz yüz saniyeyi saymayı denedim, ama her seferinde dikkatim dağılıyordu. Avludaki marangozun bıçkı makinesi uğulduyor, binadaki bir daireden insan ve müzik sesleri geliyordu; bir kapı açıldı. Ardından birinin düzenli ve ağır adımlarla merdivenleri çıktığını duydum. Gelen kişinin ikinci katta oturan biri olmasını umdum. Eğer beni gö-

recek olursa, orada ne yaptığımı nasıl açıklayacaktım? Ama adımlar ikinci katta durmadı. Basamakları çıkmaya devam etti. Ayağa kalktım.

Gelen Bayan Schmitz'di. Bir elinde kömür kovası, diğerinde bir briket kabı taşıyordu. Üniforma giymişti, bir ceket ve eteklik; tramvay biletçisi olduğunu anladım. Sahanlığa gelinceye kadar beni fark etmedi. Bakışı öfkeli, şaşkın ya da alaycı değildi; beni kaygılandıran hiçbir şey yoktu bakışlarında. Yorgun görünüyordu. Kömürü bırakıp ceketinin cebinde anahtarını ararken, yere bozuk paralar saçıldı. Paraları yerden aldım ve ona verdim.

"Bodrumda iki kova daha var. Onları da doldurup yukarıya getirir misin? Kapı açık."

Merdivenleri hızla indim. Bodrum kapısı açıktı, içeride ışık yanıyordu, bodruma inen uzun merdivenin dibinde kapısı aralık bir bölme vardı, açık asma kilit kapının üzerindeki bir çengelden sarkıyordu. Büyük bir bölmeydi burası ve kömür, sokaktan bodruma mal boşaltmak üzere kullanılan, tavanın hemen altındaki küçük pencereye kadar bir yığın halinde yükselmişti. Kapının bir yanında, düzenli bir biçimde yerleştirilmiş briketler, diğer yanında da kömür kovaları duruyordu.

Ne hata yaptığımı bilmiyorum. Kendi evimizde de bodrumdan kömür taşırdım ve bu hiç sorun olmamıştı. Ancak kömürler orada bu kadar yüksek bir yığın oluşturmuyordu. İlk kovayı doldururken her şey yolunda gitti. İkinci kovayı kulpundan tutup yerdeki kömürleri almak isterken yığın harekete geçti. Küçük parçalar büyük, büyük parçalarsa küçük sıçrayışlarla düşmeye başladı; yığının alt bölümü kayıyor, yerde kömürler yuvarlanıyordu. Kara bir toz kalktı. Korkuyla durdum, bazı kömür parçaları bana çarptı ve çok geçmeden bileklerime kadar kömür içinde kaldım.

Yığının hareketi durulduğunda, kömürün içinden çık-

tım, ikinci kovayı da doldurdum, arayıp bulduğum bir süpürgeyle bodrumun girişine yuvarlanmış olan kömür parçalarını bölmeye doğru süpürdüm, kapıyı kapadım ve kovaları yukarıya taşıdım.

Bayan Schmitz ceketini çıkarmış, kravatını gevşetmiş, gömleğinin en üst düğmesini açmış, bir bardak sütle mutfak masasının başında oturuyordu. Bana baktı, önce kendini tutmaya çabalayarak kıkırdadı, sonra kahkahalarla gülmeye başladı. Parmağıyla beni gösteriyor, diğer eliyle de masaya vuruyordu. "Ne hale gelmişsin oğlancık, ne hale gelmişsin!" O sırada lavabonun üstündeki aynada kapkara suratımı gördüm ve ben de gülmeye başladım.

"Eve bu halde gidemezsin. Sana küveti doldurup elbiselerini silkeleyeyim." Küvete gidip musluğu açtı. Su buharlar çıkararak dolmaya başladı. "Üstündekileri dikkatli çıkar; mutfakta kara bir toz istemem."

Durakladım, sonra kazağımla gömleğimi çıkardım ve yeniden durakladım. Su hızla yükseliyordu, küvet neredeyse dolmuştu.

"Pantolon ve ayakkabılarınla mı yıkanmak istiyorsun? Haydi oğlancık, sana bakmıyorum." Ama musluğu kapayıp, donumu da çıkardıktan sonra, beni sakin bir tavırla süzdü. Kızardım ve küvete girip suya daldım. Başımı çıkardığımda, elbiselerimi alıp balkona çıkmıştı. Ayakkabılarımı birbirine çarptığını ve pantolonumla kazağımı silkelediğini duydum. Aşağıya doğru, kömür tozu ve talaşla ilgili bir şeyler seslendi, aşağıdan bir karşılık geldi ve Bayan Schmitz güldü. Yeniden mutfağa döndüğünde, elbiselerimi iskemleye bıraktı. Bana kaçamak bir bakış attı. "Şampuanı al ve saçlarını da yıka. Havluyu hemen getiriyorum." Elbise dolabından bir şey aldı ve mutfaktan çıktı.

Yıkandım. Küvetin içindeki su kirlenmişti, yeniden suyu açtım ve akan suyun altında başımı ve yüzümü yıkadım.

Sonra uzandım, şofbenin gürüldediğini duyuyor, yüzümde aralık mutfak kapısından gelen serin havayı, bedenimde ılık suyu hissediyordum. Rahatlamıştım. Beni uyaran bir rahatlıktı bu ve organım sertleşmişti.

Mutfağa girdiğinde ona bakmadım, ancak küvetin önüne gelince kaldırdım başımı. Kollarını açmış, büyük bir havlu tutuyordu. "Haydi, gel!" Doğrulup küvetten çıkarken, ona arkamı döndüm. Ardımdan beni havluya sardı ve baştan aşağıya ovarak kuruladı. Sonra havluyu yere bıraktı. Kıpırdamaya cesaret edemiyordum. Bana öylesine sokulmuştu ki, göğüslerini sırtımda, karnını popomda hissettim. O da çıplaktı. Beni kollarına aldı, bir elini göğsüme, diğerini de sertleşmiş organımın üzerine koydu.

"Bunun için geldin, değil mi?"

"Ben..." Ne demem gerektiğini bilemiyordum. Ne evet ne de hayır. Arkamı döndüm. Onu pek iyi göremedim. Birbirimize çok yakındık. Ama çıplak bedeninin varlığı beni sersemletmişti. "Ne kadar güzelsin!"

"Ah oğlancık, neler söylüyorsun sen." Güldü ve kollarını boynuma doladı. Ben de onu kollarıma aldım.

Korkuyordum: Dokunmaktan, öpmekten, onun hoşuna gitmemekten, ona yetememekten korkuyordum. Ama bir süre birbirimize sarıldıktan sonra, onun kokusunu aldığım, sıcaklığını ve gücünü hissettiğim zaman, her şey doğallaştı: Ellerimle bedenini ve ağzını keşfetmek, ağızların buluşması ve nihayet o benim üzerimdeyken göz göze olmak, ta ki boşalırken gözlerimi sımsıkı yumuncaya ve önce kendimi tutmaya çalıştıktan sonra avazım çıkarcasına haykırıncaya kadar. Eliyle ağzımı kapayarak çığlığımı boğdu.

7

Ertesi gece ona âşık oldum. Derin bir uykuya dalamıyor, onu özlüyordum, düşlerimde onu görüyor, ona dokunduğumu sanıyor, sonra yastık ya da yorgana sarıldığımı anlıyordum. Öpmekten dudaklarım acıyordu. Organım durmadan sertleşiyordu, ama mastürbasyon yapmak istemiyordum. Artık hiç mastürbasyon yapmak istemiyordum. Onunla olmak istiyordum.

Ona âşık olmam, benimle yatmış olması karşılığında ödediğim bir bedel miydi? Bugün bile bir kadınla geçirdiğim bir gecenin ardından, şımartıldığım ve borcumu ödemem gerektiği hissine kapılırım: Sevmeyi en azından deneyerek kadına ve kendimi teslim ederek dünyaya karşı.

Çocukluğumun ilk dönemlerinden kalan az sayıdaki canlı anılarımdan biri, dört yaşındayken yaşadığım bir kış sabahına ilişkindir. O zamanlar yattığım oda hiç ısıtılmaz, sabahları ve akşamları çoğunlukla buz gibi olurdu. Ilık mutfağı ve sıcak ocağı hatırlıyorum; ocak başlarını örten levhalar çekildiğinde yanan ateşin görülebildiği ve kurnasında sıcak suyun daima hazır bekletildiği dökme demirden, ağır bir aygıttı bu.

Annem ocağın önüne bir iskemle çekmişti, beni yıkayıp giydirirken bu iskemlenin üzerinde duruyordum. Isının yaydığı tatlı duyguyu ve o sıcaklıkta yıkanıp giydirilmenin verdiği hazzı hatırlıyorum. O an her aklıma geldiğinde, annemin beni neden öyle şımartmış olduğunu kendi kendime sorduğumu da hatırlıyorum. Hasta mıydım? Kardeşlerime bana verilmeyen bir şey mi verilmişti? Günün devamında, üstesinden gelmem gereken tatsız, zor bir şey mi bekliyordu beni?

Düşüncelerimde henüz bir ismi olmayan o kadın da, o öğleden sonra beni onca şımartmış olduğu için, ertesi gün yeniden okula gitmeye başladım. Bunda yeni kazandığım erkekliğimi sergileme isteğinin de payı vardı. Gösteriş yapmak istediğimden değil. Ama kendimi güçlü ve üstün hissediyor ve okulumdaki öğrencilerin ve öğretmenlerin karşısına bu güç ve üstünlükle çıkmak istiyordum. Gerçi onunla bu konuda konuşmuş değildim ama, bir tramvay biletçisi olarak çoğu zaman akşama, hatta gece yarısına kadar çalıştığını düşünüyordum ayrıca. Evde kalmak zorunda olduğum ve ancak nekahet gezintileri yapabildiğim sürece onu her gün nasıl görebilirdim ki?

Onun yanından eve döndüğümde, annem, babam ve kardeşlerim akşam yemeğine oturmuşlardı bile. "Neden bu kadar geciktin? Annen senin için kaygılandı." Babamın sesi kaygılı olmaktan çok, sinirliydi.

Yolumu kaybettiğimi söyledim; Ehrenfriedhof'dan Molkenkur'a doğru bir yürüyüş yapmayı planlamış, ama uzun süre nerede olduğumu bilemedikten sonra, kendimi Nussloch'da bulmuştum. "Yanımda para yoktu, bu yüzden Nussloch'dan eve kadar yürümek zorunda kaldım."

"Otostop yapabilirdin." Kız kardeşim bazen otostop yapardı, ama annem ve babam bunu doğru bulmazlardı.

Abim küçümser bir tavırla burun kıvırdı. "Molkenkur ve Nussloch ha! Bunlar taban tabana zıt yönler."

Ablam sınayan bakışlarla süzüyordu beni.

"Yarın yeniden okula başlayacağım."

"O zaman coğrafya dersini iyi dinle. Kuzey ve güney diye yönler vardır ve güneş..."

Annem abimin sözünü kesti. "Doktor daha üç hafta var demişti."

"Eğer Ehrenfriedhof'dan Nussloch'a kadar yürüyerek gidip dönebiliyorsa, okula da gidebilir. Onun ihtiyacı olan şey güç değil, beyin." Küçükken abimle sürekli dövüşürdük, bu sonraları ağız dalaşına dönüşmüştü. Benden üç yaş daha büyük olduğu için her ikisinde de bana baskın çıkıyordu. Bir zaman sonra karşılık vermeyi kesmiş ve dalaşma girişimlerini boşa çıkarır olmuştum. O zamandan beri homurdanmakla yetiniyordu.

"Sen ne dersin?" Annem, babama dönmüştü. Babam, çatalını ve bıçağını tabağa bıraktı, arkasına yaslandı ve ellerini kucağında kavuşturdu. Annemin çocuklar ya da ev işleriyle ilgili olarak ona danıştığı her seferinde yaptığı gibi sustu ve düşünceli bir ifadeyle baktı. Gerçekten de annemin sorusunu mu, yoksa işini mi düşündüğünü her seferinde olduğu gibi kendi kendime sordum. Belki de annemin sorusu üzerine düşünmeye çalışıyor, ama bir kez düşünceye daldığı zaman işinden başka bir şey düşünmeyi beceremiyordu. Felsefe profesörüydü ve düşünmek onun hayatıydı, düşünmek ve okumak, yazmak ve ders vermek.

Bazen bizlerin, yani ailesinin, onun gözünde birer ev hayvanı olduğumuz hissine kapılırdım. Birlikte yürüyüşe çıkılan bir köpek, oyunlar oynayan ya da bir kucağa kıvrılıp okşandıkça mırıldayan bir kedi – bunlar sevimli gelebilir bir insana, hatta bir anlamda buna ihtiyaç bile duyulabilir, yine de mama satın almak, kedinin kumunu temizlemek ve veterinere gitmek bir külfettir sonuçta. Çünkü hayat başka bir yerlerdedir. Onun hayatının bizler, yani ailesi olmasını çok

isterdim. Bazen homurdanıp duran abimin ve küstah kız kardeşimin farklı olmalarını da arzulardım. Ama o akşam hepsi de ansızın çok sevimli göründüler gözüme. Küçük kız kardeşim. Dört kardeşin en küçüğü olmak hiç de kolay değildi herhalde ve biraz küstahlık etmeden kendini gösteremiyor olmalıydı. Abim. Yatak odalarımız ortaktı; bu ona, benden daha zor geliyordu mutlaka, üstelik hastalandığımdan bu yana odayı tümüyle bana bırakıp oturma odasındaki kanepede uyumak zorunda kalmıştı. Homurdanmayıp da ne yapacaktı? Babam. Hayatı neden biz çocuklarından ibaret olsundu? Bizler büyüyorduk ve yakında yetişkin birer insan olup evden ayrılacaktık.

Sanki o beş kollu, beş mumlu pirinç şamdanın altındaki yuvarlak masada son kez bir arada oturuyormuşuz, sanki kenarlarında yeşil sarmaşık desenleri olan tabaklardan son kez yiyormuşuz, birbirimizle son kez böyle aşina konuşmalar yapıyormuşuz gibi geldi bana. Vedalaşıyormuşuz gibi hissettim. Henüz oradaydım ve bir an sonra gidecektim. Anneme, babama ve kardeşlerime hasret çekiyor, o kadının yanında olmayı özlüyordum.

Babam bana doğru baktı. "Yarın yeniden okula başlayacağım, böyle söyledin değil mi?"

"Evet." Anneme değil ona sorduğumu ve yarın yeniden okula başlasam mı diye düşünüyorum, demediğimi fark etmişti demek.

Başıyla onayladı. "Peki, git bakalım okuluna. Eğer çok ağır gelirse, yine evde kalırsın."

Rahatlamıştım. Vedalaşmanın artık tamamlandığını da hissettim aynı anda.

8

O kadın, bunu izleyen günlerde sabah vardiyasında çalışıyordu. On ikiye doğru eve dönüyordu ve ben onu dairesinin önündeki merdiven sahanlığında karşılayabilmek için, okuldaki son dersi her gün kırıyordum. Birlikte duş yapıyor ve sevişiyorduk; bir buçuğa birkaç dakika kala aceleyle giyiniyor ve koşarak çıkıyordum. Bir buçukta öğlen yemeği yeniyordu evde. Pazar günleri öğlen yemeği on ikideydi, ama onun sabah vardiyası da daha geç başlıyor ve daha geç bitiyordu.

Bana kalsa duşa boşverirdim. Aşırı bir temizlik düşkünüydü; sabahları duş alıyordu zaten ve ben onun işten getirdiği parfüm, taze ter ve tramvay karışımı kokuyu seviyordum. Ama ıslak, sabunlu vücudunu da seviyordum, beni sabunlamasından hoşlanıyordum ve onu zevkle sabunluyordum; bana bunu sıkılarak değil, bir sıradanlık, sahiplenen bir kararlılık içinde yapmayı öğretmişti. Seviştiğimiz zaman da doğal bir tavırla sahiplenirdi beni. Ağzı ağzımı bulur, dili benim dilimle oynardı; bana neresini nasıl tutmam gerektiğini söylerdi. Bir ata biner gibi üstüme çıktığı zamanlarda, boşalıncaya kadar yalnızca onun için vardım ben, çünkü benimle ve benden zevk alırdı. Bana yumuşak davranmadığı

ve zevk vermediğini söylemek istemem. Ama o bunu kendi oyunsu eğlencesi için yapardı, ta ki ben de ona sahip olmayı öğreninceye kadar.

Bu sonraları oldu. Hiçbir zaman da tam olarak öğrenemedim. Uzun süre bunun eksikliğini de duymadım. Gençtim, çabuk boşalıyordum ve ardından yine canlanmaya başladığımda, bana sahip olmasından hoşlanıyordum. Üstümdeyken bakardım ona, göbeğinin üzerinde derin bir yarık gibi katlanmış olan karnına, solundakine oranla azıcık büyük sağ memesine, açılmış ağzıyla yüzüne bakardım. Göğsüme yasladığı ellerini son anda kaldırıp, başını tutar ve ilk defasında beni korkutan, sonralarıysa arzuyla beklediğim, sessiz bir hıçkırıkla boğazına düğümlenen o çığlığı atardı.

Sonra bitkin düşerdik. Çoğu zaman üzerimde uyuyup kalırdı. Avludaki bıçkı makinesini ve başındaki ustaların makineyi bastıran seslerini dinlerdim. Makine sustuğunda, Bahnhofstrasse'nin cılız trafik gürültüsü dolardı mutfağa. Bağrışarak oynayan çocukları duyduğumda, okulun dağıldığını ve saatin biri geçtiğini anlardım. Öğlenleri evine gelen komşu adam, balkonuna kuş yemi serperdi ve güvercinler gelip guruldamaya başlardı.

"Adın nedir?" Bunu ona altıncı ya da yedinci gün sordum. Yine üzerimde uyumuştu ve yeni uyanıyordu. O zamana kadar, ona doğrudan hitap etmekten, siz ya da sen demekten kaçınmıştım.

İrkildi. "Ne?"

"Adını sordum."

"Neden öğrenmek istiyorsun ki?" Bana şüpheyle baktı.

"Sen ve ben... soyadını biliyorum, ama adını bilmiyorum. Adını öğrenmek istiyorum. Ne var bunda..."

Güldü. "Hiç oğlancık, bunda yanlış olan bir şey yok. Adım Hanna." Yine gülmeye başladı, kesmediği gülmesini bana da bulaştırdı.

"Öyle tuhaf baktın ki."

"Henüz tam uyanamamıştım. Senin adın ne?"

Bunu bildiğini sanıyordum. Okul gereçlerini artık çantada değil, koltukaltında taşımak o sıralarda çok gözdeydi ve ondayken mutfak masasının üzerine bıraktığım bu defter ve kitapların üzerlerinde ismim yazıyordu; hem defterlerin hem de kalın kâğıtlarla kapladığım ve kitap başlığıyla adımı taşıyan etiketler yapıştırdığım kitapların üzerlerinde. Ama dikkat etmemiş olmalıydı.

"Adım Michael Berg."

"Michael, Michael, Michael." Adımı sınıyor gibiydi. "Oğlancığımın adı Michael, bir üniversiteli..."

"Liseli."

"...liseli Michael; nasıl, on yedi yaşında mısın?"

Fazladan verdiği iki yıl beni gururlandırmıştı, başımla onayladım.

"...on yedisinde ve büyüyünce ünlü bir..." Duraksadı.

"Ne olmak istediğimi bilmiyorum."

"Ama derslerine çalışıyorsun, değil mi?"

"Eh işte." Onun benim için derslerden ve okuldan daha önemli olduğunu söyledim. Onun yanında daha çok zaman geçirmeyi tercih edeceğimi de.... "Nasıl olsa kalıyorum."

"Nerede kalıyorsun?" Doğruldu. Bu yaptığımız ilk gerçek konuşmaydı.

"Alt sınıfta. Hasta olduğum son aylarda çok ders kaçırdım. Sınıfı geçmek istesem, aptal gibi çalışmam gerekirdi. Zaten şu anda da okulda olmalıydım." Ona kırdığım dersleri anlattım.

"Defol! Yorganı geriye çekti. "Yatağımdan defol! Ve derslerini yapmazsan bir daha da gelme. Aptal gibi çalışmak ha? Aptal ha? Bilet satmak ve sattığın biletlere delik açmak nasıl bir şeydir dersin?" Ayağa kalktı, mutfağın ortasında çırılçıplak durdu ve biletçilik oynamaya başladı. Sol eliyle bilet-

lerin durduğu küçük klasörü açtı, aynı elin lastik takke geçirilmiş başparmağıyla sıyırarak iki bilet kopardı, sağ elinin bileğinden sallanan zımbayı yakalamak üzere kolunu salladı ve zımbaya iki kere bastı. "Rohrbach'a iki bilet." Zımbayı bıraktı, elini uzattı, bir kâğıt para aldı, karnının üzerindeki para çantasını açtı, banknotu çantaya soktu ve çantanın dışına iliştirilmiş bozuk para gözlerinden para üstünü çıkardı. "Bilet almayan var mı?" Bana baktı. "Aptal ha? Aptallığın ne olduğundan haberin bile yok senin."

Yatağın kenarında oturuyordum. Uyuşturulmuş gibiydim. "Özür dilerim. Derslerime çalışacağım. Başarabileceğimden emin değilim, ders yılının bitmesine altı hafta kaldı. Deneyeceğim. Ama seni göremezsem başaramam. Seni..." Önce, "Seni seviyorum," diyecektim. Ama sonra içimden gelmedi. Belki de haklıydı, mutlaka haklıydı. Ama okul için daha çok şey yapmamı beklemeye ve görüşmemizi bu şarta bağlamaya hakkı yoktu. "Seni görmeden yapamam."

Holdeki saat ikiyi vurdu. "Gitmelisin." Duraksadı. "Yarından itibaren ana vardiyada çalışıyorum. Beş buçuğa kadar – sonra eve geliyorum, sen de gelebilirsin. Eğer daha önce derslerine çalışırsan."

Birbirimizin karşısında çırılçıplak duruyorduk, ama üniformasıyla bile bundan daha soğuk olamazdı karşımda. Durumu kavrayamıyordum. Derdi benimle miydi? Yoksa kendiyle mi? Eğer benim çalışmam aptalcaysa, onunkisi haydi haydi aptallıktı – onu kıran bu mu olmuştu? Ama ona ne kendi uğraşımın ne de onunkinin aptalca olduğunu söylememiştim ki. Yoksa âşığının başarısız biri olmasını mı istemiyordu? Ama ben onun âşığı mıydım? Onun için ne ifade ediyordum? Giyinmeye başladım, işi ağırdan alıyor ve bir şeyler söylemesini umuyordum. Ama hiçbir şey söylemedi. Sonunda giyinmiştim, o ise hâlâ çıplaktı ve ayrılırken onu kucakladığımda hiç tepki göstermedi.

9

O günleri düşünmek beni neden böyle hüzünlendiriyor? Geçmişte kalmış mutluluğa duyulan bir özlem mi bu? Sonraki haftalarda, gerçekten de aptal gibi çalıştığım ve sınıfı geçtiğim, ve sanki dünyada başka hiçbir şeyin değeri yokmuşçasına seviştiğimiz o haftalarda mutluydum üstelik. Yoksa bu hüzün daha sonraları ortaya çıkan ve baştan beri orada oldukları ancak sonradan anlaşılan şeylerin bilgisi mi?

Neden? Geçmişte güzel olan bir şey, geriye bakarken çirkin gerçekleri gizlemiş olduğu için neden böyle dağılıp parçalanıyor? Evlilikteki mutlu yılların anısı, ötekinin tüm o yıllar boyunca bir âşığı olduğu anlaşılınca neden zehir oluyor? Öyle bir durumda mutlu olunamayacağı için mi? Ama mutlu olunmuş ya! Bazen sonu acı verdiği için bile mutluluğa sadık kalmaz bellek. Gerçek mutluluğun yalnızca sonsuza kadar sürmesi beklendiği için mi? Bilincine ve farkına varılmamış bile olsa, ancak daima acı vermiş bir şeyin acıyla sona erebileceğine inanıldığı için mi? Ama bilincine ve farkına varılmamış acı nedir ki?

O zamanları düşünüyor ve kendimi görüyorum. Zengin

bir amcadan kalmış ve siyah-kahverengi ya da siyah-beyaz çift renkli, süet ya da rugan bir sürü ayakkabıyla birlikte bana kadar gelmiş zarif takım elbiseler giyiyordum. Kollarım ve bacaklarım, annemin kol yenlerini ve paçalarını açtığı takım elbiseler için uzun değildi belki, ama hareketlerimin uyumlu olabilmesi için fazlasıyla uzundu. Ucuz bir sigorta gözlüğü takıyordum ve saçlarım ne yaparsam yapayım, hırpani bir fırçayı andırıyordu. Okulda ne iyi ne de kötüydüm; çoğu öğretmenin ve sınıfa sözünü geçiren öğrencilerin beni fazla algıladıklarını sanmıyorum. Görünüşümden, giyinişim ve hareketlerimden, başardıklarımdan ve bana verilen değerden hoşnut değildim. Ama içimde ne çok enerji vardı; günün birinde yakışıklı ve akıllı, üstün ve etkileyici biri olacağım konusunda ne güçlü bir inanç, yeni insanlar ve durumlarla karşılaşmak için ne büyük beklentiler taşıyordum.

Beni hüzünlendiren bu mu? O zamanlar benliğimi dolduran ve hayatı, asla ve asla gerçekleşemeyecek bir vaade dönüştüren o hırs ve inanç mı? Bazen aynı hırs ve inancı çocukların ve yeniyetmelerin yüzünde de görürüm ve onlara, tıpkı kendi geçmişimi düşündüğüm zaman kapıldığım hüzünle bakarım. Bu hüzün, hüzün dediğimiz şeyin ta kendisi midir yoksa? Anılardaki mutluluk bir durumdan değil, gerçekleşmemiş bir vaadden kaynaklandığı için, geçmişe bakarken güzel anılarımızın dağıldığını görüp de kapıldığımız hüzün müdür bu?

O –artık ona Hanna demeye başlamalıyım, tıpkı o zaman da yaptığım gibi– Hanna bir vaadi değil, durumu yaşıyordu, yalnızca durumu.

Ona geçmişini sordum, sanki bana verdiği cevabı tozlu bir sandığı karıştırarak bulmuş gibiydi. Siebenbürgen'de büyümüş, on yedi yaşında Berlin'e gelmiş, Siemens'te işçiliğe başlamış ve yirmi bir yaşında kendini askerlerin arasında bulmuştu. Savaş bittiğinden beri her türlü işe girip çıkmıştı. Bir-

kaç yıldan beri çalıştığı tramvay biletçiliği işinde üniformayı, hareketi, sürekli değişen manzaraları ve yerin ayakları altında kayıp gitmesini seviyordu. Bu işin hoşuna giden başka bir tarafı da yoktu. Ailesi yoktu. Otuz altı yaşındaydı. Tüm bunları, sanki kendi hayatı gibi değil de, pek tanımadığı ve onu ilgilendirmeyen bir başkasının hayatı gibi anlatmıştı. Daha ayrıntılı olarak öğrenmek istediğim şeyleri çoğunlukla hatırlamıyor ve anne babasının ne oldukları, kardeşleri olup olmadığı, Berlin'de nasıl yaşadığı ve askerlerin yanında ne yaptığı gibi soruların beni niye ilgilendirdiğini de anlamıyordu. "Ne çok şey öğrenmek istiyorsun oğlancık!"

Geleceğe karşı da böyleydi. Ben de evlilik ve aile planları kurmuyordum tabii. Ama Julien Sorel'in Mathilde de la Mole'le kurduğu ilişki, beni Madame de Rênal'le ilişkisinden daha fazla etkiliyordu. Felix Krull'u sonunda kız kardeşinin değil, annesinin kollarında görmeyi arzuluyordum. Alman edebiyatı öğrenimi gören ablam, bir yemekte Bay von Goethe'yle Bayan von Stein arasında bir aşk ilişkisi olup olmadığı tartışmasını anlattığı zaman, ailemi hayretlere düşüren bir inatla böyle bir ilişkinin varlığını savunmuştum. İlişkimizin beş ya da on yıl sonra neye benzeyeceğini hayal ediyordum. Hanna'nın bu konuda neler kurduğunu soruyordum. Ama o, birlikte bisiklet yolculuğuna çıkmak istediğim paskalya tatiline kadar bile düşünmek istemiyordu. Ana oğul olarak ortak bir oda tutabilir ve bütün gece birlikte olabilirdik.

Bu düşünce ve önerinin bana sıkıntı vermemesi garip. Annemle bir yolculuğa çıksam, kendime ayrı oda tutmak için didinirdim. Annemin beni doktora ya da yeni bir palto almaya götürmesi veya bir yolculuktan dönerken karşılamaya gelmesini artık yaşıma uygun bulmuyordum. Annemle sokağa çıktığım ve okul arkadaşlarıma rastladığım zaman, muhallebi çocuğu yerine konmaktan korkuyordum. Ama annemden on yaş daha genç olsa bile, annem olabilecek yaşta-

ki Hanna'yla görünmek, hiç kaygılandırmıyordu beni. Gururlandırıyordu.

Bugün otuz altı yaşında bir kadın gördüğüm zaman onu genç buluyorum. Ama on beş yaşında bir oğlanı çocuk gibi görüyorum. Hanna'nın bana ne büyük bir güven verdiğine şaşırıyorum. Okuldaki başarım öğretmenlerimin dikkatini çekmiş ve bana saygı duyduklarından emin olmamı sağlamıştı. Karşılaştığım kızlar beni fark ediyorlar ve onların karşısındaki korkusuz tavrımı beğeniyorlardı. Kendimi iyi hissediyordum.

Hanna'yla ilk karşılaşmalarımı olanca açıklığıyla aydınlatan ve saklayan anılar, o konuşmayla ders yılının sonu arasındaki haftalara gelince bulanıklaşıyor. Bunun bir nedeni, buluşmalarımızın ve buluştuğumuz zaman yaptıklarımızın düzenliliği. Bir diğer nedeniyse, daha önceleri hiç böylesine dolu günler yaşamamış olmam, hayatımın hiç o denli hızlı ve yoğun geçmiş olmamasıdır. O haftalarda nasıl çalıştığımı düşündüğümde, sanki yazı masamın başına oturmuşum ve sarılık sırasında kaçırdığım her şeyi telafi edene dek o masadan kalkmamışım gibi gelir bana; sanki tüm yabancı kelimeleri ezberlemiş, tüm metinleri okumuş, matematik denklemlerinin hepsini çözmüş ve kimyasal bileşkelerin hepsini kurmuşum gibi. Weimar Cumhuriyeti ve Üçüncü Reich üzerine zaten hasta yatağımda yeterince okumuştum. Buluşmalarımız da hatırımda tek bir uzun buluşma gibi kalmış. O konuşmayı izleyen dönemde hep öğleden sonraları buluşur olmuştuk: akşam vardiyasında çalıştığı zamanlar üçle dört buçuk arası, diğer zamanlarsa beş buçukta. Evde akşam yemekleri yedideydi ve Hanna başlarda beni tam zamanında evde olmam için zorluyordu. Ama buluşmalarımız bir süre sonra o bir buçuk saate sığmaz oldu ve bahaneler uydurup akşam yemeğinden kaçmaya başladım.

Bunun nedeni okumalardı. O konuşmamızı izleyen gün,

Hanna okulda neler öğrendiğimizi sordu. Ona Homeros'un destanlarından, Cicero'nun söylevlerinden ve Hemingway'in yaşlı adamından, onun balık ve denizle mücadelesinden söz ettim. Yunanca ve Latince'nin kulağa nasıl geldiğini duymak istedi, ben de ona *Odysseia*'dan ve *Catilina* söylevinden bölümler okudum.

"Almanca da öğreniyor musun?"

"Nasıl yani?"

"Yalnızca yabancı diller mi öğreniyorsun, yoksa anadilinde de öğrenebileceğin bir şeyler var mı?"

"Metinler okuyoruz." Hasta olduğum dönemde sınıf *Emilia Galotti* ve *Aşk ve Entrika*'yı okumuştu ve yakında bunlar üzerine bir sınav yapılacaktı. Bu iki piyesi de okumak zorundaydım yani ve diğer dersleri hallettikten sonra yapıyordum bunu. Ama her seferinde geç oluyordu, üstelik yorgun düşüyor, okuduklarımı ertesi gün hatırlamıyor ve yeniden okumak zorunda kalıyordum.

"Bana oku!"

"Sen kendin oku, kitabı getiririm sana."

"Öyle güzel bir sesin var ki oğlancık, kendim okumaktansa seni dinlemeyi tercih ederim."

"Nasıl olur, bilmem ki."

Ama ertesi gün eve girip onu öpmek istediğimde, kendini geriye çekti. "Önce okumalısın."

Ciddiydi. Beni duşun altına ve yatağına almadan önce, ona yarım saat kadar *Emilia Galotti* okumak zorunda kaldım. Sonunda duşa girmek beni bile sevindirdi. Geldiğimdeki keyfim bu sesli okuma sırasında kaçmıştı. Bir tiyatro oyununu böyle yüksek sesle okurken, farklı oyuncuları az çok ayırt edilebilir ve canlı kılabilmek için bir hayli dikkat gerekiyordu. Duşun altında keyfim yerine geldi. Sesli okuma, duş, sevişme ve biraz da yan yana yatma – buluşmalarımızın töreni oldu bu.

Dikkatli bir dinleyiciydi. Gülüşü, aşağılayıcı burun kıvırmaları ve hiddetli ya da sevinçli nidaları olayı heyecanla izlediğine ve Emilia'yla Luise'yi aptal birer yumurcak olarak gördüğüne şüphe bırakmıyordu. Zaman zaman okumayı sürdürmem için bana yalvarırken gösterdiği sabırsızlık, ahmaklıkların bir son bulacağı umudundan kaynaklanıyordu. "Bu kadarı da olmaz artık!"

Bazen bu sesli okumalarımı sürdürmek için ben de yoğun bir istek duyuyordum. Günler uzadığında, onunla gün batarken yatağa girmek için ben de okumalarımı uzattım. Üzerimde uyuyup kaldığı, avludaki bıçkı makinesinin sustuğu, karatavuğun ötmeye başladığı ve mutfaktaki nesnelerin renkleri, grinin açık ve koyu tonlarına dönüştüğü saatlerde alabildiğine mutluydum.

10

Paskalya tatilinin ilk günü sabahın dördünde uyandım. Hanna sabah vardiyasında çalışıyordu. Saat dördü çeyrek geçe bisikletle tramvay deposuna gidiyor ve dört buçukta tramvayla Schwetzingen'e hareket ediyordu. Schwetzingen yönünde tramvay boş olmalı diye düşünmüştüm kendi kendime. Ancak dönüşte dolardı.

Tramvaya ikinci durakta bindim. Arkadaki vagon bomboştu, Hanna birinci vagonda vatmanın yanında duruyordu. Birinci vagonla arkadakine binmek arasında bir kararsızlık geçirdim, sonunda arka vagonda karar kıldım. Arka vagon bir mahremiyet, bir kucaklaşma, bir öpüşme vaat ediyordu. Ama Hanna yanıma gelmedi. Durakta beklediğimi ve tramvaya bindiğimi görmüş olmalıydı. Tramvay benim için durmuştu. Ama vatmanın yanında kaldı onunla konuşup şakalaşmayı sürdürdü. Bunu görebiliyordum.

Tramvay birbiri ardına durakların önünden durmaksızın geçiyordu. Sokaklar boştu. Duran ve bekleyen kimsecikler yoktu. Güneş henüz yükselmemişti ve beyaz göğün altındaki solgun ışıkta her şey soluk görünüyordu: evler, park et-

miş arabalar, yeni yeşillenen ağaçlar ve filizlenen çalılıklar, gaz deposu ve uzaktaki dağlar. Tramvay yavaş ilerliyordu; sefer, yol ve duraklarda geçen zaman hesaplanarak planlanmış olmalıydı ve duraklarda hiç zaman kaybedilmediği için yolun ağırdan alınması gerekiyordu. Ağır ağır yol alan tramvayda kapalı kalmıştım. Bir süre oturdum önce, sonra ön sahanlıkta dikilip Hanna'yı göz hapsine almayı denedim, bakışlarımı sırtında hissetmeliydi. Bir süre sonra döndü ve bana keskin bir bakış fırlattı. Ardından yine vatmanla konuşmaya başladı. Yol uzayıp gidiyordu. Raylar, Eppelheim'dan sonra doğrudan caddeye değil, caddenin yanı sıra uzanan çakıl taşlarıyla kaplı bir set üstüne döşenmişti. Tramvay, bir trenin ritmik takırtısıyla hızlandı. Bu yolun, başka yerleşim bölgelerinden geçerek Schwetzingen'de son bulacağını biliyordum. Ama kendimi dışlanmış hissediyordum; insanların yaşadıkları, çalıştıkları ve seviştikleri normal dünyadan dışlanmış. Sanki o boş vagonda hedefi ve sonu olmayan lanetlenmiş bir yolcu gibiydim.

Sonra bir durak gördüm, açık arazinin ortasında küçük bir bekleme odası. Biletçilerin, durması ya da hareket etmesi gerektiğini vatmana bildirmek için kullandıkları ipe asıldım. Tramvay durdu. Zil çaldığında ne Hanna ne de vatman dönüp bana bakmadılar. Tramvaydan indiğimde beni gülerek izliyorlarmış gibi geldi. Ama emin değildim. Ardından tramvay harekete geçti; önce bir çukurlukta sonra da bir tepenin ardında kayboluncaya kadar arkasından baktım. Caddeyle setin arasında duruyordum; çevremde tarlalar, meyve ağaçları ve biraz ilerde de bostan seraları vardı. Hava serindi. Kuşların cıvıltıları havayı doldurmuştu. Beyaz gökyüzü, dağların üzerinde kızıla çalmaya başlamıştı.

Tramvaydaki yolculuğum kötü bir düş gibiydi. Eğer daha sonra olanları bu kadar net hatırlamıyor olsam, o yolculuğu gerçekten de bir karabasan gibi görürdüm. Durakta di-

kilmek, kuşları dinlemek ve doğan güneşi seyretmek uykudan uyanmak gibiydi. Ama kötü bir düşten uyanmak, insanı rahatlatmaya yetmeyebilir. İnsan ne korkunç bir düş gördüğünü, hatta belki de düşünde korkunç bir hakikatle karşılaştığını ancak uyandığında fark edebilir. Eve doğru yola koyuldum, gözlerimden yaşlar boşanıyordu ve ağlamamı ancak Eppelheim'a vardığımda kesebildim.

Eve kadar yürüdüm. Birkaç kez denediğim otostop girişimleri sonuçsuz kaldı. Yolun yarısına geldiğimde, tramvay yanımdan geçti. Doluydu. Hanna'yı görmedim.

Saat on ikide dairesinin önündeki merdiven sahanlığında onu bekliyordum; kederli, ürkek ve öfkeliydim.

"Yine okulu mu kırdın?"

"Tatile girdik. Bu sabah neyin vardı?" Kapıyı açtı, peşinden önce daireye, ardından mutfağa girdim.

"Ne olmuş bu sabah?"

"Neden beni tanımıyormuş gibi yaptın? İstediğim..."

"Ben mi seni tanımıyormuş gibi yaptım?" Döndü ve buz gibi bir ifadeyle yüzüme baktı. "Beni tanımamazlıktan gelen sendin. Birinci vagonda olduğumu gördüğün halde tutup arkadaki vagona biniyorsun."

"Tatilimin ilk günü sabahın dört buçuğunda neden Schwetzingen'e gidiyorum sanıyorsun? Yalnızca sana bir sürpriz yapmak için, sevineceğini sanıyordum. İkinci vagona bindim, çünkü..."

"Zavallı çocuk. Sabah dört buçukta kalkmış, üstelik de tatilde." Onu hiç böyle alaycı görmemiştim. Başını salladı. "Neden Schwetzingen'e gittiğini ben nereden bileyim. Beni neden tanımamazlıktan geldiğini nereden bileyim. Bunlar senin sorunun, benim değil. Şimdi gider misin?"

Nasıl hiddetlendiğimi anlatamam. "Bu yaptığın adil değil Hanna. Yalnızca senin için geldiğimi biliyordun, bilmen gerekirdi. Öyleyse seni tanımamazlıktan geldiğime nasıl ina-

nabilirsin? Eğer seni tanımıyormuş gibi davranmak isteseydim, oraya hiç gelmezdim."

"Ah, beni rahat bırak. Sana söyledim; ne yaptığın senin sorunun, benim değil." Aramıza mutfak masasını almış duruyordu; bakışı, sesi, hareketleriyle bana bir mütecaviz gibi davranıyor ve gitmemi bekliyordu.

Kanepeye oturdum. Bana kötü davranmış, ben de ondan hesap sormak istemiştim. Ama ona yaklaşamamıştım bile. Tersine o bana saldırmıştı. Ve güvenimi kaybetmeye başladım. Nesnel olarak değil ama kendi açısından haklı olabilir miydi acaba? Beni yanlış anlamış olabilir miydi? İstemeden de olsa, isteğim hilafına da olsa, sonuçta onu kırmış olabilir miydim?

"Özür dilerim Hanna. Her şey ters gitti. Seni kırmak istememiştim ama görünüşe bakılırsa..."

"Görünüşe bakılırsa mı? Görünüşe bakılırsa beni kırdın, öyle mi demek istiyorsun? Beni kıramazsın sen, sen kıramazsın. Artık gider misin? İşten geldim, yıkanmak istiyorum, yalnız kalmak istiyorum." Buyurgan gözlerle baktı. Ayağa kalkmadığımı görünce omuzlarını silkti, arkasını döndü, küvetin suyunu açtı ve soyundu.

O zaman kalktım ve çıktım. Bir daha dönmemek üzere çıktığımı düşünüyordum. Ama yarım saat sonra yine kapısının önündeydim. O beni içeri aldı, ben de her şeyi üzerime aldım. Düşüncesizce, saygısızca, sevgisizce hareket etmiştim. Kırılmış olmasını anlıyordum. Onu kıramayacağım için, kırılmamış olmasını da anlıyordum. Onu kıramayacağımı, ama bu tavırlarıma izin vermek istememesini de anlıyordum. Nihayet onu kırdığımı itiraf ettiğinde mutlu oldum. Demek gösterdiği kadar uzak ve kayıtsız da değildi.

"Beni bağışlıyor musun?"

Başını salladı.

"Beni seviyor musun?"

Yine başıyla onayladı. "Küvet hâlâ dolu. Gel, seni yıkayayım."

Döneceğimi bildiği için mi küvetin suyunu boşaltmadığını sonraları kendi kendime sordum. Bunun aklımdan çıkmayacağını ve beni geri getireceğini bildiği için mi önümde soyunmuştu? Yalnızca bir erk mücadelesini mi kazanmak istemişti? Sevişmenin ardından yan yana yatarken, ona neden ikinci vagona bindiğimi anlattığım zaman benimle cilveleşti. "Tramvayda bile benimle o işi yapmak istiyorsun ha? Oğlancık, seni oğlancık!" Sanki tartışmamızın nedeni aslında hiçbir önem taşımıyor gibiydi.

Ama sonu bir önem taşıyordu. Yalnızca o tartışmayı kaybetmekle kalmadım. Kısa bir kavganın ardından, beni geri çevirmekle, benden kopmakla tehdit etmeye başlayınca teslim olmuştum. Bunu izleyen haftalarda, o kısa kavgayı bile yapmaz oldum. Beni tehdit etmeye başladığında, derhal ve kayıtsız şartsız teslim oluyordum. Her şeyi sineye çekiyordum. İşlemediğim hataları, beslemediğim niyetleri itiraf ettim. Bana karşı soğuk ve sert davranmaya başladığında, yine iyi davranması, beni affetmesi ve sevmesi için yalvarıyordum. Bazen bu donukluğu ve sertliği ona bile acı veriyormuş gibi geliyordu bana. Sanki af dilenmelerimin, pişmanlıklarımın ve yeminlerimin sıcaklığını özlüyormuş gibiydi. Bazen de yalnızca bana karşı zafer kazandığını düşünüyordum. Ama oyle ya da böyle, bir seçim şansım yoktu.

Onunla bu konularda konuşamıyordum. Tartışmalarımız hakkındaki konuşmalar yeni tartışmalara yol açıyordu. Bir ya da iki kez ona uzun mektuplar yazdım. Ama hiçbir tepki göstermedi ve ona bunu sorduğumda, bana başka bir soruyla karşılık verdi: "Yine mi başlıyorsun?"

11

Paskalya tatilinin ilk gününden sonra Hanna'yla mutluluğumuz sona ermiş değildi. O nisan haftalarında olduğumuz kadar mutlu olmamıştık hiç. O ilk kavgamız, hatta genelde kavgalarımız ne kadar saçma olursa olsun, okuma, duşa girme, sevişme ve yan yana yatma törenlerimizi başlatan her şey bize iyi geliyordu. Ayrıca onu tanımamazlıktan geldiğim suçlamasıyla kendini bağlamıştı bir kez. Onunla birlikte görünmek istediğimde, buna ilke olarak karşı çıkamıyordu. "O halde benimle birlikte görünmeyi istemiyorsun demek" – kendine bunu söyletmek istemiyordu. Böylece paskalyayı izleyen ilk hafta, bir bisiklet yolculuğuna çıktık; dört gün boyunca Wimpfen, Amorbach ve Miltenberg'de dolaşacaktık.

Annemle babama ne söylediğimi artık hatırlamıyorum. Yolculuğa arkadaşım Matthias'la birlikte çıktığımı mı söylemiştim? Yoksa bir grup olarak çıktığımızı mı? Eski bir sınıf arkadaşımı ziyaret edeceğimi mi? Herhalde annem her zamanki gibi kaygılanmıştı ve babam, her zamanki gibi, onun kaygılarını yersiz bulmuştu. Benden kimsenin beklemediği bir şeyi başarmış, sınıfı geçmemiş miydim?

Hastalığım sırasında cep harçlıklarımı harcamamıştım. Ama Hanna'nın parasını da ben ödeyeceksem, bu yetmezdi. Ben de pul koleksiyonumu, Heiliggeistkirche'deki bir pulcu dükkânına satmaya götürdüm. Bu, kapısında pul koleksiyonlarının satın alındığını ilan eden tek dükkândı. Satıcı albümlerimi gözden geçirdi ve bana altmış Mark teklif etti. Ona koleksiyonumun en nadide parçasını gösterdim; katalogda dört yüz Mark fiyat biçilmiş olan, kenarları düz kesilmiş, piramitli bir Mısır puluydu bu. Omuzlarını silkeledi. Koleksiyonuma bu kadar düşkün olduğuma göre, belki de satmamam daha doğru olurmuş. Hem onu satmaya iznim var mıymış bakalım? Buna annem, babam ne derlermiş? Pazarlık etmeyi denedim. O piramitli pul değerli olmadığına göre, onu kendime ayırıp saklamak isterdim. O zaman geri kalanını otuz Marka bırakacaktım. Demek ki piramitli pul değerliydi, değil mi? Sonunda yetmiş Mark aldım. Kendimi aldatılmış gibi hissediyordum, ama umurumda değildi.

Yolculuk heyecanına kapılan yalnızca ben değildim. Hanna'nın yolculuktan günlerce önce huzursuzlanmaya başlaması da beni şaşırtıyordu. Yanma neler alacağını tekrar tekrar düşünüyor ve onun için ayarladığım sele ve sırt çantalarını durmadan boşaltıp yeniden dolduruyordu. Düşündüğüm güzergâhı harita üzerinde ona da göstermek istediğimde, ne bir şey görmek ne de duymak istedi. "Şimdi çok gerginim. Sen en doğrusunu yaparsın oğlancık."

Paskalyayı izleyen pazartesi günü yola çıktık. Hava güneşliydi ve dört gün boyunca da güneşli kaldı. Sabahları serin oluyor ama gün içinde ısınıyordu; bisiklet yolculuğu için fazla sıcak değil ama piknik yapmak için yeterince ılıktı. Ormanlar, sarı-yeşil, açık yeşil, cam yeşili, mavi ve kara-yeşil noktalar, lekeler ve yüzeylerle dokunmuş yeşil birer halıydı. Ren Vadisi'ndeki meyve ağaçları ilk çiçeklerini açmışlardı bile. Oden Ormanı'nda altınçamlar filizleniyordu.

Bisikletlerimizi çoğu zaman yan yana sürebiliyorduk. Birbirimize gördüklerimizi gösterebiliyorduk öyle zamanlarda: şatoyu, balık tutan adamı, nehirdeki gemiyi, çadırı, kıyı boyunca kaz adımlarıyla yürüyen aileyi, üstü açık Amerikan arabasını. Yön değiştireceğimiz ve yeni bir yola sapacağımız zaman, benim önden gitmem gerekiyordu; o, yönler ve yollarla uğraşmak istemiyordu. Trafiğin çok yoğun olduğu zamanlardaysa, kâh o kâh ben arkada kalıyorduk. Jant telleri, pedal ve zinciri mahfaza içine alınmış bir bisikleti vardı ve geniş eteği rüzgârda dalgalanan, mavi bir elbise giymişti. Eteğinin jant tellerine ya da zincire dolaşacağı korkusunu üstümden atmam zaman almıştı. Sonra onu önümde pedal çevirirken görmek hoşuma gitmeye başlamıştı.

O geceleri nasıl da iple çekmiştim. Sevişeceğimizi, uykuya dalacağımızı, yeniden uyanıp, yeniden sevişeceğimizi, yine uyuyacağımızı, yeniden uyanacağımızı, vs. kurmuştum, hem de her gece... Ama yalnızca ilk gece uyandım. Sırtı bana dönük yatıyordu, üzerine eğildim ve öptüm onu, dönüp sırtının üzerine yattı, beni içine aldı ve kollarıyla sardı. "Oğlancığım, oğlancığım." Onun üzerinde uyuyup kaldım. Diğer geceler pedal çevirmekten, güneş ve rüzgârdan yorgun düşüp deliksiz uyuduk. Sabahları sevişiyorduk.

Hanna yalnızca yönlerin ve yolların seçimini bırakmadı bana. Geceleyeceğimiz pansiyonları da ben seçiyordum, anne-oğul olarak doldurduğum müşteri formunu yalnızca imzalamak kalıyordu Hanna'ya ve yemek listesinden yalnızca kendim için değil, onun için de yemek seçiyordum. "Bir seferlik olsun hiçbir şeyle uğraşmak istemiyorum."

Tek kavgamızı Amorbach'da yaptık. Erken kalkmıştım, sessizce giyindim ve odadan süzülerek çıktım. Kahvaltıyı yukarıya götürmek ve Hanna için bir gül alabileceğim, açık bir çiçekçi dükkânı olup olmadığına bakmak istiyordum. Başucu masasına onun için bir not bıraktım. "Günaydın!

Kahvaltı getirmeye gidiyorum, hemen dönerim" – ya da buna benzer bir şey... Döndüğümde, yarı giyinik bir halde, öfkeden titreyerek odanın ortasında duruyordu, yüzü bembeyazdı.

"Nasıl böyle çekip gidebilirsin!"

Kahvaltı tepsisini ve gülü bırakıp onu kucaklamak istedim. "Hanna..."

"Dokunma bana." Elbisesinin beline taktığı ince deri kemer elindeydi, geriye doğru bir adım attı ve kemeri yüzüme savurdu. Dudağım patlamıştı, ağzıma kan tadı geldi. Canım acımıyordu. Dehşet içinde kalmıştım. Kemeri bir kez daha kaldırdı.

Ama yeniden vurmadı. Kolunu indirdi, kemeri elinden bıraktı ve ağlamaya başladı. Daha önce ağlarken hiç görmemiştim onu. Yüzü biçimsizleşti. Patlamış gözler, açılmış bir ağız, gözyaşlarının ilk damlalarıyla çatallanmış kirpikler, yanaklarında ve boğazında kırmızı lekeler. Sevişirken attığı o sessiz çığlığı andıran, hırıltılı, boğazlanır gibi bir ses çıkıyordu ağzından. Orada duruyor ve gözyaşlarının arasından bana bakıyordu.

Onu kollarıma almalıydım. Ama yapamadım. Ne yapacağımı bilemiyordum. Bizim evimizde kimse böyle ağlamazdı. Tokat atılmazdı, hele bir kayışla asla vurulmazdı. Yalnızca konuşulurdu. Ama şimdi ne söyleyebilirdim ki?

Bana doğru iki adım attı, göğsüme yaslanıp yumruklarını vurdu, sonra vücuduma yapıştı. Şimdi tutabilirdim onu. Omuzları seyiriyor, alnıyla göğsüme vuruyordu. Sonunda derin bir iç geçirdi ve kollarımın arasına sokuldu.

"Kahvaltı edelim mi?" Kollarımdan kurtuldu. "Aman Tanrım, ne hale gelmişsin oğlancık!" Islak bir havlu getirdi, ağzımı ve çenemi sildi. "Gömleğin de kan içinde kalmış." Önce gömleğimi, ardından pantolonumu çıkardı, sonra o da soyundu ve seviştik.

"Neydi bu olanlar? Neden o kadar öfkelendin?" Yan yana yatıyorduk, öylesine dingin ve hoşnuttuk ki, o anda her şeyin açıklık kazanacağını düşündüm.

"Ne oldu, ne oldu – aptalca sorular soruyorsun durmadan. Öyle çekip gidemezsin."

"Ama sana bir not ..."

"Not mu?"

Yatağın içinde oturdum. Not, başucu masasında, bıraktığım yerde değildi. Ayağa kalktım, masanın yanında, altında, yatağın altında, yatağın içinde o kağıdı aradım. Bulamadım. "Anlamıyorum. Sana kahvaltı getirmeye gittiğimi ve hemen döneceğimi bildiren bir not yazmıştım."

"Öyle mi? Ben not falan görmüyorum."

"Bana inanmıyor musun?"

"Sana inanmayı çok isterim. Ama not falan görmüyorum."

Tartışmayı sürdürmedik. Bir esinti kâğıdı önüne katıp herhangi bir yere, belirsiz bir yere mi götürmüştü? Tüm bunlar bir yanlış anlamanın sonucu muydu; onun öfkesi, benim patlamış dudağım, onun şişmiş suratı, benim çaresizliğim?

Kâğıdı, Hanna'nın öfkelenmesinin nedenini, çaresizliğimin nedenini araştırmayı sürdürmeli miydim? "Haydi bir şeyler oku oğlancık!" Bana iyice sokuldu, ben de Eichendorff'un *Aylak Adam*'ını aldım ve son defa kaldığım yerden okumaya devam ettim. *Aylak Adam* kolay okunuyordu, *Emilia Galotti*'den de, *Aşk ve Entrika*'dan da daha kolay. Hanna yine heyecanlı bir ilgiyle izliyordu. Metne serpiştirilmiş şiirlerden hoşlanıyordu. Kahramanın İtalya'da yaşadığı kılık değiştirmeler, karmaşa ve karışıklıklar, kurulan tuzaklardan hoşlanıyordu. Ama onun bir aylak olmasına, hiçbir iş yapmamasına, hiçbir şey beceremmemesine ve becermek de istememesine içerliyordu. Ne düşüneceğini bilemiyor ve ben okumayı kestikten saatler sonra bile, aklına soru-

lar takılabiliyordu. "Gümrük tahsildarı – iyi bir meslek değil miydi bu?"

Tartışmamızı yine öyle ayrıntılı anlattım ki, biraz da mutluluğumuzdan söz etmek isterim. Bu tartışma ilişkimizi daha samimi hale getirmişti. Onu ağlarken görmüştüm; arada ağlayabilen bir Hanna, hep güçlü olan bir Hanna'dan daha yakındı bana. Daha önce tanımadığım, yumuşak bir yanını göstermeye başlamıştı. Patlamış dudağıma, iyileşinceye kadar tekrar tekrar bakmış ve yumuşakça dokunmuştu.

Sevişmelerimiz değişmişti. Uzun süre onun önderliğine, bana sahip olmasına izin vermiştim. Sonra ben de ona sahip olmayı öğrenmiştim. Yolculuğumuzla birlikte birbirimize sahip olmaktan vazgeçtik.

O zamanlar yazdığım bir şiir var. Şiir olarak bir değer taşımıyor. O dönemde Rilke ve Benn'e hayrandım ve görüyorum ki, her ikisine de öykünmeye çalışmışım. Ama o dönemde birbirimize ne kadar yakın olduğumuzu da bir kez daha görüyorum. İşte şiir burada:

Açılırsak birbirimize
sen bana, ben de sana
dalarsak
bana sen ve ben sana
erirsek
sen bende ve sende ben.

İşte o zaman
ben olurum ben
ve sen de sen.

12

Hanna'yla yaptığım yolculuk hakkında annemle babama söylediğim yalanlar aklımda kalmamıştı, ama tatilin son haftasını evde yalnız geçirebilmek için ödemek zorunda kaldığım bedeli hatırlıyorum. Annem, babam, ablam ve abimin nereye gittiklerini hatırlamıyorum şimdi. Sorun kız kardeşimdi. Bir arkadaşının ailesinde kalması gerekiyordu. Ama benim evde kalacağımı öğrenince o da evde kalmak istedi. Annemle babamsa bunu istemiyorlardı. Bu durumda ben de bir arkadaşımın ailesine gitmek zorundaydım.

Şimdi geçmişi düşünürken, annemle babamın beni on beş yaşımdayken bir hafta süreyle evde tek başıma bırakmaya hazır olmalarını takdir ediyorum. Hanna'yla karşılaşmam sayesinde güçlenen bağımsızlığımı mı fark etmişlerdi? Yoksa yalnızca aylar süren hastalığa karşın sınıfı geçmiş olmamı değerlendirmiş ve o güne dek göründüğümden daha sorumlu ve güvenilir bir insan olduğum sonucunu mu çıkarmışlardı bundan? O dönemde Hanna'nın yanında geçirdiğim saatler yüzünden bana hesap sorulduğunu da hatırlamıyorum. Anlaşılan yeniden sağlığıma kavuştuğum için arka-

daşlarımla sık sık birlikte olmak, birlikte ders çalışıp boş zamanlarımı birlikte geçirmek istediğime inanıyorlardı. Ayrıca dört çocuk, ebeveynin dikkatini eşit olarak dağıtmasını engelleyen, ancak sorun yaratana yoğunlaştırmasına izin veren bir güruh oluşturur. Ben onlara yeterince uzun bir süre sorun olmuştum, sağlığıma kavuşmuş ve bir üst sınıfa geçmiş olmam onları rahatlatıyordu.

Kız kardeşime, ben evde kalırken arkadaşına taşınması karşılığında ne istediğini sorduğum zaman, bir jean –o zamanlar blue jean ya da perçinli pantolon derdik– ve kadifemsi dokulu bir kazak istedi. Bunu anlıyordum. Jean o zamanlar henüz özel ve şık bir şeydi, üstelik balık sırtı takımlardan ve kocaman çiçekli elbiselerden kurtuluş anlamına geliyordu. Ben nasıl amcamın kıyafetlerini giymek zorundaysam, kız kardeşim de ablamın elbiselerini giymek zorundaydı. Ama param yoktu.

"O zaman arakla!" Kız kardeşim kayıtsız bir ifade takınmıştı.

Hayret edilecek kadar kolay oldu. Değişik jean'ler denedim, bu arada kız kardeşimin bedenine uygun bir jean'i de soyunma kabinine götürdüm ve bunu bol kesimli takım pantolonumun beline sokuşturup, dükkândan çıktım. Kadifemsi kazağıysa bir alışveriş merkezinden çaldım. İlk gün kız kardeşim ve ben, aradığımız tezgâhı ve kazağı buluncaya kadar, alışveriş merkezinin moda bölümünde, bir tezgâhtan diğerine dolaşıp durduk. Ertesi gün, hızlı ve kararlı adımlarla aynı bölüme girdim, kazağı aldım ve ceketimin altına sokmamla dışarıya çıkmam bir oldu. Bunu izleyen gün, Hanna için ipek bir gecelik çalarken, alışveriş merkezinin dedektifi beni gördü, hayatım tehlikedeymiş gibi koşmaya başladım ve adamın elinden bin bir güçlükle kurtuldum. O alışveriş merkezine yıllarca girmedim.

Yolculuğumuz sırasında birlikte geçirdiğimiz gecelerden

beri, Hanna'yı her gece yanımda hissetmenin, ona sokulmanın, göbeğimi poposuna, göğsümü sırtına yaslamanın, elimi memelerine koymanın, gece yarısı uyandığımda onu elimle yoklayarak bulmanın, bacağımı bacaklarının üzerine atmanın ve yüzümü sırtına bastırmanın özlemiyle yanıyordum. Evde bir hafta yalnız kalmak, Hanna'yla birlikte geçirilecek yedi gece demekti.

Bir akşam onu davet ettim ve yemek pişirdim. Ben yemeğe son müdahaleleri yaparken, o mutfakta bekledi. Ben yemeği masaya taşırken, yemek odasıyla oturma odası arasındaki kapı aralığında duruyordu. Yuvarlak masada her zaman babamın oturduğu yere oturdu. Çevresine bakındı.

Bakışlarıyla her şeyi yokluyordu: Biedermayer tarzı mobilyaları, kuyruklu piyanoyu, eski ayaklı saati, tabloları, kitap dolu rafları, masadaki servisleri. Bir ara tatlıyı hazırlamak üzere onu yalnız bırakmıştım, döndüğümde masanın başında değildi. Odadan odaya geçerek, babamın çalışma odasına kadar varmıştı. Kapı aralığına yaslandım ve onu izledim. Bakışlarını, sanki bir metni okurmuş gibi, duvarları dolduran kitap rafları üzerinde dolaştırıyordu. Sonra raflardan birine doğru yürüdü, sağ elinin işaret parmağını göğsü hizasındaki kitap sırtlarının üzerinde gezdirdi, bir sonraki rafa yürüdü, parmağıyla tek tek tüm kitapların sırtlarına dokunarak odayı boydan boya katetti. Pencereye geldiğinde durdu, karanlığa, kitap raflarının ve kendisinin camdaki yansısına baktı.

Hanna'nın bende kalan imgelerinden biri bu. Onları hafızama kaydettim; hiç değişmeyen, eskimeyen bu imgeleri içimdeki bir perdeye yansıtabilir, orada izleyebilirim. Bazen onu uzun süre düşünmediğim olur. Ama imgeleri, her seferinde yeniden aklıma gelir ve bazen onları defalarca içimdeki perdeye yansıtmak ve izlemek zorunda kalırım. Mutfakta çoraplarını giyen Hanna bunlardan biri. Bir diğeri, küve-

tin önünde duran ve açtığı kollarının arasında bir havlu tutan Hanna. Bisiklete binen ve etekliği yolun rüzgârında uçuşan Hanna da bir başkası. Babamın çalışma odasındaki Hanna'nın imgesi gelir sonra. Mavi-beyaz çizgili bir elbise giymiş, o zamanlar yakalı entari dedikleri türden. O elbiseyle genç görünüyor. Parmağını kitap sırtlarında gezdirip pencereye bakmış. Şimdi bana doğru dönüyor; yeterince hızlı, ki eteği yeniden sarkmadan önce, bir an için bacaklarının çevresinde savruluyor. Bakışları yorgun.

"Bunlar babanın yalnızca okuduğu kitaplar mı, yoksa yazdıkları da var mı?"

Babamın bir Kant, bir de Hegel kitabı yazdığını biliyordum, onları arayıp buldum ve Hanna'ya gösterdim.

"Biraz okusana bana. Okur musun oğlancık?"

"Ben..." Bunu istemiyordum, ama isteğini geri çevirmek de istemiyordum. Babamın Kant kitabını aldım ve analitik ve diyalektik üzerine, ikimize de aynı ölçüde anlaşılmaz gelen bir pasaj okudum. "Bu kadarı yeter mi?"

Sanki her şeyi anlamış ya da anlayıp anlamamanın önemi yokmuş gibi baktı bana. "Günün birinde sen de böyle kitaplar yazacak mısın?"

Başımı "hayır" anlamında salladım.

"Farklı kitaplar mı yazacaksın?"

"Bilmiyorum."

"Oyunlar yazacak mısın?"

"Bilmiyorum Hanna."

Başını salladı. Sonra tatlımızı yedik ve ona gittik. Onunla kendi yatağımda yatmak isterdim, ama o istemiyordu. Kendini benim evime zorla girmiş gibi hissediyordu. Bunu sözcüklerle değil ama mutfakta ya da kapı aralığında dururken, odadan odaya dolaşırken, babamın kitaplarını gözden geçirirken ve yemek masasında benimle otururken takındığı tavırlarla söylüyordu.

Ona ipek geceliği verdim. Patlıcan renginde, ince askıları olan, omuzlarını ve kollarını açıkta bırakan ve dizkapaklarına kadar inen bir gecelikti bu. Işıl ışıl parlıyordu. Hanna sevindi, gülerken yüzü aydınlandı. Kendini baştan aşağıya süzdü, dans ederek birkaç adım attı, aynanın önünde durdu, kendi yansımasını kısa bir an inceledi ve dansını sürdürdü. Bana Hanna'dan kalan imgelerden biri de budur.

13

Yeni bir ders yılının başlamasını daima bir dönüm noktası gibi algılamışımdır. Ortaokuldan liseye geçiş, özellikle köklü bir değişimle birlikte gelmişti. Okuduğum şube lağvedilmiş ve üç paralel şubeye dağıtılmıştı. Ortaokuldan liseye geçmeyi başaramayan pek çok öğrenci vardı ve böylece dört küçük sınıf üç büyük sınıfta birleştirildi.

Devam ettiğim okula uzun süre yalnızca erkek çocuklar kabul edilmişti. Okula kızları da almaya başladıklarında, başta sayıları çok az olduğu için, eşit bir biçimde paralel sınıflara dağıtmak yerine, yalnızca tek bir şubeye, daha sonraları da ikinci ve üçüncü şubelere yerleştirildiler; ta ki bulundukları sınıfın üçte birini oluşturuncaya kadar. Benim dönemimde, eski sınıfıma da yerleştirilmelerini gerektirecek kadar çok kız öğrenci yoktu. Biz dördüncü şubeydik, salt oğlanlardan oluşan bir sınıftık. Bu yüzden bizim şubeyi de kapatarak dağıttılar, üstelik de diğer şubelerin tümüne birden.

Bu durumu ancak yeni ders yılının başında öğrendik. Müdür bizi boş bir sınıfa çağırdı ve şubemizin dağıtılacağı-

nı ve bunun ne biçimde gerçekleşeceğini anlattı. Altı öğrenciyle birlikte boş koridorlardan geçerek, yeni sınıfıma gittim. Artakalan sıralara yerleştik; benim yerim ikinci sıradaydı. Masalar birer kişilikti, ama ikişer masa yan yana getirilerek üç blok oluşturacak biçimde yerleştirilmişti. Solumda eski sınıf arkadaşlarımdan biri, kilolu, sakin ve güvenilir bir satranç ve hokey oyuncusu olan Rudolf Bargen oturuyordu; eski sınıfımda onunla hemen hiçbir alışverişim olmamıştı, ama burada çok geçmeden sıkı bir dostluk kurduk. Sağımda, sıraları ayıran geçidin diğer yanındaysa kızlar oturuyordu.

Masa komşum olan kızın adı Sophie'ydi. Saçları kumral, gözleri kahverengiydi, yaz güneşinde kararmıştı, çıplak kollarında altın sarısı ayva tüyleri vardı. Yerime oturmuş, çevreme bakınırken bana gülümsedi.

Gülümsemesine karşılık verdim. Kendimi iyi hissediyordum, yeni bir sınıfta yeni bir başlangıç yapmak ve kızları düşünmek beni heyecanlandırıyordu. Ortaokuldayken okul arkadaşlarımı gözlemlemiştim. Sınıflarında kız olsa da olmasa da, onlardan korkuyor, kaçıyorlardı; ya önlerinde kasım kasım kasılıyor ya da onlara tapıyorlardı. Bense kadınları tanıyordum, onlara rahat ve dostça davranabiliyordum. Kızlar bundan hoşlanıyorlardı. Yeni sınıfımda kızlarla iyi anlaşacaktım ve bu sayede oğlanların da gözüne girecektim.

Herkese de böyle mi olur? Gençken kendime ya aşırı güvenir ya da fazlasıyla güvensiz hissederdim kendimi. Ya çok beceriksiz, önemsiz ve değersiz olduğumu düşünür ya da çok özel biri olduğuma ve her şeyi başarabileceğime inanırdım. Kendime güvendiğim zamanlarda, en büyük güçlüklerin üstesinden gelirdim. Ama en küçük bir başarısızlık, hiçbir işe yaramadığıma inanmam için yeterdi. Özgüvenimi yeniden kazanmam asla bir başarının sonucu olmazdı;

her başarı, aslında kendimden beklediğim verimin ve başkalarından görmeyi arzuladığım takdirin fersah fersah gerisinde kalıyordu. Bu aczi duyumsamam ya da başarılarımla her şeye karşın gururlanmam, kendimi genel olarak nasıl hissettiğime bağlıydı. Hanna'yla birlikteyken kendimi haftalar boyunca iyi hissetmiştim – tüm tartışmalarımıza karşın, Hanna beni defalarca reddettiği ve ben kendimi durmadan alçalttığım halde... Ve böylece, bu yeni sınıfımda yaz da iyi başladı.

Derslik hâlâ gözümün önünde: önde, sağ tarafta kapı, sağ duvarda paltolarımızı astığımız kancaları taşıyan ahşap pervaz, solda yan yana pencereler ve camların ardındaki Heiligenberg ve –tenefüslerde pencerelerin önünde durduğumuz zaman– aşağıdaki sokağın, ırmağın, karşı kıyıdaki çayırların manzarası, önde karatahta, harita ve şemaları astığımız ayaklıklar ve öğretmenin bir ayak yüksekliğindeki kürsüye yerleştirilmiş masa ve iskemlesi. Duvarlar baş hizasına kadar sarı yağlıboyayla, daha yukarıdaysa beyaz badanayla boyanmıştı ve tavandan küre biçiminde, süt beyazı iki lamba sarkıyordu. Bu mekânda gereksiz hiçbir şey yoktu; ne resimler ne bitkiler ne fazladan bir sıra ne de unutulmuş kitaplar ve defterlerle ya da renkli tebeşirlerle dolu bir dolap vardı. Sınıfta gezinen bakışlar, ya pencereden dışarıya ya da yanda oturan kızlara veya oğlanlara yöneliyordu gizlice. Sophie, ona baktığımı sezdiği zamanlarda dönüyor ve bana gülümsüyordu.

"Berg, Sophia Yunanca bir isimdir diye, Yunanca dersinde yanınızdaki öğrenciyi incelemeniz gerekmez. Şimdi siz tercüme edin!"

Odysseia'yı çeviriyorduk. Daha önce Almancasından okuduğum bu destanı seviyordum, hâlâ da severim. Çeviri sırası bana geldiğinde, kafamı toplamam için yalnızca birkaç saniye yetmişti, sonra çeviriye geçtim. Ama öğretmenin be-

ni Sophia'yla alaya alması ve sınıfın gülmeyi kesmesinin ardından, kekelemiş olmamın bir başka nedeni vardı. Endamı ve görünümüyle ölümsüz tanrıları andıran, bakire ve beyaz kollu Nausikaa'ydı bu neden: Onu hayal ederken Hanna'yı mı yoksa Sophia'yı mı düşünmeliydim? İkisinden biri olmalıydı.

14

Uçak motorlarının susması uçuşun sonu demek değildir. Uçaklar, gökyüzünden birer taş gibi düşmezler. Süzülmeye devam ederler; dev boyutlarda, çok-motorlu yolcu uçakları, inişi denerken parçalanmadan önce yarım saat kırk beş dakika boyunca havada süzülürler. Yolcular hiçbir şeyin farkına varmazlar. Susmuş motorlarla uçmak, motorlar çalışırken uçmaktan daha farklı bir his değildir. Daha sessizdir, ama yalnızca biraz daha sessiz: Gövdede ve kanatlarda kırılan rüzgârın sesi, motorlarınkinden daha yüksektir. Pencereden bakarken, toprak ya da deniz tehditkâr bir yakınlıkta görünür er geç. Ya da gösterilen film sürerken, hosteslerle hostlar pencerelerdeki güneşlikleri kapatırlar. Yolcular biraz daha sessiz olan bu uçuşu özellikle rahat bulurlar belki.

O yaz, aşkımızın planör uçuşuydu. Daha doğrusu benim Hanna'ya duyduğum aşkın onun bana duyduğu aşka dair bir şey bilmiyorum.

Okuma, duş alma, sevişme ve yan yana yatma törenlerimizi sürdürdük. Tolstoy'un tarih, büyük adamlar, Rusya, aşk

ve evlilik üzerine tüm o açımlamalarıyla dolu *Savaş ve Barış*'ını okudum; kırk, elli saat kadar sürmüş olmalı. Hanna, kitabın akışını yine heyecanla izledi. Ama daha önce olduğundan farklıydı, yargıda bulunmuyordu; Nataşa, Andrey ve Pierre'i, Luise ve Emilia'ya yaptığı gibi, kendi dünyasının bir parçası haline getirmiyor, tersine onların dünyasına giriyordu: İnsan uzaklara yaptığı bir yolculuğu nasıl şaşkın bir ilgiyle sürdürürse ya da içeriye alındığı bir şatoya nasıl çekinerek girer ve bir süre yaşamasına izin verilen o şatoyu, nasıl üzerindeki çekingenlikten asla büsbütün kurtulamadan tanırsa. O güne dek Hanna'ya okuduğum kitapları önceden tanıyordum. *Savaş ve Barış* ise benim için de yeniydi. O uzak yolculuğa birlikte çıktık.

Birbirimize sevimli lakaplar uyduruyorduk. Hanna beni artık yalnızca "oğlancık" diye çağırmayı bırakmış, çeşitli sıfatlar ve küçültmelerle de seslenmeye başlamıştı: kurbağa, enik, çakıltaşım, gülüm... Bense ona Hanna demeyi sürdürdüm, ta ki bana o soruyu sorana dek: "Beni kollarında tutarken, gözlerini kapayıp hayvanları düşünürsen hangi hayvan gelir aklına?" Sarmaş dolaş yatıyorduk, başım boğazında, boğazım göğüslerindeydi, sağ kolumu bedeninin altından dolamış, omzuna koymuştum, sol kolumsa poposunun üzerindeydi. Geniş sırtını, diri kalçalarını ve sert poposunu ellerim ve kollarımla okşuyordum, göğüslerini ve karnını sımsıkı boğazımda ve göğsümde hissediyordum. Teni pürüzsüz ve yumuşak, o tenin altındaki bedeniyse güçlü ve güven vericiydi. Elim baldırına gittiğinde, aralıksız seğiren kaslarını hissettim. Sinekleri kaçırmaya çalışan atların seğiren derisini düşündürdü bu bana. "Bir at," dedim.

"Bir at mı?" Kollarımdan kurtuldu, olduğu yerde doğruldu ve bana baktı. Dehşet içinde bakıyordu.

"Hoşuna gitmedi mi bu? Sana dokunmak çok hoş bir his verdiği için geldi aklıma; pürüzsüz ve yumuşak, ama cildi-

nin altında diri ve güçlü. Bir de baldırın seğirdiği için..." Ona çağrışımlarımı açıkladım.

Baldırlarının seğiren kaslarına baktı. "At demek," başını salladı, "bilmem ki..."

Bu onun tarzı değildi. Başka zamanlarda onayıyla da, karşı çıkışlarıyla da hiçbir yanlış anlamaya izin vermezdi. Dehşet dolu bakışlarım üzerimde hissettiğim an, gerekirse söylediğim her şeyi geri almaya, kendimi suçlamaya ve Hanna'dan af dilemeye hazırlanmıştım. Oysa şimdi onu bu at düşüncesiyle barıştırmaya çabalıyordum. "Sana Cheval de diyebilirdim ya da Hottehüh veya Equinchen ya da Bukeffelchen. At deyince, at dişlerini ya da at kellesini düşünmüyorum ya da hoşuna gitmeyen neyse işte; ben iyi, ılık, yumuşak, güçlü bir şey düşünüyorum. Sen bir tavşancık ya da kedicik değilsin, dişi bir kaplan da değilsin – sende olmayan haince bir şey var bunlarda."

Sırtüstü uzandı, kollarını başının altına aldı. Bu kez ben doğruldum ve ona baktım. Bakışlarını boşluğa dikmişti. Bir süre sonra yüzünü bana doğru çevirdi. Tuhaf bir içtenlik ifadesi yayılmıştı bu yüze. "Yok yok, bana at demenden hoşlanıyorum ya da o öteki at isimlerini söylemenden – bana anlatır mısın onları?"

Bir keresinde komşu kentte tiyatroya gitmiş, *Aşk ve Entrika*'yı izlemiştik. Hanna'nın tiyatroya ilk gidişiydi ve her şeyin tadını çıkarıyordu; oyundan, aradaki şampanyaya kadar... Kolumu beline dolamıştım; insanların bir çift olarak hakkımızda düşünebilecekleri umurumda değildi. Bu umursamazlığımdan gurur duymuştum. Ama kendi şehrimdeki bir tiyatroda böyle umursamaz olamayacağımı da biliyordum. Hanna da biliyor muydu bunu?

O yaz hayatımın yalnızca okul, dersler ve kendisi etrafında dönmediğini biliyordu. Akşama doğru ona gitmeden önce, giderek artan bir sıklıkla yüzme havuzuna uğruyordum.

Sınıf arkadaşlarım, kızlı erkekli, orada buluşuyor, ev ödevlerini yapıyor, futbol, voleybol, iskambil oynuyor ve cilveleşiyorlardı. Sınıfımızın toplumsal hayatı yaşanıyordu orada ve buna katılmak, bu hayatın bir parçası olmak benim için çok önemliydi. Hanna'nın mesai saatlerine bağlı olarak, havuza diğerlerinden sonra gitmem ya da onlardan önce ayrılmam saygınlığımı zedelemiyor, tersine beni ilginç kılıyordu. Bunu biliyordum. Hiçbir şey kaçırmadığımı da biliyordum, yine de aralarında olmadığım sırada, kim bilir neler neler yaşandığını düşünmeden edemiyordum çoğu zaman. Havuzda olmayı Hanna'yla birlikte olmaya tercih edip etmeyeceğimi kendime sorma cesaretini uzun süre bulamadım. Temmuz ayındaki doğum günüm havuzda kutlandı ve oradan ayrılmamı gönülsüzce kabullendiler, ama evde bitkin bir Hanna tarafından keyifsiz bir tavırla karşılandım. Doğum günüm olduğunu bilmiyordu. Ona doğum gününü sormuş ve 21 Ekim'de olduğunu öğrenmiştim, ama o benimkini sormamıştı. Kendini bitkin hissettiği herhangi bir zamandan daha keyifsiz de değildi. Ama bu kez keyifsizliği beni sinirlendirdi; oradan ayrılmak, havuza, sınıf arkadaşlarımın yanına, konuşmalarımızın, şakalaşmalarımızın, oyunlarımızın ve cilveleşmelerimizin hafifliğine dönmek istedim. Ben de huysuz tavırlar takındım. Tartışmaya başladık ve Hanna bana yokmuşum gibi davrandığında, onu kaybedeceğim korkusuna yeniden kapıldım. Kendimi alçalttım ve beni yanına alıncaya dek af diledim ondan. Ama hınçla doluydum.

15

Sonra ona ihanet etmeye başladım..

Sırlarımızı ele verdiğim ya da Hanna'yı küçük düşürdüğüm sanılmamalı. Saklamam gereken hiçbir şeyi açığa vurmadım. Açığa vurmam gereken şeyleri saklıyordum. Hanna'ya sahip çıkmadım. İnkârın saptanması güç bir ihanet tarzı olduğunu biliyorum. Dışarıdan bakıldığında, kişinin yalnızca ölçülü, saygılı davranmaya, can sıkıcı durumlar ve rezaletlerden kaçınmaya mı çalıştığı, yoksa inkârcı bir tavır mı takındığı anlaşılmaz. Ama rengini belli etmekten kaçınan kişi ne yaptığını çok iyi bilir. Ve yadsımak da, ilişkinin altındaki toprağı en az ihanetin gösterişli türevleri kadar kaydırır.

Hanna'yı ilk kez ne zaman inkâr ettiğimi artık hatırlamıyorum. Yaz boyunca havuz başında oluşan arkadaşlıklardan dostluklar doğmuştu. Eski şubeden tanıdıklarımın dışında, tıpkı benim gibi tarih ve edebiyatla ilgilenen ve kısa sürede samimi olduğum, yeni sınıfımdan Holger Schlüter'i seviyordum. Birkaç sokak ötemde oturan ve bu yüzden havuza birlikte gittiğim Sophie'yle, Holger de çok geçmeden samimi oldu. Önceleri bu insanlarla aramdaki dost-

luğun, henüz Hanna'dan söz etmeme izin verecek kadar yakın olmadığını söylüyordum kendime. Ardından uygun bir fırsat, doğru bir zaman, yerinde bir sözcük bulamadım. Sonunda Hanna'yı anlatmak, onu gençliğimin diğer sırlarından biri gibi sunmak için çok geç kalmıştım. Bu kadar zaman geçtikten sonra ondan söz edersem, diyordum kendime, bunca uzun süre suskun kalmam, aramızdaki ilişkinin yakışıksız olduğu ve vicdan azapları çektiğim yolunda yanlış bir kanıya yol açacaktır. Ama kendimi nasıl kandırmaya çalışırsam çalışayım, hayatımdaki önemli şeyleri dostlarıma anlatırken Hanna'yı suskunlukla geçiştirdikçe, ona ihanet ettiğimi biliyordum.

Benim çok açık olmadığımı sezmeleri durumu hafifletmiyordu. Bir akşam Sophie'yle eve dönerken sağanak yağmura yakalandık ve o zamanlar henüz üniversite binasının değil, tarlalar ve bahçelerin bulunduğu Neuheimer Feld'deki bir yazlık evin saçakları altına sığındık. Yıldırımlar çakıyor, gök gürlüyor ve şiddetli bir fırtınayla birlikte, bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu. Aynı anda ısı da en az beş derece düşmüştü. Tir tir titriyorduk, kolumu Sophie'nin omzuna attım.

"Sen..?" Bana değil, yağan yağmura bakıyordu.

"Evet?"

"Uzun süredir hastaydın, sarılık olmuştun. Seni üzen şey bu mu? Sağlığını bir daha tam anlamıyla kazanamayacağından mı korkuyorsun? Doktorlar sana bir şey mi söylediler? Her gün kliniğe gitmen, kanını temizletmen ya da iğne olman mı gerekiyor?"

Bir hastalık olarak Hanna. Utanıyordum. Ama o durumda Hanna'dan söz etmem daha da olanaksızlaşmıştı. "Hayır, Sophie. Artık hasta değilim. Karaciğer tahlillerim normale döndü, hatta bir yıl içinde istersem içki bile içebileceğim, ama istemiyorum bunu. Beni..." Konu Hanna'yken "üzen

şey" demek istemedim. "Daha geç gelmemin ya da daha erken ayrılmamın nedeni farklı."

"Bundan söz etmek istemez misin, yoksa nasıl başlayacağını mı bilmiyorsun?"

Konuşmak mı istemiyordum yoksa nasıl başlayacağımı mı bilmiyordum? Bunu kendime de açıklayamıyordum. Ama orada dururken, yıldırımların, tiz çatırtılarla burnumuzun ucunda patlayan gök gürültülerinin ve bardaktan boşanırcasına yağan yağmurun altında birlikte üşürken ve birbirimizi biraz olsun ısıtırken, ona, tam da ona Hanna'dan söz etmem gerektiği duygusuna kapıldım. "Belki bir başka zaman konuşuruz bu konuyu."

Ama o başka zaman asla gelmedi.

16

Hanna'nın işte ya da benimle birlikte olmadığı zamanlarda neler yaptığını asla öğrenemedim. Bunu öğrenmek istediğimde sorularımı geri çeviriyordu. Ortak bir yaşam dünyamız yoktu, bana kendi hayatında vermek istediği kadar bir yer veriyordu. Bununla yetinmek zorundaydım. Daha fazlasını almak, hatta yalnızca daha fazlasını bilmek istemem, pervasızlık sayılıyordu. Birlikte olmaktan özellikle mutluyken ve artık her şeyin mümkün ve serbest olduğu duygusuyla sorduğum zamanlarda, sorumu geri çevirmek yerine, yalnızca geçiştirdiği de oluyordu. "Ne çok şey bilmek istiyorsun oğlancık!" Ya da elimi alıyor ve karnının üzerine koyuyordu. "Karnımda delikler açılmasını mı istiyorsun?" Ya da parmaklarını tutarak sayıyordu. "Hanna yıkasın, Hanna ütülesin, Hanna süpürsün, Hanna silsin, Hanna alışverişe gitsin, Hanna pişirsin, Hanna ağaçtan erikleri düşürsün, onları toplayıp eve götürsün, çabucak kaynatsın, yoksa Küçük," sağ elinin işaret ve başparmaklarıyla sol elinin serçe parmağını tutuyordu, "yoksa Küçük hepsini yer, sonra da hani bana, hani bana der."

Onunla sokakta ya da bir dükkânda veya sevdiğini ve sık sık gittiğini söylediği sinemalarda rastlantı sonucu olsun karşılaşmadım. İlk aylarda hep onunla birlikte sinemaya gitmek istiyordum, ama o istemiyordu bunu. Bazen ikimizin de gördüğü filmler hakkında konuşurduk. Kendine has bir gelişigüzellikle gidiyordu sinemaya; Alman savaş ve köy filmlerinden başlayıp kovboy filmlerinden geçerek, Yeni Dalga'ya kadar her şeyi izliyordu. Bense ister eski Roma'da, ister Vahşi Batı'da geçsin, Hollywood'dan gelen filmleri seviyordum. Bir Vahşi Batı filmine ikimiz de bayılmıştık: Richard Widmark, ertesi sabah yapmak zorunda olduğu düelloyu kaybetmesi kesin gibi görünen bir şerifi oynar ve akşam vakti, ona boşuna kaçmasını öğütleyen Dorothy Malone'nun kapısını çalar. Malone kapıyı açar. "Şimdi ne istiyorsun? Bir gecede tüm hayatını mı?" Bazen istekten kıvranarak ona gittiğimde takılırdı bana. "Şimdi ne istiyorsun? Bir saatte tüm hayatını mı?"

Yalnızca bir kez sözleşmeden gördüm Hanna'yı. Temmuz sonu ya da ağustos başıydı, yaz tatilinin son günleriydi.

Hanna, günlerdir garip bir ruh hali içindeydi, huysuz ve sertti, aynı zamanda onu fazlasıyla sıkan, kırılgan ve hassas kılan bir baskı altında olduğu seziliyordu. Kendini tutuyor, sanki o baskının altında parçalanmaktan korkarcasına toparlanmaya çalışıyordu. Onu sıkan şeyin ne olduğunu sorduğumda, beni tersledi. Bu durumla başa çıkmakta zorlanıyordum. Yalnızca kendi dışlanmışlığımı değil, onun çaresizliğini de seziyordum sonuçta ve hem yanı başında olmayı hem de onu rahat bırakmayı denedim. Günün birinde baskı ortadan kalktı. Önce Hanna'nın yine eskisi gibi olduğunu düşündüm. *Savaş ve Barış*'ı bitirdikten sonra, hemen yeni bir kitaba başlamamıştık, bu konuyla ilgileneceğime söz vermiş ve yanımda seçmesi için bir sürü kitap getirmiştim.

Ama istemiyordu. "Bırak da seni yıkayayım oğlancık."

Mutfağa girer girmez ağır bir örtü gibi üzerime çöken o boğucu yaz sıcakları yoktu. Hanna şofbeni yakmıştı. Küveti doldurdu, suya birkaç damla lavanta damlattı ve beni yıkadı. İçine hiçbir şey giymediği, soluk mavi, çiçek desenli önlüğü, sıcak nemli havada terleyen vücuduna yapışmıştı. Beni fazlasıyla tahrik ediyordu. Sevişirken, beni o güne dek yaşadıklarımın ötesinde bir tensel duyuma, dayanma gücümü aşan bir noktaya doğru yönlendirdiğini hissettim. Kendini verişi de benzersizdi. Sakınımsız denemez, kendini asla kayıtsız şartsız teslim etmezdi. Ama sanki benimle birlikte boğulmak ister gibiydi.

"Haydi, şimdi doğru arkadaşlarının yanına!" Benimle vedalaştı ve oradan ayrıldım. Sıcak binaların arasından yükseliyor, arsa ve bahçelerin üzerine yayılıyor, asfaltın üzerinde dalgalanıyordu. Sersemlemiştim. Havuzbaşında oynayan, sularda çırpınan çocukların bağırışları, kulağıma uzak bir uğultu gibi geliyordu. Sanki bana ait olmayan ve parçası olmadığım bir dünyanın içinden geçiyordum. Klorlu, sütümsü suya daldım, yeniden su yüzüne çıkmak için hiçbir ihtiyaç duymuyordum. Diğerlerinin arasında yatıyor, onları dinliyor, konuştuklarını gülünç ve önemsiz buluyordum.

Bir süre sonra bu atmosfer dağıldı. Ev ödevleriyle, voleyboluyla, dedikoduları ve cilveleşmeleriyle havuzbaşında sıradan bir akşamüzerine dönüştü. Başımı kaldırdığım ve onu gördüğüm anda neyle uğraştığımı artık hatırlamıyorum.

Yirmi-otuz metre ötemde duruyordu; şort giymiş, önü açık gömleğini belinde düğümlemiş bana bakıyordu. Bakışlarına karşılık verdim. Bulunduğum mesafeden yüzündeki ifadeyi seçemiyordum. Ayağa fırlamadım; ona doğru koşmadım. Neden havuza geldiğini, benim tarafımdan ve benimle birlikte görülmek isteyip istemediğini, onunla birlikte gö-

rülmek isteyip istemediğimi, daha önce hiç böyle rastlantıyla karşılaşmamış olduğumuzu, ne yapmam gerektiğini düşünüyordum. Sonra ayağa kalktım. Bakışlarımı ondan uzaklaştırdığım o kısacık an içinde gitmişti.

Belinde düğümlenmiş gömleği ve şortuyla Hanna, ifadesini seçemediğim yüzünü bana çevirmiş – bu da bendeki imgelerinden biridir.

17

Ertesi gün gitmişti. Evine her zamanki saatte geldim ve kapıyı çaldım. Kapı aralığından baktım, her şey eskisi gibiydi, saatin tıkırtısını işitiyordum.

Yine merdivenlerin başına oturdum. O ilk girişimimden sonra Hanna'ya eşlik etmeyi, hatta onu yalnızca karşılamayı bir daha denememiş olsam da, ilk aylarda hangi hatlarda görevli olduğunu bilirdim. Bir süre sonra bunu sormaz, bu konuyla ilgilenmez olmuştum. Bunun ancak şimdi farkına varıyordum.

Wilhelmsplatz'daki telefon kulübesinden tramvay şirketini aradım, birkaç değişik görevliye bağlandıktan sonra Hanna Schmitz'in işe gelmediğini öğrendim. Yeniden Bahnhofstrasse'ye döndüm, avludaki marangozhaneye binanın sahibini sordum, bir isimle birlikte Kirchheim'da bir adres verdiler. Verdikleri adrese gittim.

"Bayan Schmitz mi? Bu sabah taşındı."

"Ya mobilyaları?"

"Onun mobilyaları değildi."

"Ne zamandan beri o dairede oturuyordu?"

"Bundan size ne?" Benimle kapıdaki bir pencereden konuşan kadın, pencereyi kapattı.

Tramvay şirketinin idare binasında, sorarak personel bölümünü buldum. Görevli nazik ve ilgiliydi.

"Bu sabah telefon etti, yerine başka birini ayarlayabileceğimiz kadar erken aradı ve artık gelmeyeceğini söyledi. Artık hiç gelmeyecekmiş." Başını salladı. "İki hafta önce şurada oturuyordu, sizin oturduğunuz iskemlede ve ona vatmanlık eğitimi almasını teklif etmiştim, ama o her şeyi elinin tersiyle itiyor."

Muhtarlığa gitmeyi ancak günler sonra akıl edebildim. Herhangi bir adres vermeden, Hamburg'a taşındığını bildirmişti.

Kendimi günlerce kötü hissettim. Annem, babam ve kardeşlerimin hiçbir şey fark etmemelerine dikkat ediyordum. Sofrada biraz konuşuyor, bir parça yemek yiyor ve midem bulandığında kendimi tuvalete atmayı başarıyordum. Okula ve havuza gidiyordum. Akşamüzerlerini havuzbaşında, beni kimsenin aramayacağı kuytu köşelere çekilerek geçiriyordum. Bedenim Hanna'yı özlüyordu. Ama suçluluk duygusu bu bedensel özlemden de beterdi. Hanna oracıkta dururken, neden hemen fırlayıp ona koşmamıştım? Hanna'yı inkâr etmeme, ona ihanet etmeme yol açan son ayların gönülsüzlüğü benim için o kısacık durumda düğümleniyordu. Bunu cezalandırmak için gitmişti.

Bazen gördüğüm kişinin Hanna olmadığına inandırmaya çalışıyordum kendimi. Yüzünü bile tam olarak seçememişken, o olduğundan nasıl emin olabilirdim ki? Eğer Hanna olsaydı, yüzünü tanımaz mıydım? O halde gördüğüm kişinin Hanna olduğunu kesin olarak bilemezdim!

Ama o olduğunu biliyordum. Orada duruyor ve bakıyordu – ve artık çok geçti.

İkinci Bölüm

1

Hanna şehri terk ettikten sonra, gözlerimin her yerde onu aramasına bir son verebilmem, suretinin akşamüzerlerinden yitmesine alışabilmem ve sesli okumaya elverişli olup olmadıklarını düşünmeksizin, kitaplara bakabilmem, sayfalarını çevirebilmem zaman aldı. Bedenimin bedenine duyduğu özlemin dinmesi zaman aldı; bazen uyurken, bacaklarımın ve kollarımın yatağı yoklayarak onu aradığını fark ediyordum ve ağabeyim, uykumda "Hanna" diye bağırdığımı, yemek masasında defalarca ilan etti. Yalnızca onu düşlediğim, bir tek onu düşündüğüm ders saatlerini hatırlıyorum. İlk haftalarda içimi ezen suç duygusu, giderek kayboldu. Yaşadığı binayı görmekten kaçındım, farklı yollardan yürüdüm ve altı ay sonra da ailem bir başka mahalleye taşındı. Hanna'yı unutmuş değildim. Ama bir süre sonra anısını her an yanımda taşımaz oldum. Geride kaldı, tıpkı trenle geçerken geride kalan bir kent gibi. Kent hep orada, ardınızda bir yerlerdedir; isterseniz oraya dönebilir, varlığından emin olabilirsiniz. Ama bunu neden yapasınız ki?

Lisedeki son, üniversitedeki ilk yıllarım, mutlu yıllar olarak kalmış aklımda. Ama o yıllara dair pek az şey söyleyebiliyorum. Zahmetsiz yıllardı, lise bitirme sınavları ve kararsızlıktan seçtiğim hukuk öğrenimi zor gelmedi bana, sevişmeler ve ayrılıklar zor gelmedi, hiçbir şey zor gelmiyordu. Benim için her şey kolaydı, hafifti her şey. Anılarımın bohçası, belki de bu yüzden böylesine küçük kalmıştır. Yoksa ben mi küçük tuttum onu? Belleğimdeki o mutluluğun doğru olup olmadığını da sorarım kendime. Daha etraflı düşündüğümde, utanç ve acı veren yeterince durum hatırlıyorum ve Hanna'nın anısıyla vedalaştığımı, ama hesaplaşamadığımı biliyorum. Hanna'dan sonra kendimi asla alçaltmayacak ve alçalmayacaktım; kendimi bir daha asla suçlamayacak ve suçlu hissetmeyecektim; bir daha yitirmekten acı duyacak kadar sevmeyecektim hiç kimseyi: O zamanlar bunu böylesine açık düşünmemiş, ama kararlılıkla hissetmiştim.

Tepeden bakan, iddialı bir tavır geliştirdim; kendimi hiçbir şeyden etkilenmeyen, sarsılmayan, kararsızlıklar yaşamayan biri gibi sunuyordum. Ağırdan alıyordum: Bunu sezmiş ve bana da söylemiş bir öğretmenimi hatırlıyorum, onu kibirli bir tavırla terslemiştim. Sophie'yi de hatırlıyorum. Hanna'nın şehri terk etmesinden kısa bir süre sonra, Sophie'ye verem teşhisi konmuştu. Sanatoryumda üç yıl geçirdi ve üniversiteye yeni başladığım sıralarda geri döndü. Kendini yalnız hissediyor, eski arkadaşlarıyla yeniden bağlantı kurmaya çalışıyordu, onun gönlüne girmek benim için zor olmadı. Sevişmemizin ardından, gerçekte onunla ilgili olmadığımı fark etmiş, gözyaşlarını tutamamıştı: "Sana neler oldu, neler oldu sana?" Ölümünden önceki son ziyaretlerimden birinde, bana bir hayır duası okumak isteyen büyükbabamı hatırlıyorum, böyle şeylere inanmadığımı ve değer vermediğimi söylemiştim ona. Tüm bu davranışlardan sonra, o

dönemde kendimi iyi hissetmiş olmam, şimdi hiç de inandırıcı görünmüyor. Sevecenlik belirten küçük jestler karşısında –bunlar ister bana, ister bir başkasına yönelmiş olsun– boğazıma bir yumruk düğümlendiğini de hatırlıyorum. Bazen bir film sahnesi bile yetiyordu. Duyarsızlıkla duygusallığın bu yan yanalığı bana bile tuhaf geliyordu.

2

Hanna'yı mahkeme salonunda yeniden gördüm.

Toplama kamplarıyla ilgili davaların ne ilki ne de büyüklerinden biriydi bu. O zamanlar Nazi dönemi ve geçmişiyle ilgili davalar üzerinde çalışan az sayıdaki öğretim üyelerinden biri olan profesör, öğrencilerinin yardımıyla tüm duruşmaları izleyebilmeyi ve değerlendirebilmeyi umduğu için bu davayı konu edinen bir seminer düzenlemişti. İncelemek, onaylamak ya da çürütmek istediği şeyin ne olduğunu artık hatırlamıyorum. Seminerde geçmişe dönük cezalandırmanın yasaklanması üzerine tartıştığımızı hatırlıyorum. Toplama kampı muhafız ve nöbetçilerinin mahkûm edildikleri maddenin, eylemin gerçekleştiği tarihte ceza yasasında yer almış olması yeterli miydi, yoksa söz konusu maddenin o dönemde nasıl yorumlandığı ve uygulandığını; gerçekleştikleri dönemde söz konusu eylemleri kapsayıp kapsamadığını da göz önünde bulundurmak gerekir miydi? Adalet nedir? Yasalarda yazılı olan mı, yoksa toplumun fiilen geçerli sayıp uyduğu mu? Yoksa her şeyin hakça yürüdüğü koşullarda, yasalarda yazılı olup olmadığına bakılmaksızın ge-

çerli sayılması ve uyulması gereken şey midir adalet? Mülteci olarak yaşadığı yurtdışından döndüğü halde, Alman hukuk çevrelerinde bir yabancı olarak kalmış yaşlı bir bey olan profesörümüz, bu tartışmalara bir bilimadamı kimliğiyle katılıyor, ama sorunun çözümünü artık bilimsellikte görmeyen birinin mesafesini de koruyordu. "Sanıklara bir bakın! O dönemde cinayet işleme hakkına sahip olduğunu gerçekten düşünen tek bir kişi bile bulamazsınız."

Seminer kışın, davaysa ilkbaharda başladı ve haftalarca sürdü. Duruşmalar pazartesi-perşembe günleri arasında yapılıyordu; profesör, dört günlük her dilim için, bir öğrenci grubunu sözlü özet sunmak üzere görevlendirmişti. Seminer oturumları cuma günleri gerçekleşiyor ve oturumlarda geçmiş haftanın olaylarıyla hesaplaşılıyordu.

Hesaplaşmak! Geçmişle hesaplaşmak! Biz, seminere katılan öğrenciler, kendimizi hesaplaşmanın öncüleri olarak görüyorduk. Pencereleri biz açıyorduk, içeriyi havalandırıyor, toplumun, geçmişteki dehşetin üzerine çökmesine izin verdiği tozu dağıtan rüzgârlar estiriyorduk. İnsanların nefes alabilmelerini, görebilmelerini sağlıyorduk. Bizler de bel bağlamıyorduk hukuksal bilimselliğe. Mahkûmiyet kararlarının verilmesi gerektiği, bizim gözümüzde kesindi. Şu ya da bu toplama kampı muhafızının veya gardiyanının mahkûmiyetiyle yalnızca görünüşte ilgili olduğumuzu da aynı kesinlikle biliyorduk. Bu muhafızları ve gardiyanları kullanan veya engellemeyen ya da hiç değilse, 1945'ten sonra onları dıştalayabilecekleri halde, bunu bile yapmaya yanaşmayan kuşak yargılanıyordu aslında ve biz bu kuşağı bir hesaplaşma ve aydınlanma sürecinin sonunda utanca mahkûm ediyorduk.

Ebeveynlerimiz, Üçüncü Reich'ta çok farklı roller üstlenmişlerdi. Bazılarımızın babaları savaşa katılmışlardı, bunların arasında iki ya da üç ordu subayı ve bir de SS subayı var-

dı; bazıları yargı ve yürütme mercilerinde kariyer yapmışlardı; ana babaları öğretmen ya da doktor olanlar vardı ve bir öğrencinin amcası İçişleri Bakanlığı'nda üst düzey bir memurluk görevinde bulunmuştu. Tüm bu insanlara sorular soracak ve karşılık alabilecek olsaydık, her birinin çok farklı şeyler anlatacaklarından kuşkum yok. Benim babam kendisi hakkında konuşmak istemezdi. Ama Spinoza üzerine bir ders vereceğini ilan ettiği için felsefe doçentliğinden atıldığını ve savaş süresince kendisini ve bizi, yürüyüş haritaları ve gezi kitapları yayınlayan bir yayınevinde editörlük yaparak geçindirdiğini biliyordum. Onu utanca mahkûm etmek hakkını nereden alıyordum? Ama bunu yaptım. Hepimiz ebeveynlerimizi utanca mahkûm ettik, onlara yöneltebileceğimiz tek suçlama, 1945'ten sonra failleri yanlarında, aralarında barındırmak olduğunda bile yaptık bunu.

Bizler, seminerin öğrencileri olarak güçlü bir grup kimliği geliştirmiştik. Biz, toplama kampı seminerine katılanlar: Önceleri bizi böyle adlandıranlar diğer öğrencilerdi, ama çok geçmeden bizler de kendimizi aynı biçimde nitelemeye başladık. Yaptıklarımız diğerlerini ilgilendirmiyor, çoğunu yadırgatıyor, hatta bazılarına düpedüz itici geliyordu. Şimdi düşünüyorum da, o dehşet verici şeyleri öğrenmek ve başkalarına anlatmak için gösterdiğimiz gayretkeşlik, iticiydi gerçekten de. Okuduğumuz, dinlediğimiz olayların dehşeti büyüdükçe, aydınlatıcı ve suçlayıcı görevimize daha çok inanıyorduk. Olaylar soluğumuzu kestiğinde bile, muzaffer bir edayla gözlerine sokuyorduk onları. Buraya bakın!

Ben sıradan bir merak sonucu katılmıştım bu seminere. Bir kez olsun değişik bir şeydi işte; ne iştira hakkı ne faillik ve yataklık, ne eski Saksonya yasası ne de Eskiçağ hukuk felsefesiydi. Geliştirdiğim o iddialı, kibirli tavırla gelmiştim seminere. Ama kış ayları boyunca kendimi giderek kaptırdım: hem okuduğumuz ve duyduğumuz olaylara hem de seminer

öğrencilerini saran o gayretkeşliğe. Önceleri yalnızca bilimsel ya da politik ve ahlâki gayreti paylaşmak istediğimi söyleyerek kandırıyordum kendimi. Ama istediğim daha fazlasıydı, ortak gayreti paylaşmak istiyordum. Diğerleri beni hâlâ mesafeli ve kibirli buluyor olabilirlerdi. Ama ben o kış aylarında, seminerin bir parçası olmanın, kendimle, yaptıklarımla ve birlikte olduklarımla barışıklığımın huzur verici duygusunu yaşamıştım.

3

Davaya, arabayla bir saatlik mesafede bulunan bir başka kentte bakılıyordu. O kente daha önce hiç yolum düşmemişti. Arabayı başka bir öğrenci kullanıyordu. O kentte büyümüştü ve yöreyi iyi tanıyordu.

Günlerden perşembeydi. Dava pazartesi günü başlamıştı. İlk üç duruşma, mahkemenin tarafsızlığını reddeden avukatların dilekçeleriyle geçmişti. Sanıkların kimlik tespitine geçilmesiyle birlikte, mahkemenin asıl başlangıcına tanık olacak dördüncü gruptaydık biz.

Arabamızı çiçek açmış meyve ağaçlarının altından, Bergstrasse boyunca sürdük. Neşeli, esrik bir ruh hali içindeydik; bunca zamandır hazırlandığımız konuda kendimizi gösterebilecektik nihayet. Kendimizi sıradan birer izleyici, dinleyici ve zabıt kâtibi gibi görmüyorduk. İzlemek, dinlemek ve olanları zabta geçmek bu hesaplaşmaya bizim yapacağımız katkılar olacaktı.

Adliye yüzyıl dönümünde inşa edilmiş bir binaydı, ama o dönemden kalan adliye binalarının ihtişam ve kasvetini taşımıyordu. Ağır cezanın bulunduğu salonun sol tarafında bir

dizi büyük pencere yer alıyor, dışarısını görmemizi engelleyen buzlu camlardan içeriye yoğun bir gün ışığı düşüyordu. Pencerelerin önünde oturan savcılar, ilkbahar ve yazın güneşli günlerinde ancak birer siluet olarak seçilebiliyorlardı. Siyah cübbeler içindeki üç hâkim ve altı jüri üyesinden oluşan mahkeme heyeti salonun başında oturuyordu; sağdaysa sanıklar ve sanık avukatlarının sırası yer alıyordu, sayılarının çokluğundan ötürü, bu bölüm masa ve iskemlelerle izleyici sıralarının önüne kadar genişletilmişti. Bazı sanıklar ve avukatların sırtları bize dönüktü. Hanna da sırtı bize dönük olarak oturuyordu. Onu, ancak adı yüksek sesle okunduktan sonra, ayağa kalkarak öne çıktığı anda fark ettim. Bu ismi derhal tanımıştım tabii: Hanna Schmitz. Ardından siluetini de tanıdım; alışık olmadığım bir biçimde topuz yapılmış saçlarıyla başını, ensesini ve güçlü kollarını tanıdım. Dimdik duruyordu. Ayaklarını yere sağlam basıyordu. Kollarını gevşekçe sarkıtmıştı. Kısa kollu, gri bir elbise giymişti. Onu tanımıştım, ama hiçbir şey hissetmedim. Hiçbir şey hissetmedim.

Tabii, hemen kalkıyordu. Evet, 21 Ekim 1922'de Hermannstadt'ta doğmuştu ve şimdi kırk üç yaşındaydı. Evet, Berlin'deki Siemens fabrikasında çalışmıştı ve 1943 güzünde SS örgütüne katılmıştı.

"SS'lere gönüllü olarak mı katıldınız?"

"Evet."

"Neden?"

Hanna cevap vermedi.

"Siemens fabrikasında size ustabaşılık önerilmesine rağmen, SS örgütüne katıldığınız doğru mu?"

Hanna'nın avukatı ayağa fırladı. "Burada 'rağmen' ne anlama geliyor? Bir kadının SS örgütüne katılmaktansa, Siemens'de ustabaşı olması gerektiği ima edilerek ne amaçlanıyor? Müvekkilimin vermiş olduğu kararı, böyle bir soru-

nun konusu haline getirmenizi haklı gösterecek hiçbir gerekçe olamaz."

Avukat yerine oturdu. Oradaki tek genç avukattı; diğerleri yaşlıydılar ve bazıları, çok geçmeden anlaşılacağı gibi, eski Nazilerdi. Hanna'nın avukatı, onların jargon ve savlarını kullanmaktan kaçınıyordu. Ama meslektaşlarının nasyonalsosyalist tiratlarıyla müvekkillerine verdikleri zararı, o da sabırsız işgüzarlığıyla kendi müvekkiline veriyordu. Mahkeme başkanını şaşırtmış ve Hanna'nın neden SS örgütüne katıldığı sorusunun peşini bırakmasını sağlamıştı gerçi. Ancak Hanna'nın bu kararı zorunluluktan değil, isteyerek aldığı izlenimi sarsılmadı. Mahkeme başkanı yanında oturanlardan birinin, SS örgütünde kendisini nasıl bir görevin beklediğini sorması ve Hanna'nın, Siemens'de de, diğer fabrikalarda da kadınların SS örgütü tarafından muhafızlık yapmaya çağrıldıklarını, kendisinin bu görev için başvurduğunu ve örgüte bu görevle kabul edildiğini açıklaması da olumsuz izlenimi silmeye yetmedi.

Mahkeme başkanı, Hanna'nın 1944 yılı ilkbaharına dek Auschwitz'de, 1944-1945 kışına dek Krakov yakınlarındaki küçük bir kampta görev yapmış, daha sonra mahkûmlarla birlikte batıya doğru yola çıkmış ve hedefine varmış olduğunu, savaşın sonunda Kassel'de bulunduğunu ve o zamandan beri yaşamını çeşitli yerlerde sürdürmüş olduğunu kendisine birer hecelik karşılıklarla doğrulattı. Benim doğduğum kentte sekiz yıl yaşamıştı, bu tek bir yerde geçirmiş olduğu en uzun süreydi.

"Yaşadığı yerleri sıkça değiştirmiş olması firar tehlikesi olduğunu mu gösterir?" Avukat alaycılığını saklamadı. "Müvekkilim, oturduğu bölgeden taşındığı her seferinde, bunu ilgili mercilere bildirmiştir. Firar edebileceği, kanıtları gizleyebileceği ihtimalini güçlendiren hiçbir şey yoktur. Sorgu hâkimi, isnat edilen suçun ağırlığı ve kamuoyunun hassasi-

yeti nedeniyle mi müvekkilimin tutuksuzluk halini sürdürmesini sakıncalı görmüştür? Bu, Sayın Hâkim, Nazi dönemine ait bir tutuklama gerekçesidir, Naziler tarafından yürürlüğe konmuş ve Nazi döneminden sonra kaldırılmıştır. Böyle bir gerekçe artık yoktur." Avukat, keyifli bir hakikati sunan kişinin hınzır rahatlığıyla konuşuyordu.

İrkildim. Hanna'nın tutuklanmasını, doğal ve doğru bir karar gibi duyumsadığımı fark etmiştim. İthamlardan ötürü değil, o sırada henüz kesin bilgisine sahip olmadığım iddianın ağırlığından ve hakkındaki şüphelerin inandırıcılığından ötürü değil, hücresindeyken benim dünyamdan, benim hayatımdan çıkmış olacağı için. Onu kendimden olabildiğince uzak tutmak istiyordum, geçen yıllar onu benim için yalnızca bir anıya dönüştürmüştü ve artık hep orada kalabilmesi için olabildiğince ulaşılmaz olmalıydı. Eğer avukat başarılı olursa, onunla karşılaşmayı göze almak ve bu karşılaşmada nasıl davranmam gerektiğini, nasıl davranmak istediğimi düşünmek zorunda kalacaktım. Ve avukatın başarısız olması için hiçbir neden göremiyordum. Eğer Hanna şimdiye dek firar etmeyi denememişse, şimdi neden denesindi ki? Ve gizleyebileceği ne olabilirdi? O zamanlar bunların dışında bir tutukluluk gerekçesi bulunmuyordu.

Hâkim yine şaşırmış göründü ve ben, bunun ona özgü bir hile olduğunu kavramaya başladım. Ne zaman bir ifadeyi köstekleyici ve yersiz bulsa, gözlüklerini çıkarıyor, ifadenin sahibine kararsızlığa düşmüş, miyop gözlerle bakıyor, alnını kırıştırıyor ve ya o ifadeyi duymazdan geliyor ya da "O halde kastınız" veya "Yani demek istiyorsunuz ki" diye başlayarak, söylenenleri öyle bir biçimde tekrarlıyordu ki, kafasını bu ifadeyle yormak istemediğine ve onu buna zorlamanın hiçbir faydası olmayacağına kuşku bırakmıyordu.

"Yani demek istiyorsunuz ki, sanığın hiçbir tebligat ve çağrıya tepki vermemiş; ne polise ne savcıya ne de hâkime

başvurmamış olduğu keyfiyetine, sorgu yargıcı tarafından yanlış bir anlam yükleniyor. Tutuklama emrinin kaldırılmasına yönelik bir dilekçe vermek istiyorsunuz o halde."

Avukat dilekçeyi sundu ve dilekçe mahkeme tarafından reddedildi.

4

Tek bir duruşmayı bile kaçırmadım. Diğer öğrenciler şaşırıyorlardı. Aramızda bir önceki grubun görüp duyduklarını bir sonraki grubun öğrenmesini sağlayan birinin bulunması, profesörü memnun ediyordu.

Hanna izleyicilere ve bana yalnızca bir kez baktı. Onun dışındaki tüm duruşmalarda, bir gardiyan tarafından salona getirildikten ve yerine oturduktan sonra, bakışlarını mahkeme heyetine çeviriyordu. Kibirli bir izlenim veriyordu bu; diğer sanıklarla hiç, avukatıyla ise nadiren konuşması da kibirli bir izlenim veriyordu. Ancak duruşmalar uzadıkça, diğer sanıklar da birbirleriyle daha az konuşur olmuşlardı. Duruşmalara ara verildikçe, akrabaları ve dostlarının yanına gidiyorlar, sabahları izleyicilerin arasında gördüklerine sesleniyor ya da el sallıyorlardı. Hanna duruşma aralarında bile yerinden kalkmıyordu.

Onu arkadan izliyordum. Başını, ensesini, omuzlarını görüyordum. Başını, ensesini, omuzlarını okuyordum. Kendisinden konuşulurken başını daha da dikleştiriyordu. Haksızlığa, iftiraya uğradığını, kendisine saldırıldığını hissetti-

ği ve bir karşılık vermek için çırpındığı zamanlarda, omuzlarını öne deviriyordu; o zaman ensesi şişiyor, kasları daha da güçlü görünüyor, ortaya çıkıyordu. Verdiği karşılıklar her seferinde sonuçsuz kalıyordu ve omuzları çöküyordu her seferinde. Omuz silkmiyordu, başını da sallamıyordu asla. Omuzlarını silkmenin ya da baş sallamanın hafifliğini yaşayamayacak kadar gergindi. Başını yana ya da öne eğmeye, bir yere yaslamaya da cesaret edemiyordu. Donmuşçasına oturuyordu. Böyle oturmak acı veriyor olmalıydı.

Bazen sert topuzundan saç tutamları dökülüyordu; halkalanan saçlar, ensesinin üzerine düşüyor ve hafif bir esintide o enseyi okşayarak salınıyordu. Bazen kol dekoltesi, sol omzunun üst kısmındaki benini ortaya çıkaracak kadar geniş bir elbise giyiyordu. O zaman ensesine dökülen saçları nasıl üfleyerek dağıttığımı ve bu beni, bu enseyi nasıl öptüğümü hatırlıyordum. Ama hatırlayarak kaydediyordum yalnızca. Hiçbir şey hissetmiyordum.

Haftalar süren duruşmalar sırasında hiçbir şey hissetmedim, duygularım uyuşmuş gibiydi. Bazen zorluyordum kendimi; Hanna'yı, suçlandığı şeyleri yaparken, becerebildiğim kadar canlandırmaya çalışıyordum. Ensesine düşen saçların, omzundaki benin bana hatırlattıklarını düşünürken bile yapıyordum bunu. İğneyle uyuşturulmuş bir kolu cimdiklemek gibiydi. Kol cimdiklendiğini anlamaz, el bilir cimdiklediğini ve beyin ilk anda bu ikisini birbirinden ayıramaz. Beynin ayrıştırabilmesi için bir an geçer. Belki öylesine sert sıkmıştır ki el, o nokta bir süre sararır. Sonra kan yeniden hücum eder ve cimdiklenen yer eski rengine kavuşur. Ama hislerin o noktaya döndüğünü göstermez bu.

Bana o iğneyi kim yapmıştı? Uyuşturulmadan dayanamayacağımdan korktuğum için kendim mi yapmıştım? Bu narkoz, yalnızca mahkeme salonunda ve yalnızca Hanna'ya bakarken; onu sevmiş ve arzulamış olan insanı, kendim olarak

değil, ama iyi tanıdığım biri gibi hissederken göstermiyordu etkisini. Yaşadığım ne olursa olsun, kendimin dışındaydım ve izliyordum; üniversitede izliyordum kendimi, annemin, babamın ve kardeşlerimin yanında, arkadaşlarımın yanında davranmam gerektiği gibi davranırken izliyordum, ama içimden katılmıyordum olanlara.

Bir süre sonra, benzer bir uyuşmuşluğu diğerlerinde de görebildiğimi düşündüm. Ama kişisel ve politik mizaçlarına göre, mahkeme süresince değişmeyen o kendinden emin, tumturaklı kavgacılıklarıyla, kılı kırk yaran titizlikleriyle ya da yaygaracı ve donuk pervasızlıklarıyla avukatlarda değil. Duruşmalar onları tüketiyordu gerçi, akşama doğru daha yorgun ya da daha kavgacı oluyorlardı. Ama gece süresince güçlerini yeniden topluyor ya da çalımlı tavırlarını yeniden takmıyor ve ertesi sabah, her sabah yaptıkları gibi esip köpürüyorlardı. Savcılar da avukatlara ayak uydurmaya ve tıpkı onlar gibi her gün aynı mücadeleci çabayı göstermeye çalışıyorlardı. Ama bunu başaramıyorlardı: Önceleri davada ele alınan olaylar ve sonuçlar onları fazlasıyla dehşete düşürdüğü için ve giderek, uyuşmuşluk etkisini göstermeye başladığı için. Bu etki en fazla hâkimler ve jüri üyelerinde görülüyordu. İlk haftalarda bazen gözyaşları içinde, bazen düğümlenen bir sesle, bazen de korkulu bir telaş ya da yılgın bir donuklukla anlatılan ve doğrulanan korkunç olayları, gözle görülür bir sarsıntı ya da güçlükle korudukları bir sükûnet içinde dinliyorlardı. Sonraları yüzleri yeniden sıradan ifadelerine büründü; düşündüklerini birbirlerinin kulaklarına gülümseyerek fısıldayabiliyor ya da tanıklardan biri sözü dallandırıp budaklandırmaya başladığında sabırsızlıklarını belli belirsiz gösterebiliyorlardı. Duruşmada, bir kadın tanığın dinlenmesi için İsrail'e yapılacak yolculuk konuşulurken, bir yolculuk sevinci yayıldı. Her seferinde yeniden dehşete kapılanlarsa diğer öğrencilerdi. Mahkemeye hafta-

da yalnızca bir kez geliyorlar ve her defasında aynı şeyi yeniden yaşıyorlardı: gündelik hayatlarına zorla giren dehşeti. Her gün duruşmalarda bulunan ben, tepkilerini mesafeli bir tavırla izliyordum.

Tıpkı hayatta kalmayı aydan aya sürdürerek buna ahşan ve yeni gelenlerin kapıldığı dehşeti kayıtsız bir tavırla gözleyen toplama kampı mahkûmu gibi. Bir uyuşmuşluk içinde kaydeden bir mahkûm, tıpkı katliamı ve ölümü de algıladığı gibi... Hayatta kalmayı başarmış olanların tüm yazdıkları bu uyuşmuşluğu anlatır; hayati işlevleri indirgeyen, davranışları kayıtsız ve acımasız kılan ve gaz odalarında boğulmayı ya da fırınlarda yakılmayı sıradan olaylara dönüştüren bu uyuşmuşluğu. Faillerin nadir ifadelerinde de gaz odalarından ve fırınlardan gündelik çevrenin bir parçası olarak söz edilir; faillerin kendileri de az sayıda işleve indirgenmiş, kayıtsızlıkları ve acımasızlıklarıyla, donukluklarıyla sanki uyuşturulmuş ya da sarhoş gibidirler. Sanıklar sanki hâlâ bu uyuşmuşluğu yaşıyorlar ve daima yaşayacaklar gibi geliyordu bana, bu uyuşmuşluğun içinde bir anlamda taşlaşmış gibiydiler.

Daha o zamanlarda bile, uyuşmuşluğun bu ortaklığı üzerine kafa yorarken, bunun yalnızca failler ve kurbanları değil, bizleri de etkisi altına aldığını, hâkimler ya da jüri üyeleri, savcılar ya da zabıt tutanlar olarak bu olaylarla sonradan karşılaşmış olan bizleri de etkilediğini düşünürken, failleri, kurbanları, ölüleri, canlıları, hayatta kalabilenleri ve bu geçmişin mirasçılarını birbirleriyle karşılaştırırken iyi hissetmiyordum kendimi, hâlâ da hissetmiyorum. Böyle bir karşılaştırma yapmak doğru mudur? Bir konuşma sırasında böyle bir karşılaştırmaya girecek olsam, toplama kamplarının dünyasına zorla sokulmakla, kendiliğinden katılmak; acı çekmekle, acı çektirmek arasındaki farkın bu karşılaştırmayla hafifletilmiş olmayacağını, tersine bu farkın her şey-

den daha büyük, her şeyi belirleyen bir önem taşıdığını daima vurguluyordum. Ama bunları diğerlerinin itirazları karşısında değil de onların karşı çıkmalarına fırsat vermeden söylediğim zamanlarda bile yadırganıyor ya da öfkeyle karşılanıyordum.

Bununla birlikte kendime soruyorum –ve sormaya daha o zamanlarda başlamıştım–: Bu geçmişin mirasçısı olan benim kuşağım, Yahudi katliamının korkunçlukları hakkındaki tüm bu bilgiyle ne yapmalıydı, ne yapmalıdır? Kavranamaz olanı kavrayabileceğimizi sanmamalıyız; karşılaştırılamaz olanı karşılaştırmamalıyız; tartışmamalıyız, çünkü tartışan kişi tüm bu korkunç olayların gerçekliğini kabullendiğinde bile, onları bir iletişimin nesnesi haline getirir ve karşısında ancak dehşet, utanç ve suçluluk duygularıyla susulacak bir şey olarak algılamaz. Yalnızca dehşet, utanç ve suçluluk duyarak susmalı mıyız? Nereye kadar? Seminere katılırken taşıdığım hesaplaşma ve aydınlatma gayretinin duruşmalar sırasında kaybolduğu sanılmasın. Ama yalnızca birkaç kişi mahkûm olacak ve cezalandırılacak ve onları izleyen kuşak olarak bizler, dehşet, utanç ve suçluluk duyguları içinde susacağız: Olması gereken bu muydu?

5

İkinci hafta iddianame okundu. İddianamenin okunması bir buçuk gün sürdü – bir buçuk gün boyunca dilek-şart kipi. Bir numaralı sanığın... yaptığı, ayrıca... bulunduğu, bunun yanı sıra... davrandığı, böylelikle filanca maddede tarif edilen eylemi gerçekleştirdiği, ayrıca şu eylemi ve bu eylemi gerçekleştirdiği ve kanuna aykırı davranarak suç işlediği... Hanna dört numaralı sanıktı.

Yargılanan beş kadın, Krakov yakınlarındaki küçük bir kampta gözcülük yapmışlardı, Auschwitz'in yan kamplarından biriydi bu. Oraya 1944 yılının ilkbaharında Auschwitz'den gönderilmişlerdi, kamptaki kadınların çalıştırıldığı fabrikadaki bir patlama sırasında ölen ya da yaralanan gözcülerin yerini almışlardı. İsnat edilen suçlardan biri Auschwitz'deki davranışlarıyla ilgiliydi, ama iddianamedeki diğer suçlardan daha hafif bir suçtu bu. Ne olduğunu artık hatırlamıyorum. Yoksa bu nokta Hanna'yı değil de yalnızca diğer kadınları mı ilgilendiriyordu? Diğer iddialarla karşılaştırıldığında mı daha az önem taşıyordu, yoksa zaten hafif bir suç muydu? Auschwitz'de bulunmuş ve yakalanmış birini

Auschwitz'deki davranışlarından ötürü yargılamamak kabul edilemez bir şey gibi mi görülüyordu?

Kampı yöneten bu beş sanık değildi tabii. Kampın bir komutanı vardı, muhafızlar ve diğer gözcüler vardı. Muhafızlar ve gözcülerin çoğu, kamp esirlerinin batıya yaptıkları yürüyüşü bir gece yarısı sona erdiren bombalardan kurtulamamışlardı. Bazıları aynı gece ortadan kaybolmuşlar ve tıpkı batıya yürüyüşün başladığı gece kaçan kamp komutanı gibi, bir daha bulunamamışlardı.

Aslında esirlerden hiçbirinin o bombalı geceyi sağ atlatamaması beklenirdi. Ama hayatta kalabilmiş iki kişi vardı: bir anne ve kızı. Bu kız kamptaki hayat ve batıya yürüyüş üzerine bir kitap yazmış ve bunu Amerika'da yayınlamıştı. Polis ve savcılar, yalnızca bu beş sanığı değil, aynı zamanda esirlerin yürüyüşünü sona erdiren bombaların düştüğü köyde yaşayan birkaç tanığı da bulmuşlardı. Ama en önemli tanıklar, dava için Almanya'ya gelen kız ve İsrail'de kalmış olan annesiydi. Mahkeme heyeti, savcılar ve avukatlar, anneyi dinlemek üzere İsrail'e gittiler: Davanın, tanık olmadığım tek bölümüydü bu.

İddianamedeki temel maddelerden biri, kamptaki esirlerin ayıklanmalarıyla ilgiliydi. Auschwitz'den her ay yaklaşık altmış kadın gönderiliyordu ve o arada ölmüş olanlar dışında, aynı sayıda kadının da Auschwitz'e geri gönderilmesi gerekiyordu. Bu kadınların Auschwitz'de öldürüleceklerini herkes biliyordu; geri gönderilenler, fabrikadaki işte artık çalıştırılamayacak olanlardı. Burası bir cephane fabrikasıydı: Fabrikadaki asıl iş pek ağır değildi, ama ilkbahardaki patlama sonucu ağır hasarlar oluştuğu için, kadınlar inşaatta çalışmak zorunda kalmış ve asıl işi yapmaya fırsat bulamamışlardı.

Diğer bir temel iddia da her şeyi sona erdiren bombaların patladığı geceye ilişkindi. Muhafızlar ve gözcüler, birkaç yüz

kadından oluşan esirleri, sakinlerinin büyük bir kısmı tarafından terk edilmiş bir köyün kilisesine kapatmışlardı. Yalnızca birkaç bomba düşmüştü; bunlar belki yakınlardaki bir demiryolu hattı ya da bir fabrika için düşünülmüş, belki de yalnızca daha büyük bir kente yapılan saldırıdan artakaldıkları için atılmış bombalardı. Bombalardan biri, muhafızlar ve gözcülerin kaldıkları papaz evine isabet etmişti. Bir diğeri de kilise kulesini havaya uçurmuştu. Önce kule yanmaya başlamış, ardından kilisenin çatısı tutuşmuştu; daha sonra yanan kirişler kilisenin içine düşmüş ve oturma sıraları alev almıştı. Ağır kapılar alevlere direniyorlardı. Sanıklar o kapıları açabilirlerdi. Açmadılar ve kilisede kapalı kalan kadınlar yanarak can verdiler.

6

Hanna için dava bundan daha kötü başlayamazdı. Henüz kimlik tespitleri sırasında bile mahkeme heyeti üzerinde iyi bir izlenim bırakmamıştı. İddianamenin okunmasından sonra, yanlış bir noktayı düzeltmek üzere söz istedi, mahkeme başkanı huzursuz bir tavırla payladı onu: Ana duruşmanın başlamasından önce, iddianameyi inceleyebileceği ve itirazlarını dile getirebileceği yeterince zamanı olmuştu; artık ana duruşmadaydılar ve iddianamenin doğru ya da yanlış noktaları, mahkemeye sunulacak kanıtlarla ortaya çıkacaktı. Kanıtların mahkemeye sunulmasına geçildiğinde, mahkeme başkanı tanık kızın yazdığı kitabın Almanca çevirisinin okunmasından vazgeçilmesini önerdi, çünkü bir Alman yayınevi tarafından yayına hazırlanan bu metin, teksirler halinde tüm taraflara dağıtılmıştı. Mahkeme başkanının şaşkın bakışları altında, Hanna'nın öneriyi kabul etmesi için avukatı tarafından ikna edilmesi gerekti. Bunu istemiyordu. Daha önceki bir hâkim sorgusu sırasında, kilise anahtarının kendisinde bulunduğunu itiraf etmiş olduğunu da kabullenmek istemiyordu. Anahtar onda değildi, anahtar kimsede

değildi; kilisenin zaten tek bir anahtarı yoktu, farklı kapıları açan farklı anahtarlar vardı ve bunlar da dışarıdan kilitlenip kapıların üzerinde bırakılmışlardı. Ama Hanna tarafından da okunmuş ve imzalanmış olan ön hâkim sorgusunun zabıtlarında böyle yazmıyordu ve Hanna nın, neden üzerine bir suç yıkmak istediklerini sorması da durumu düzeltmedi. Sesini yükseltmeden soruyordu; inatçı değil, ama ısrarlıydı ve o andaki şaşkınlığı ve çaresizliği gözle görülebilecek, sesinde işitilebilecek kadar yoğun gibi geldi bana; üzerine bir suç yıkılmak istendiğini de mahkemenin adaletsizliğine yönelik bir suçlama olarak söylememişti. Ama mahkeme başkanı böyle anladı ve sert bir tepki gösterdi. Hanna'nın avukatı ayağa fırladı ve o gayretkeş ve aceleci tavrıyla açtı ağzını, yumdu gözünü; müvekkilinin suçlamasına katılıp katılmadığı sorulduğundaysa yeniden oturdu yerine.

Hanna her şeyi doğru yapmaya çabalıyordu. Kendisine haksızlık edildiğini düşündüğünde itiraz ediyor, haklı olarak öne sürüldüğüne inandığı bir iddia ve suçlamayı da kabulleniyordu. İtirazlarında ısrarlıydı, ama gerektiğinde kabullenmeye de hazırdı, sanki itiraflarıyla itiraz etmeye hak kazanıyor ya da itirazlarıyla, dürüstlüğünü yitirmeden inkâr edemeyeceklerini kabullenme yükümlülüğü altına giriyordu. Ama ısrarcılığının mahkeme başkanını sinirlendirdiğini fark etmiyordu. Bağlama ilişkin, oyunun kurallarına ilişkin hiçbir fikri yoktu; suç ve suçsuzluk, mahkûmiyet ve beraat peşindeki tüm o sözlerin –gerek kendi açıklamalarının, gerekse başkalarının söylediklerinin– hesapta olmayan sonuçlar doğurmasına yol açan ifade tarzları hakkında hiçbir sezgisi yoktu. Hanna'nın durumu kavramaktaki açığını kapatabilmek için avukatın çok daha deneyimli ve kendine güvenli olması ya da en azından daha iyi bir avukat olması gerekirdi. Ya da Hanna avukatının işini böylesine zorlaştırmamalıydı; göründüğü kadarıyla avukatına güven duymuyordu, ama kendine

güvendiği bir avukat da seçmemişti. Avukatı, mahkeme başkanı tarafından atanmış görevli bir savunmacıydı.

Hanna'nın zaman zaman bir tür başarı kazandığı da oluyordu. Kamptaki esirlerin ayıklanmalarına ilişkin sorgusunu hatırlıyorum. Diğer sanıklar bu işle herhangi bir ilgileri olduğunu inkâr ediyorlardı. Hanna bu olaya katılmış olduğunu, tek başına değil, tıpkı diğerleri gibi ve onlarla birlikte katılmış olduğunu öylesine içten kabullendi ki, mahkeme başkanı Hanna'yı biraz daha konuşturmak gerektiğine inandı.

"Bu ayıklama işlemi nasıl yürütülüyordu?"

Hanna, altı ana yetki alanından eşit sayıda esir bildirilmesi, bu sayının her yetki alanı için on ve toplam altmış esir olarak saptanması konusunda kadın gözcülerin aralarında anlaşmış olduklarını, ancak bu sayıların tek tek yetki alanlarındaki hasta esirlerin azlığına ya da çokluğuna bağlı olarak değişebildiğini ve sonuçta kimlerin geri gönderilmesi gerektiğine görevdeki gözcülerin birlikte karar verdiklerini anlattı.

"Hiçbiriniz bu görevden kaçmadınız mı, hep birlikte mi hareket ettiniz?"

"Evet."

"Esirleri ölüme gönderdiğinizi bilmiyor muydunuz?"

"Hayır, biliyorduk; ama yeni esirler geliyordu ve eskilerin yeni gelenlere yer açmaları gerekiyordu."

"Yani yer açmak istediğiniz için, 'Sen, sen ve senin geri gönderilmeniz ve öldürülmeniz gerekiyor,' diyordunuz, öyle mi?"

Hanna mahkeme başkanının ne sormaya çalıştığını anlamamıştı.

"Ben... yani demek istediğim... Siz olsaydınız ne yapardınız?" Hanna, bunu ciddi bir soru olarak yöneltmişti. Farklı yapması gereken şeyin ne olduğunu, neyi farklı yapabileceğini bilmiyordu ve bundan ötürü, her şeyi biliyormuş gi-

bi görünen mahkeme başkanının, aynı durumda ne yapacağını duymak istiyordu.

Bir an sessizlik oldu. Sanıkların hâkimlere soru sorması Alman mahkemeleri için alışılmış bir durum değildir. Ama soru bir kez sorulmuştu işte ve herkes hâkimin cevabını bekliyordu. Hâkim bu soruyu cevaplamak zorundaydı; duymazlıktan gelemezdi ya da Hanna'yı uyaran bir ifadeyle, soruyu reddeden bir karşı soruyla geçiştiremezdi durumu. Bunu herkes biliyordu, hâkim de biliyordu ve birden hâkimin takındığı o aldatıcı şaşkınlık ifadesine neden gereksindiğini anladım. Bu ifade onun maskesiydi. Bu maskenin ardında, cevabı bulabilmek için biraz zaman kazanıyordu. Ama çok uzun bir zaman değil; bekleme süresi ne kadar uzarsa, gerilim ve beklenti de o kadar büyüyordu; o zaman da aynı ölçüde güçlü bir cevap verilmesi gerekirdi.

"İnsanların hiç bulaşmamaları gereken ve canları söz konusu olmadığı sürece, kaçınmak zorunda oldukları meseleler vardır."

Belki de aynı şeyleri Hanna'yı ya da kendisini kastederek söylemiş olması yeterliydi. Ama insanların yapmak zorunda oldukları ve yapmamaları gereken şeylerden ve neyin ne bedele mal olduğundan söz etmekle, Hanna'nın sorusundaki ağırlığın hakkını veremedi. Hâkimin cevabı zavallı ve çaresiz bir etki yarattı. Herkes duyumsadı bunu. İnsanlar tuttukları soluklarını hayal kırıklığı içinde koyuverdiler ve bu karşılıklı atışmayı bir anlamda kazanmış olan Hanna'ya hayretle baktılar. Ama o düşüncelere dalmıştı.

"Yani o halde... yani ben... o halde Siemens'deyken SS'lere katılmamalıydım, öyle mi?"

Bu hâkime yöneltilmiş bir soru değildi. Kendi kendine konuşuyor, kendine kararsızlık içinde soruyordu, çünkü bu daha önce kendine hiç sormadığı bir soruydu ve doğru sorunun bu olduğundan kuşkuluydu, cevabı bildiğinden de.

7

Hanna'nın itirazlarındaki ısrarcılık mahkeme başkanını nasıl sinirlendiriyorsa, iddiaları kabullenirken gösterdiği gönüllü tavır da diğer sanıkları öfkelendiriyordu. Bu, onların savunmaları açısından olduğu kadar, Hanna'nın savunması için de yıkıcı bir tavırdı.

Aslında eldeki kanıtlar sanıklar açısından elverişliydi. İddianamedeki birinci temel madde için getirilen kanıtlar, hayatta kalmayı başarmış olan anne ve kızın tanıklıkları ve kızın yazdığı kitaptan ibaretti. İyi bir savunma, anne ve kızın verdiği ifadelerin özüne saldırmadan, esirlerin ayıklanması işlemini bu sanıkların yürüttüğü iddiasını inandırıcı bir biçimde çürütebilirdi. Tanıkların ifadeleri bu konuda kesinlik taşımıyordu ve taşıması da olanaksızdı; ne de olsa kampta bir komutan, muhafızlar ve başka gözcü kadınlar da bulunuyordu ve esirlerin ancak kısmen görebildikleri, dolayısıyla ancak kısmen çözebilecekleri bir emir-komuta hiyerarşisi hüküm sürüyordu. İddianamedeki ikinci madde için de benzer bir durum geçerliydi. Anne ve kız, kiliseye kapatılmışlardı ve dışarıda olup bitenler hakkında ifade verebilme-

leri olanaksızdı. Sanıklar orada bulunmadıklarını iddia edemezlerdi gerçi. Olayın geçtiği dönemde köyde yaşamakta olan diğer tanıklar, sanıklarla konuşmuşlardı ve onları hatırlıyorlardı. Ama bu tanıklar da, esirleri kurtarabilecekleri halde, bunu yapmamış olmakla suçlanmamak için dikkatli olmak zorundaydılar. Eğer mahkemedeki sanıklar dışında köyde kimse olmasaydı, o zaman köy halkının birkaç kadını zararsız hale getirip, kilisenin kapılarını açması gerekmez miydi? Sanıkların, onlar, yani tanıklar için de hafifletici bir neden oluşturan bir baskı altında hareket ettiklerini söyleyerek, savunmanın stratejisini desteklemeleri gerekmez miydi? Henüz kaçmamış olan muhafızların zoru ya da emirleri altında... Ya da sözgelimi bir yaralıyı askeri hastaneye götürmek üzere geçici bir süre için uzaklaşmış muhafızların, her an dönebileceklerine sanıkların inandığını söylemeleri gerekmez miydi en azından?

Diğer sanıkların avukatları, bu tür stratejilerin Hanna'nın gönüllü itirafları yüzünden yürümediğini fark edince, bu gönüllü itiraflardan yararlanmaya, Hanna'yı zan altına sokarak, diğer sanıkları aklamaya yönelik bir strateji geliştirdiler. Avukatlar bunu mesleki bir mesafeyle yapıyorlardı. Diğer sanıklar da öfkeli itirazlarıyla onları destekliyorlardı.

"Esirlerin ölüme gönderildiklerini bildiğinizi söylediniz: Bu yalnız sizin için geçerli, değil mi? Arkadaşlarınızın neyi bildiklerini, siz bilemezsiniz. Bu konuda belki bir tahmin yürütebilir, ama kesin bir yargıya varamazsınız, öyle değil mi?"

Bu soru Hanna'ya diğer sanıklardan birinin avukatı tarafından sorulmuştu.

"Ama hepimiz biliyorduk ki, ..."

"'Biz', 'Hepimiz' diye konuşmak, 'Ben', 'Yalnızca ben' demekten daha kolay, değil mi? Kampta sizin, yalnızca sizin gözdeleriniz olduğu, her seferinde bir genç kızı bir süre hi-

mayenize aldığınız, sonra onu bırakıp yine bir süreliğine bir başkasını aldığınız doğru mu?"

Hanna duraksadı. "Sanıyorum, bu yalnızca benim..."

"Seni adi yalancı! Senin gözdelerin – onlar senin gözdelerindi, yalnızca senin!" Davranışlarında anaç bir rahatlık taşımakla birlikte, ağzı bozuk, kabasaba bir kadın olan diğer sanıklardan biri adamakıllı öfkelenmişti.

"En fazla bir tahmin yürütebildiğiniz yerde 'bilmek' ve düpedüz uydurduğunuz yerde de 'sanmak' sözcüklerini kullanıyor olmayasınız?" Avukat, sanki sorusuna olumlu bir karşılık almış da, esef duymuş gibi başını salladı. "Kendilerinden bıktığınız tüm gözdelerinizin, ilk kafileyle Auschwitz'e postalandıkları da doğru mu?"

Hanna karşılık vermedi.

"Bu sizin kendine has kişisel ayıklama yönteminizdi, değil mi? Onları artık görmek bile istemediğinizde, herkesin yaptığı bir şeyin ardına gizleniyordunuz. Ama..."

"Aman Tanrım!" Sorgusu bittikten sonra, izleyicilerin arasındaki yerine geçmiş olan tanık kız, eliyle alnına vurdu. "Bunu nasıl unutabildim?" Mahkeme başkanı, ifadesine bir şey eklemek isteyip istemediğini sordu kıza. Kız kürsüye çağrılmayı bile beklemedi. Ayağa kalktı ve izleyicilerin arasındaki yerinden konuşmaya başladı.

"Evet, gözdeleri vardı; daima genç, güçsüz ve hassas kızlardan biri oluyordu bu gözdeler, bu kızları koruması altına alıyor ve işten muaf tutulmalarını sağlıyordu; onları daha iyi yerlere yerleştiriyor, daha iyi bakıyor ve besliyordu, akşamları da yanına alıyordu. Kızların, akşamları onunla ne yaptıklarını anlatmaları yasaktı, biz de bu yüzden onlarla... yani bu kızların hepsi de bir sonraki sevkıyata dahil edildikleri için, onlarla gönlünü eğlendirdikten sonra, bıktığını düşünüyorduk. Ama hiç de öyle değilmiş, bir gün kızlardan biri konuştu ve kızların ona bir şeyler okuduğunu öğrendik;

her akşam, her akşam. Yani bu... şey yapmak zorunda kalmaktan daha iyiydi, inşaatta ölümüne çalıştırılmaktan da daha iyiydi. Daha iyi olduğunu düşünmüş olmalıyım, yoksa böyle bir şeyi unutamazdım. Ama daha mı iyiydi gerçekten?" Kız yerine oturdu.

Hanna döndü ve bana baktı. Bakışları beni çabucak buldu ve bütün o zaman boyunca orada oturduğumun farkında olduğunu anladım. Yalnızca bakıyordu bana. Yüzü hiçbir şey istemiyor, hiçbir şey beklemiyordu; bu yüzün onayladığı ya da vaat ettiği bir şey yoktu. Kendini sunuyordu. Nasıl gergin ve bitkin olduğunu gördüm. Gözlerinin altında halkalar oluşmuştu ve her iki yanağında da benim tanımadığım bir kırışık, yukarıdan aşağıya doğru uzarken, henüz çok derin olmamakla birlikte o yanaklara birer yara izi gibi kazınmıştı. Bakışları altında kızardığımı görünce başını çevirdi ve bakışlarını yeniden kürsüye yöneltti.

Mahkeme başkanı Hanna'yı sorgulayan avukatın başka bir sorusu olup olmadığını öğrenmek istedi. Aynı soruyu Hanna'nın avukatına da yöneltti. Sor ona, diye düşündüm. Zayıf ve hassas kızları, inşaattaki çalışmayı zaten kaldıramayacakları; zaten bir sonraki sevkıyatla Auschwitz'e gönderilecekleri için mi seçtiğini; son aylarını biraz daha katlanılır kılmak için mi seçtiğini sor ona! Söylesene Hanna! Onların, hiç değilse son aylarını katlanılır kılmaya çalıştığını söyle! Hassas ve zayıf kızları seçmenin ardındaki nedenin bu olduğunu söyle! Bunun dışında bir neden olmadığını, olamayacağını söyle!

Ama avukat Hanna'ya hiçbir şey sormadı, o da bir şey söylemedi.

8

Tanık kızın kamptaki dönemini anlattığı kitabın Almanca çevirisi, ancak dava kapandıktan sonra yayınlanabildi. Duruşmalar henüz sürerken çeviri taslak olarak hazırdı gerçi, ancak yalnızca davanın taraflarına verilmişti. Kitabı İngilizcesinden okumak zorunda kaldım, o dönem için alışık olmadığım ve zahmetli bir girişimdi bu. Ve hâkim olunamadığı için pençeleşilen yabancı dil, her zaman olduğu gibi, uzaklık ve yakınlığın tuhaf bir birlikteliğini doğurdu. İnsan kitabı özel bir dikkatle ele almış, yine de kendine mal edememiştir. Kitap da, o dil kadar yabancı kalır.

Yıllar sonra yeniden okudum ve o mesafenin kitabın kendisinden kaynaklandığını keşfettim. Özdeşleşmeye izin vermiyor bu kitap ve kimseyi, ne anneyi ne kızı ne de çeşitli kamplarda ve nihayet Auschwitz ve Krakov'da aynı kaderi paylaştıkları insanları sevimli gösteriyor. En yaşlı esirler arasından seçilen baraka sözcüleri, gözcü kadınlar ve muhafızlara etten kemikten birer insan sureti kazandırarak, onlar hakkında bir fikir edinmenize, aralarında daha iyi ya da daha kötü gibi bir ayrım yapabilmenize izin vermiyor. Da-

ha önce betimlemeye çalıştığım o uyuşmuşluk havasını soluyor bu kitap. Ama tanık kız, bu uyuşmuşluğun etkisi altındayken bile gözlemleme ve çözümleme yetisini yitirmemiş. Kendine acıma duygusunun ve yalnızca hayatta kalarak ve kamplarda geçirdiği onca yılın üstesinden gelerek değil, yaşadıklarına edebi bir biçim kazandırarak edindiği sezilen özgüveninin onu dürüstlükten uzaklaştırmasına izin vermemiş. Kendisini de, ergenlik çağına özgü, büyümüş de küçülmüş, gerektiğinde düzenbaz tavırlarını da, başka şeyleri betimlediği o soğukkanlı yansızlıkla anlatıyor.

Hanna, kitapta ne adıyla ne de bildik, tanıdık bir özelliğiyle anılıyor. Zaman zaman gençliği, güzelliği ve görevlerini yerine getirirken gösterdiği acımasız titizliğiyle çizilen bir gözcü kadında onu gördüğümü sanmış, ama emin olamamıştım. Diğer sanıklara baktığımda, betimlenen bu gözcü kadın ancak Hanna olabilirdi. Ama kampta başka gözcü kadınlar da vardı. Tanık kız kamplardan birinde "Kısrak" diye nitelenen, genç, güzel ve yetenekli, ama aynı zamanda gaddar ve dengesiz bir gözcü tanımıştı. Krakov kampındaki gözcü kadın kendisine onu hatırlatıyordu. Bu karşılaştırmayı başkaları da yapmış mıydı? Bunu Hanna biliyor muydu, onu bir ata benzettiğim zaman, o karşılaştırmayı hatırladığı için mi sarsılmıştı?

Krakov kampı, anne ve kızı için Auschwitz'den önceki son duraktı. Bir ilerlemeydi, iş ağırdı ama görece kolaydı, yemekler daha iyiydi, altışar kadının paylaştığı odalar, yüz kişilik barakalarda uyumaktan daha iyiydi. Üstelik daha da sıcaktı; kadınlar, fabrikadan kampa dönerken odun toplayıp götürebiliyorlardı. Auschwitz'e gönderilecekler arasına seçilmekten korkuyorlardı. Ama bu korku bile, Auschwitz'de olmak kadar kötü değildi. Her ay altmış kadın gönderiliyordu; yaklaşık bin iki yüz kadın arasından altmış kadın: Böyle bir ortamda, insan yalnızca ortalama bir güce sahip olsa bi-

le, önünde daha yirmi aylık bir süre olduğunu düşünebilir ve ortalamadan daha güçlü olduğunu, en azından umabilirdi. Ayrıca savaşın yirmi aydan daha kısa bir süre içinde sona ermesi de bekleniyordu.

Sefalet, kampın kapatılması ve esirlerin batıya doğru yola çıkarılmalarıyla başlamıştı. Kış mevsimiydi, kar yağıyordu ve kadınları fabrikada donduran, kamptaysa iyi kötü idare eden giysileri, böyle bir yürüyüş için çok yetersizdi, ayakta durur ya da yürürken dağılmayacak şekilde bağladıkları, ama kar ve buz üzerinde yapılacak uzun yürüyüşlere dayanması olanaksız bez parçaları ve gazete kâğıtlarından oluşan ayakkabılarıysa daha da yetersizdi. Onlarınki yalnızca yürümek de değildi; düpedüz dürtükleniyorlar, koşturuluyorlardı. Kız, "Ölüm yürüyüşü mü?" diye soruyor kitabında ve cevaplıyor: "Hayır, ölümüne tırıs, ölümüne dörtnal!" Çoğu esir yolda yığılıp kalmış, bazıları bir ambarda ya da yalnızca bir duvar dibinde geçirilen gecelerin sabahında oldukları yerden kalkamamışlardı. Birinci haftanın sonunda kadınların neredeyse yarısı ölmüştü.

Kilise, kadınların daha önce gecelemiş oldukları ambarlardan ve duvar diplerinden daha iyi bir sığınaktı. Terk edilmiş çiftliklerde geceleyiklerinde, muhafızlar ve gözcü kadınlar çiftlik evini kendilerine ayırıyorlardı. Burada, büyük ölçüde terk edilmiş bu köydeyse papaz evine yerleşmiş ve esirlere hiç değilse bir ambar ya da duvar dibinden fazlasını bırakmışlardı. Bunu yapmaları, üstelik köyde esirlere sıcak bir kap yemek bile verilmesi, sefaletin sonunu muştulayan bir olay gibi yaşanmıştı. Kadınlar bu duygular içinde uykuya dalmışlardı. Çok geçmeden bombalar düşmüştü. Alevler kilise kulesini sararken, yangın kiliseden duyulabiliyor ama görülemiyordu. Kulenin tepesi koparak çatıya düştüğünde, alev parıltılarının görülebilmesi için birkaç dakika daha geçmesi gerekmişti. Sonra alevler kilisenin içine yağmaya başla-

mış ve kadınların giysilerini tutuşturmuştu; yanarak aşağıya düşen kirişlerin ateşi sıralara ve kürsüye sirayet etmiş ve çatı çok geçmeden büyük bir çatırtıyla kilisenin ortasına çökmüş, her şey alev alev yanmaya başlamıştı.

Kapılardan birini derhal ve topluca kırmayı denemiş olsalardı, kadınların kurtulabileceklerini düşünüyor tanık kız. Ama neler olup bittiğini, neler olabileceğini ve kapıların dışarıdan açılmayacağını anlayıncaya kadar iş işten geçmişti. Bombanın patlamasıyla uykularından fırladıklarında ortalık zifiri karanlıktı. Bir süre, yalnızca kuleden yükselen garip, ürkütücü bir gürültü duymuşlar ve duyduklarına bir anlam verebilmek için çıt çıkarmadan dinlemişlerdi. Duyduklarının bir yangının çıtırtıları olduğunu, arada bir pencerelerin ardında titreşen aydınlığın ışıldayan alevlerden geldiğini, başlarının üstündeki gümbürtünün, alevlerin kuleden çatıya sıçraması anlamına geldiğini ancak çatının yandığını gördükleri zaman kavrayabilmişlerdi. Bunu kavradıklarında çığlık çığlığa haykırmaya başlamışlardı; dehşet içinde haykırıyor, yardım istiyor, kapılara hücum ediyorlardı. Kapılara abanıyor, vuruyor, durmadan haykırıyorlardı.

Yanan çatı kilisenin ortasına çöktüğünde, çepeçevre duvarlar alevleri bir ocak gibi azdırmıştı. Kadınların çoğu dumandan boğularak değil, çatırtılarla kabaran göz kamaştırıcı alevlerde cayır cayır yanarak can vermişlerdi. Sonunda alevler, demir perçinlerle sağlamlaştırılmış kilise kapılarını bile yakıp kül etmişti. Ama bu saatler sonrasıydı.

Ana kız bu yangından kurtulabilmişlerdi, çünkü anne yanlış nedenlerle de olsa, doğru bir şey yapmıştı. Kadınlar paniğe kapıldıklarında, onların arasında durmak anne için dayanılmaz bir hal almıştı. Asma kata doğru kaçtı. Orada alevlere daha yakın olmak umurunda bile değildi, tek istediği yalnız kalmak, çığlıklar atan, sağa sola koşuşturan, cayır cayır yanan kadınlardan uzaklaşmaktı. Asma kat dardı; öy-

lesine dardı ki, yanan kiriş kalasları onlara değmeden geçiyordu. Ana kız, sırtlarını duvara yapıştırmış, azgın ateşe bakıyor, alevlerin çatırtısını dinliyorlardı. Ertesi gün bulundukları yerden inip, kiliseden çıkmaya cesaret edememişlerdi. Karanlık bastırınca, bu kez de merdivenin basamaklarını ve aşağıya inen yolu bulamamaktan korkmuşlardı. İkinci gün, şafak sökerken kiliseden çıktıklarında, hayretten dillerini yutmuş kendilerine bakan birkaç köy sakiniyle karşılaşmışlardı. Köylüler onlara giysi ve yemek vermiş, köyden ayrılmalarına engel olmamışlardı.

9

"Kapıları neden açmadınız?"

Mahkeme başkanı birbiri ardına tüm sanıklara aynı soruyu yöneltiyordu. Birbiri ardına tüm sanıklar aynı cevabı verdiler. Açamamışlardı. Neden? Çünkü papaz evine düşen bombayla yaralanmıştı. Ya da patlamanın şoku altındaydı. Ya da bomba patladıktan sonra, yaralanan muhafızlarla ve diğer gözcü kadınlarla ilgilenmiş, onları yıkıntıların altından çıkarmış, yaralarına pansuman yapmıştı. Kilise o anda aklına gelmemişti, kilisenin yakınında bulunmuyordu, kilisedeki yangını görmemiş ve çığlıkları duymamıştı.

Mahkeme başkanı, birbiri ardına tüm sanıklara aynı itirazda bulundu. Rapordan çıkan anlam farklıydı. Üzerinde düşünülmüş, temkinli bir ifadeydi bu. SS dosyaları arasında bulunan raporda farklı şeyler yazdığını söylemek yanlış olurdu. Ama rapordan çıkan anlamın farklı olduğu doğruydu. Rapor, papaz evinde ölen ve yaralananların, yaralıları kamyonla askeri hastaneye sevk edenlerin ve bu sevkıyata su tankeriyle eşlik edenlerin isimlerini sıralıyordu. Geride kalan gözcü kadınların, yangınların sönmesini beklemek-

le, alevlerin yayılmasını önlemek ve yangından yararlanarak kaçmaya çalışacakları engellemekle görevli olduklarını belirtiyordu. Esirlerin öldüklerini bildiriyordu.

Sanıkların adlarının, raporda sıralanan isimler arasında belirtilmemesi, bunların olay yerinde kalan gözcüler arasında bulunduklarını gösteriyordu. Gözcü kadınların firar girişimlerini engellemek üzere, olay yerinde bırakılmış olmaları, yaralıların papaz evinden çıkarılmaları ve askeri hastaneye sevk edilmeleriyle henüz her şeyin bitmiş olmadığını gösteriyordu. Rapordan, olay yerinde kalan gözcü kadınların tüm kiliseyi saran yangına seyirci kaldıkları ve kilisenin kapılarını kapalı tuttukları anlaşılıyordu. Orada kalan gözcü kadınlar arasında, mahkemedeki sanıkların da bulundukları anlaşılıyordu.

Sanıklar birbiri ardına, "hayır," dediler, "böyle" olmadı. Rapor hatalıydı. Raporun doğru olmadığı, olay yerinde kalan gözcülerin yangının yayılmasını önlemekle görevli olduklarını belirtmesinden bile anlaşılabilirdi. Böyle bir görevi nasıl yerine getirebilirlerdi ki? Bu bir saçmalıktı; aynı şekilde, diğer görev de, yani yangından yararlanarak kaçmaya çalışacak olanları engellemekten söz etmek de bir saçmalıktı. Hangi firar girişimi? Kendilerini kurtarıp da esirlerle ilgilenebilecek duruma geldiklerinde firar edebilecek kimse kalmamıştı. Hayır, rapor o geceki uğraşlarını, yaptıklarını ve çektikleri sıkıntıları tümüyle yanlış yansıtıyordu.

Bu kadar hatalı bir rapor nasıl yazılabilmişti öyleyse?

Bunu onlar da bilmiyorlardı.

Ta ki sıra anaç tavırlı, ağzı bozuk sanığa gelene kadar. O biliyordu. "Bu soruyu şurdakine sorun!" Parmağıyla Hanna'yı gösteriyordu. "Raporu o yazdı. Her şeyin suçlusu o, yalnızca o ve yazdığı raporla bunu örtbas edip işin içine bizi de karıştırmak istedi."

Mahkeme başkanı, Hanna'ya sordu bunu. Ama bu en

son sorusuydu. İlk sorusu farklıydı: "Kapıları neden açmadınız?"

"Biz... bizim..." Hanna cevabı bulmaya çalışıyordu. "Başka çaremiz yoktu."

"Başka çareniz yok muydu?"

"Bazılarımız ölmüştü, diğerleri de ortadan kaybolmuşlardı. Yaralıları hastaneye götürüp geri döneceklerini söylemişlerdi, ama dönmeyeceklerini onlar da biz de biliyorduk. Belki hastaneye bile gitmiyorlardı, yaralıların durumu o kadar da kötü değildi. Biz de onlarla gidebilirdik, ama yaralıların yere ihtiyacı olduğunu söylediler bize. Zaten hiç de... onca kadını yanlarında götürmeye hiç de can atmıyorlardı. Nereye gittiklerini bilmiyorum."

"Peki, siz ne yaptınız?"

"Ne yapmamız gerektiğini bilemiyorduk. Her şey çok çabuk olup bitmişti; papaz evi yanmıştı, kilise kulesi de öyle, erkekler ve arabalar göz açıp kapayıncaya kadar ortadan kaybolmuşlardı ve birdenbire kilisedeki kadınlarla yalnız kalmıştık. Bazı silahları bize bırakmışlardı, ama bunları kullanmasını bilmiyorduk, üstelik bilsek bile... bize silahların ne faydası olacaktı ki? Birkaç kadındık. Onca kadını nasıl denetim altına alabilirdik? Öyle bir kafile uzun bir kol oluşturur; onları bir arada tutabilsek bile, öyle uzun bir kolu denetleyebilmek için çok daha fazla insan olmamız gerekirdi." Hanna durakladı. "Sonra o çığlıklar başladı, giderek yükseldi. Eğer o sırada kapıları açsaydık ve hepsi birden dışarıya fırlasaydı..."

Mahkeme başkanı bir an bekledi. "Korkuyor muydunuz? Esirlerin sizi alt etmelerinden mi korkuyordunuz?"

"Esirlerin bizi... hayır, ama yeniden nasıl düzen sağlayabilirdik ki? Üstesinden gelemeyeceğimiz bir kargaşa çıkacaktı. Ve kaçmaya çalışırlarsa..."

Mahkeme başkanı yine bekledi, ama Hanna cümlesini bi-

tirmedi. "Esirlerin firar etmesi halinde, sizi tutuklayacaklarından, mahkûm edip, kurşuna dizeceklerinden mi korkuyordunuz?"

"Öylece durup kaçmalarına izin veremezdik ki! Sorumluluk taşıyorduk... Demek istediğim, o zamana dek onları biz denetlemiştik; kampta, yürüyüş sırasında; görevimiz onları denetim altında tutmaktı, kaçmalarını engellemekti. Bu yüzden ne yapacağımızı bilemedik. Sonraki günleri kaç kadının atlatabileceğini de bilemiyorduk. Zaten o kadar çok kadın ölmüştü ki! Hâlâ hayatta olanlar da çok zayıf düşmüşlerdi..."

Hanna, söyledikleriyle durumunu kolaylaştırmadığını fark etti. Ama başka bir şey söylemek gelmiyordu elinden. Olsa olsa söylediklerini daha iyi dile getirmeyi, daha iyi betimlemeyi ve anlatmayı deneyebilirdi. Ama konuştukça, durumu daha da sarpa sarıyordu. İşin içinden çıkamadığı için bir kez daha mahkeme başkanına başvurdu.

"Siz olsaydınız ne yapardınız?"

Ama bu kez bir cevap alamayacağını kendisi de biliyordu. Bir cevap beklemiyordu. Cevap bekleyen kimse yoktu. Mahkeme başkanı sessizce başını sallamakla yetindi.

Hanna'nın betimlediği kararsızlık ve çaresizlik tasavvur edilemez bir şey değildi. Gece, soğuk, kar, yangın, kilisedeki kadınların çığlıkları, gözcü kadınlara eşlik eden, emir veren kişilerin ortadan kayboluşları: Böyle bir durum nasıl kolay olabilirdi ki? Ama durumun zorluğunu kavramak, sanıkların yapmış ya da yapmamış olduklarından dolayı duyulan dehşeti hafifletebilir miydi? Soğuk bir kış gecesi ıssız bir yolda, yaralılarla, can kayıplarıyla sonuçlanmış bir trafik kazası karşısında, ne yapılması gerektiğini bilememek gibi miydi? Ya da her ikisini de çabaya değer bulduğumuz iki yükümlülük arasında kalmak gibi mi? Hanna'nın anlattıklarını böyle canlandırmak mümkündü, ama insanın içinden gelmiyordu bunu yapmak.

"Raporu siz mi yazdınız?"

"Neler yazmamız gerektiğini birlikte düşündük. Ortadan kaybolanların üzerine bir suç yıkmak istemiyorduk. Ama yanlış hareket ettiğimiz suçlamasıyla karşılaşmak da istemiyorduk."

"Yani birlikte karar verdiğinizi söylüyorsunuz. Peki kim yazdı?"

"Sen!" Öteki sanık parmağıyla Hanna'yı gösteriyordu yine.

"Hayır, ben yazmadım. Kimin yazdığı önemli mi?"

"Savcılardan biri, rapordaki yazıyla, sanık Schmitz'in elyazısını, bir bilirkişi yardımıyla karşılaştırmayı önerdi.

"Benim yazımı mı? İstediğiniz, benim yazımı..."

Mahkeme başkanı, savcı ve Hanna'nın avukatı, bir el yazısının on beş yıl boyunca değişmeden kalıp kalamayacağı, teşhis edilip edilemeyeceği üzerine aralarında konuştular. Hanna onları dinliyordu; birkaç kez bir şey söylemeye ya da sormaya yeltendi; giderek telaşlanıyordu. Sonunda dayanamadı: "Bilirkişi getirmenize gerek yok. Raporu yazdığımı kabul ediyorum."

10

Cuma günleri yapılan seminer oturumlarının bende hiçbir anısı kalmamış. Nasıl bir bilimsel çalışma yaptığımız, mahkeme duruşmalarını gözümde canlandırdığım zaman bile gelmiyor aklıma. Ne üzerine konuşuyorduk? Bilmek istediğimiz neydi? Profesör bize ne öğretmişti?

Ama pazar günlerini hatırlıyorum. Mahkemede geçirdiğim günlerden, doğanın renklerine ve kokularına duyduğum, benim için yeni bir açlıkla dönüyordum. Hafta içi üniversitede kaçırdıklarımı, cuma ve cumartesi günleri, en azından uygulamalı çalışmalara katılabilecek ve sömestr derslerini izleyebilecek kadar çalışmış oluyordum. Pazar günleri kendimi dışarıya atıyordum.

Heiligenberg, Michael Basilikası, Bismarck Kulesi, Feylezoflar Yolu, ırmak kıyısı: Gezindiğim yollar, pazardan pazara ancak küçük değişiklikler gösteriyordu. Her hafta biraz daha doyan yeşili görmek, Ren Ovası'nı kâh sıcağın buharı kâh yağmurun perdesi ardında kâh fırtına bulutlarının altında izlemek, güneşin kavurduğu yaban meyvelerini ve çiçekleri, yağmurun yıkadığı toprağı ve geçen yılın çürüyen yap-

raklarını koklamak, bana yeterince değişiklik duygusu veriyordu. Fazla bir değişiklik istemem ve aramam da zaten. Bir sonraki seferde, son yolculuğumda gittiğimden biraz daha öteye gitmek, son tatilimde keşfedip beğendiğim yere bir kez daha dönmek, hepsi bu: Bir dönem, daha cesur olmam gerektiğini düşünmüş ve kendimi Seylan, Mısır ve Brezilya yolculuklarına zorlamıştım, ama çok geçmeden aşina olduğum bölgeleri daha iyi tanıma girişimlerine döndüm yeniden. Oralarda daha çok şey görürüm.

Hanna'nın sırrını keşfettiğim, ormandaki o köşeyi yeniden buldum. Hiç özel bir tarafı yok bu orman köşesinin. Ne tuhaf biçimde boy atmış bir ağaç ne bir kaya ne kentin ve ovanın tanımadığım bir manzarası: Beklenmedik çağrışımlara çanak tutacak hiçbir şey yok burada. Her hafta aynı yollarda dolanarak Hanna'yı düşünürken, bir düşünce giderek ayrıştı, kendi yolunu izledi ve nihayet kendi sonucunu doğurdu. Yolunun sonuna geldiğinde, işini bitirmişti: Bu her yerde olabilirdi ya da en azından, tanıdık çevre ve koşulların, kendini dışarıdan dayatmayan, içerde serpilen o şaşırtıcı çağrışımı algılamaya ve kabullenmeye izin verdiği her yerde. Dik bir yokuşla yamacı tırmanan, caddeyi keserek bir çeşmenin yanından dolanan ve önce yaşlı, yüksek ve karanlık ağaçların altından, sonra da bodur çalıların arasından geçen o yolda da böyle oldu.

Hanna'nın okuması, yazması yoktu.

Bu yüzden kendine kitaplar okutuyordu. Bisiklet yolculuğumuz sırasında okuma ve yazma gerektiren işleri bu yüzden bana bırakmış ve oteldeki o sabah, yazdığım notu bulunca okuyabileceğini varsaydığımı sezmiş ve küçük düşmekten korktuğu için kendini kaybetmişti. Tramvay şirketinde terfi etme şansını bu yüzden tepmişti; biletçi olarak gizleyebildiği zaafı, vatmanlık eğitimi görürken ortaya çıkacaktı. Siemens'de yükselme şansını da bu yüzden tepmiş ve

SS gözcüsü olmuştu. Bu yüzden bilirkişiyle karşılaşmaktan kaçınmış ve raporu yazdığını kabullenmişti. Duruşmalarda canını dişine takarcasına konuşmasının nedeni de bu muydu? Ne tanık kızın yazdığı kitabı ne de iddianameyi okuyabildiği için, savunmasını dayandırabileceği elverişli noktaları görmek ve bu doğrultuda hazırlanmak olanağına sahip olamamıştı. Gözdelerini bu yüzden mi Auschwitz'e göndermişti? Bir şeyler sezmiş olmaları olasılığına karşı, onları susturmaya mı çalışıyordu? Gözdelerini zayıf kızların arasından seçmesinin nedeni de bu muydu?

Bu yüzden mi? Okuma yazma bilmediği için utanmasını ve utanılacak bir duruma düşmektense beni yadırgatacak davranışlarda bulunmasını anlıyordum. Utancın, kaçamak, soğuk, uzak, gizli kapaklı ve sahte, hatta yaralayıcı tavırların nedeni olabileceğini kendimden de biliyordum. Ama Hanna'nın okuyup yazamadığı için duyduğu utanç, mahkemedeki ve toplama kampındaki davranışlarının nedeni miydi? Okuma yazma bilmeyen bir insan olarak utanılacak bir duruma düşmekten korktuğu için mi, bir cani olarak daha utanç verici bir durumu yeğliyordu? Okuma yazma bilmeyen bir insan olarak utanılacak bir duruma düşmekten korktuğu için mi suç işlemişti?

O dönemde ve bugüne dek aynı soruları kendime ne çok sordum. Eğer Hanna'nın gerekçesi utanılacak bir duruma düşmekten duyduğu korkuysa, o halde neden okuma yazma bilmemenin zararsız utancı değil de, cürümün korkunç utancı? Yoksa herhangi bir utanç duymasına gerek kalmadan, içine düştüğü durumdan sıyrılabileceğini mi düşünüyordu? Aptal mıydı yalnızca? Yoksa utanılacak bir duruma düşmemek için cani olabilecek kadar kibirli ve hain miydi?

Bunu o dönemde de daha sonraları da hep reddettim. Hayır, diyordum kendime, Hanna suç işlemeyi seçmemişti. Siemens'de yükselmekten kaçarken, bu gözcülük işine düş-

müştü. Hayır, hassas ve zayıf kızları, kendisine bir şeyler okumuş oldukları için Auschwitz'e göndermemişti; tersine, onları kendisine bir şeyler okumaları için seçmişti, çünkü zaten Auschwitz'e gönderileceklerini biliyor ve son aylarını biraz daha katlanılır kılmak istiyordu. Hayır, mahkemede okuma bilmemenin utancıyla, cürümün utancı arasında bir seçim yapmıyordu. Bir hesap yapmıyor ve gizli bir hedef gütmüyordu. Kendisinden hesap sorulmasını kabullenmişti, ama bunun yanı sıra utanılacak bir duruma da düşmek istemiyordu yalnızca. Kendi çıkarlarını korumaya çalışmıyor, tersine kendi hakikati, kendi adaleti için mücadele ediyordu. Kendini daima biraz saklamak zorunda kaldığı için, hiçbir zaman tümüyle kendi gibi olamadığı, asla çok açık davranamadığı için, zavallı bir hakikatti bu ve zavallı bir adaletti, ama onun hakikati, onun adaletiydi ve bunlar için verdiği mücadele onun mücadelesiydi.

Bitmiş, tükenmiş olmalıydı. Yalnızca mahkemede vermiyordu bu mücadeleyi. Durmadan mücadele içindeydi ve daima mücadele etmişti, yalnızca neler yapabileceğini göstermek için değil, neler yapamadığını da gizlemek için. Atılımları azimli kaçışlardan ve zaferleri gizlenmiş bozgunlardan ibaret bir hayat.

Yaşadığım kenti terk ederken, Hanna'nın kafasını kurcalayan şeyle, benim o dönemde düşünüp kurduklarım arasındaki uçurum, tuhaf bir biçimde içime dokunuyordu. Ona ihanet ettiğim, onu yadsıdığım için uzaklaşmasına neden olduğumdan kuşku duymamıştım, oysa gerçekte tramvay şirketinde utanılacak bir duruma düşmekten kaçıyordu. Ne ki, onu benim uzaklaştırmış olmamam, ihanet ettiğim gerçeğini değiştirmiyordu. O halde hâlâ suçluydum. Ve eğer bir caniye ihanet etmek suç sayılamayacağı için suç işlemediysem, bir caniyi sevmiş olduğum için suçluydum.

11

Hanna, raporu yazdığını kabul etmekle diğer sanıkların işini çok kolaylaştırmıştı. Tek başına hareket etmediğinde bile, diğerlerini baskı altına alan, tehdit edip zorlayan Hanna olmuştu. Komutayı eline almıştı. Karar ve söz hakkı ondaydı. Kararları o vermişti.

Tanık olarak ifade veren köy sakinleri bunu ne doğrulayabiliyor ne de yalanlayabiliyorlardı. Yanan kiliseyi pek çok üniformalı kadının gözaltında tuttuğunu ve kapıların açılmadığını görmüşlerdi, bu yüzden kendileri de açmaya cesaret edememişlerdi. Bu kadınlarla ertesi sabah, onlar köyden ayrılırken karşılaşmışlar ve bazılarını sanıklar arasında teşhis etmişlerdi. Ama o sabahki karşılaşmada kararları hangi sanığın verdiğini, sanıklardan birinin önder konumunda olup olmadığını bilemezlerdi.

"Ama kararları verenin şu sanık..." diğer sanıklardan birinin avukatı Hanna'yı gösteriyordu, "olmadığını da söyleyemezsiniz, öyle değil mi?"

Tabii ki söyleyemezlerdi, üstelik daha yaşlı, daha yorgun, daha korkak ve daha pişman oldukları görülen diğer sanık-

lara bakarak, böyle bir şey söylemeyi düşünmezlerdi bile. Diğer sanıklarla karşılaştırılırsa, önderin Hanna olduğu anlaşılıyordu. Ayrıca bir önderin varlığı köy sakinlerinin durumunu da hafifletiyordu, katı komuta altındaki bir birlik karşısında yardım girişiminden caymış olmak, aynı şeyi dağınık bir grup kadın karşısında yapmış olmaktan daha kabul edilebilir bir durumdu.

Hanna mücadeleyi sürdürüyordu. Doğru bulduklarını kabulleniyor, bulmadıklarına ise itiraz ediyordu. İtirazları giderek artan bir çaresizliğin şiddetiyle geliyordu. Sesini yükseltmiyordu. Ama konuşmalarındaki ısrar, mahkeme heyetini yadırgatıyordu.

Sonunda pes etti. Artık yalnızca bir soru sorulduğu zaman konuşuyor; kısa, yetersiz, zaman zaman sinirli karşılıklar veriyordu. Sanki pes ettiğini göstermek istercesine, yerinden kalkmadan konuşuyordu şimdi. Duruşmaların başında, Hanna'ya yerinden kalkmak zorunda olmadığını, yerinden kalkmadan da konuşabileceğini defalarca söylemiş olan mahkeme başkanı, bu durumu da yadırgayarak izledi. Duruşmaların sonuna doğru, mahkeme heyetinin bıktığı, artık meseleyi bir sonuca bağlamak istediği, artık bu meselelerle pek de ilgili olmadığı, geçmişe hasredilen uzun haftalardan sonra yeniden şimdiki zamana döndüğü izlenimine kapıldığım anlar olmuştu.

Ben de usanmıştım. Ama ben ardımda bırakamıyordum bu davayı. Benim için mahkeme sona ermemiş, tersine yeni başlamıştı. Önce bir izleyiciyken, ansızın taraflardan biri, oyuna ve kararlara katılan biri olmuştum. Bu yeni rolü aramamış, seçmemiştim, ama istesem de istemesem de, bir girişimde bulunsam da, tümüyle edilgen kalsam da artık rolüm değişmişti.

Bir şey olmuştu: Önemli olan tek bir şey vardı şimdi. Mahkeme başkanına gidebilir ve Hanna'nın okuma yazma bilme-

diğini ona söyleyebilirdim. Diğerlerinin onu göstermeye çalıştıkları gibi, olayların baş oyuncusu, baş suçlusu olmadığını söyleyebilirdim. Duruşmalar sırasındaki tavırlarının, dikbaşlılık, anlayışsızlık ya da küstahlıktan kaynaklanmadığını, tersine iddianame ve kitap metni konusunda baştan yeterince bilgi edinememesi ve tabii her türlü stratejik ya da taktik anlayıştan habersiz olması sonucunda ortaya çıktığını söyleyebilirdim. Savunma olanaklarının bu yüzden önemli ölçüde kısıtlandığını söyleyebilirdim. Onun suçlu olduğunu, ama göründüğü kadar suçlu olmadığını söyleyebilirdim.

Hâkimi ikna etmeyi başaramazdım belki. Ama onu bu konu üzerinde düşünmeye ve araştırmaya itebilirdim. Sonunda haklı olduğum ortaya çıkardı; Hanna yine cezalandırılırdı gerçi, ama cezası daha hafif olurdu. Gerçi yine hapse girer, ama oradan daha kısa sürede çıkar, özgürlüğüne daha çabuk kavuşurdu – o da bunun için mücadele etmiyor muydu zaten?

Evet, bunun için mücadele ediyordu ama okuma yazma bilmeyen biri olarak küçük düşmek pahasına başarıya ulaşmak istemiyordu. Onun kendi için yarattığı kimliği, hapiste geçecek birkaç yıla karşılık satmamı da istemezdi. Böyle bir pazarlığı kendisi de yapabilirdi istese ama yapmamıştı, o halde istemiyordu bunu. Onun kendine biçtiği kimlik, hapiste geçireceği yıllara değerdi.

Ama gerçekten de değer miydi buna? Onu kıskıvrak bağlayan, felç eden, kendini geliştirmesine izin vermeyen bu sahte kimliğin ona ne faydası vardı? Hayatının yalanını ayakta tutabilmek için gösterdiği bu gayretle okumayı da yazmayı da çoktan öğrenmiş olabilirdi.

O sıralarda arkadaşlarımla bu sorunu konuşmayı denedim. Düşün ki, bir insan bilerek felakete sürüklüyor kendisini ve sen onu kurtarabilirsin – kurtarır mıydın? Öyle bir ameliyat düşün ki, hasta narkozla bağdaşmayacak uyuştu-

rucular kullanıyor, ama uyuşturucu kullanmaktan utandığı için, bunu anestezi uzmanına söylemiyor – onun yerine sen konuşur muydun anestezi uzmanıyla? Bir mahkeme düşün ki, sanık solak olduğunu ve bu yüzden sağ elle işlenen cinayeti kendisinin işlemiş olamayacağını açıklamadığı takdirde mahkûm olacak, ama solak olmaktan utandığı için bunu yapmıyor – durumu sen açıklar mıydın hâkime? Sanığın eşcinsel olduğunu ve suçun bir eşcinsel tarafından işlenmiş olamayacağını düşün, ama sanık eşcinsel olmaktan utanıyor. Sorun, solak ya da eşcinsel olmanın utanılacak bir şey olup olmadığı değil – yalnızca sanığın utandığını düşün.

12

Babamla konuşmaya karar verdim. Birbirimize çok yakın olduğumuzdan değil. Babam içine kapanık bir insandı, duygularını biz çocuklarına gösteremediği gibi, bizim ona gösterdiğimiz duygular karşısında da ne yapacağını bilemezdi. Uzun süre, duygularını paylaşmaktan kaçınan bu tavrının ardında, paha biçilmez hazinelerden oluşan bir zenginliğin saklı olduğunu düşünmüştüm. Ama sonraları orada herhangi bir şey olup olmadığını kendime sorar oldum. Çocukluğunda ve gençliğinde zengin duygulara sahipti belki de ve onları ifade etmeden geçirdiği yıllar, duygularının kuruyup tükenmelerine neden olmuştu.

Ama tam da aramızdaki mesafeden ötürü istiyordum onunla konuşmayı. Kant ve Hegel üzerine kitaplar yazmış olan, bu kitaplarda ahlâki sorunları tartıştığını bildiğim filozoftu konuşmak istediğim kişi. Benim sorunumu da soyut bir biçimde irdeleyebilecek ve arkadaşlarımın aksine, verdiğim örneklerin açıklarına takılıp kalmayacak bir noktada olmalıydı.

Babamızla konuşmak istediğimizde, tıpkı öğrencilerine

yaptığı gibi, biz çocuklarına da randevu verirdi. Çalışmalarını evde sürdürür ve üniversiteye yalnızca derslerini anlatıp seminerlerini vermek üzere giderdi. Onunla konuşmak isteyen meslektaşları ve öğrencileri eve gelirlerdi. Koridorda duvara yaslanmış, sıranın kendilerine gelmesini bekleyen öğrencilerin oluşturduğu kuyrukları hatırlıyorum; kimisi bir şeyler okur, kimisi koridorda asılı şehir manzaralarını inceler, bazıları da boşluğa bakardı; selam vererek koridordan geçen biz çocuklara, çekingen bir selamla karşılık vermek dışında hepsi de sessiz olurlardı. Babamız bize randevu verdiğinde, koridorda beklememiz gerekmezdi. Ama kararlaştırılmış saatte biz de çalışma odasının kapısını vurur ve içeriye çağrılmayı beklerdik.

Babamın çalışma odalarından ikisini bilirim. Hanna'nın, kitap sırtlarını parmağıyla okşayarak gezindiği ilk odanın pencereleri sokağa ve evlere bakardı. İkinci odanın pencereleriyse Ren Ovası'na. Altmışlı yılların başlarında taşındığımız ve biz çocuklar büyüdükten sonra da, annemle babamın yaşamaya devam ettikleri ev, kentin yukarısındaki yamaçtaydı. Her iki odanın pencereleri de mekânı dışarıdaki dünyaya doğru açmaz, o dünyayı birer manzara resmi gibi duvarlara asardı. Babamın çalışma odası, içeride kitapların, kâğıtların, düşüncelerin, pipo ve puro dumanlarının kendine özgü, dış dünyadan farklı bir basınç yarattığı bir kabuktu. Bu odalar bana hem tamdık hem de yabancı gelirdi.

Babam, sorunumu soyut bir ifade ve örneklerle aktarışımı dinledi. Bunun şu davayla bir ilgisi var, değil mi?" Ama bir cevap beklemediğini, ağzımı aramayacağını, kendiliğimden söylemediğim hiçbir şeyi bilmek istemediğini göstermek için de başını salladı. Sonra oturdu, başı yana eğik, elleriyle iskemlesinin kolluklarını sıkıca kavrayarak düşünmeye başladı. Bana bakmıyordu. Onu izledim; ağarmış saçlarını, her zaman olduğu gibi kötü tıraş edilmiş yanaklarını, kaşla-

rının arasındaki sert çizgileri, burun kanatlarından ağzının kıvrımlarına doğru uzanan çizgileri izledim. Bekliyordum.

Konuşmaya başlamadan önce uzun bir ara verdi. Sonra bana bireyden, özgürlük ve onurdan söz etti; bir özne olarak insanı ve onu nesneleştirmemek gerektiğini anlattı. "Küçük bir oğlanken, annen senin için neyin doğru olduğunu senden daha iyi bildiği zaman nasıl öfkelenirdin, hatırlamıyor musun? Böyle bir davranışın çocuklar karşısında bile nereye kadar haklı gösterilebileceği gerçek bir sorun. Felsefi bir sorun bu, ama felsefe çocuklarla ilgilenmiyor. Bu konuyu, hiç de doğru bir biçimde ele almayan pedagojiye bıraktı. Felsefe çocukları unuttu," bana bakarak gülümsedi, "bazen benim sizleri unuttuğum gibi geçici bir süre için değil, sonsuza dek unuttu."

"Ama..."

"Ama yetişkinler söz konusu olduğunda, bir başkasının onlar için doğru bulduğunu, kişinin kendisi için doğru bulduğu şeyin üzerine çıkarmayı haklı gösterecek hiçbir gerekçe düşünemiyorum."

"Daha sonra bizzat o kişi de bundan mutluluk duyacak olsa bile mi?"

Başını "hayır" anlamında salladı. "Burada mutluluktan değil, onur ve özgürlükten konuşuyoruz. Sen daha küçük bir oğlanken bile aradaki farkı biliyordun. Annenin daima haklı çıkması, seni avutmuyordu."

Bugün, babamla yaptığımız o konuşmayı keyifle yâd ederim. Ölümünden sonra, anıların tortusunda güzel karşılaşmalarımızı, serüvenlerimizi ve deneyimlerimizi aramaya başlayıncaya dek unutmuştum oysa. Yeniden bulduğumda, o konuşmayı hayret ve mutlulukla geçirdim aklımdan. O zamanlar babamın soyutlamayla görsel bir somutluk arasında yarattığı karışım önce aklımı karıştırmıştı. Ama sonunda onun söylediklerinden, hâkimle konuşmam gerekmedi-

ği, hatta konuşmamın doğru olmayacağı dersini çıkarmıştım kendime ve ferahlamıştım.

Babam bunu fark etti. "Nasıl, felsefe hoşuna gitti mi?"

"Ne desem? İnsanın, anlattığım o durumda bir girişimde bulunmak zorunda olup olmadığını bilemiyordum ve buna zorunlu olmak fikri beni huzursuz ediyordu, ama şimdi böyle bir girişimin doğru olmayacağını duymak beni..." Ne diyeceğimi bilemedim. Ferahlattı mı? Yatıştırdı mı? Rahatlattı mı? Tüm bu sözcüklerde ahlâk ve sorumluluk çağrışımları yoktu. Böyle olmasını doğru buldum demek, ahlâk ve sorumluluk taşıyan bir ifade olurdu, ama doğru bulduğumu söyleyemezdim, yalnızca ferahlamıştım o kadar.

"Seni rahatlattı mı?" Babam eksik kalan cümleyi tamamladı.

Başımla onayladım ve omuzlarımı silktim.

"Hayır, senin sorunun için rahatlatıcı bir çözüm yok. Eğer bu anlattığın durumda, paylaşılan ya da üstlenilmiş bir sorumluluk söz konusuysa, bir girişimde bulunmak tabii ki gerekir. Eğer insan öteki için neyin doğru olduğunu ve ötekinin bunu görmemekte direndiğini biliyorsa, onun gözlerini açmayı denemelidir. Son sözü ona bırakmalı, ama onunla konuşmalıdır; onunla, onun arkasından bir başkasıyla değil."

Hanna'yla konuşmak mı? Ona ne söylemeliydim? Hayatının yalanını yakaladığımı mı? Tüm hayatını bu aptalca yalana feda etmek üzere olduğunu mu? O yalanın bu fedakârlığa değmeyeceğini mi? Hayatında daha pek çok şey yapabilmesi için hapiste gerektiğinden daha uzun süre kalmamak üzere mücadele etmesi gerektiğini mi? Sahi ne yapabilirdi hayatta? Çok, biraz ya da az – hayatta ne yapmalıydı? Ona yeni bir hayat perspektifi göstermeden, hayatının yalanını elinden almaya hakkım var mıydı? Uzun vadeli olabilecek bir perspektif bilmiyordum; karşısına çıkıp, yapmış olduklarından sonra hayat perspektifinin kısa ya da orta vadede hapis-

ten başka bir şey olamayacağını ve bunu doğru bulduğumu nasıl söyleyeceğimi de bilemiyordum. Nasıl karşısına çıkıp da herhangi bir şey söyleyebileceğimi bilemiyordum. Karşısına nasıl çıkacağımı bile bilemiyordum.

Babama sordum: "Peki, ya onunla konuşulamıyorsa?"

Bana kuşkuyla baktı, bu sorunun meselemizle bir ilgisi olmadığını ben de biliyordum. Buradan çıkarılacak bir ahlâk dersi yoktu artık. Gereken tek şey, benim bir karar vermemdi.

"Sana yardımcı olamadım." Babam ayağa kalktı, ben de kalktım. "Hayır, gitmek zorunda değilsin, yalnızca sırtım ağrıyor." İki büklüm olmuş, ellerini böbreğinin üzerine bastırmıştı. "Sana yardımcı olamamamın beni üzdüğünü söyleyemem. Bir filozof olarak demek istiyorum, ama sen de sorularını bir filozofa sormuştun. Bir baba olaraksa, çocuklarıma yardım edemediğimi görmek dayanılmaz bir şey."

Bekledim, ama konuşmasını sürdürmedi. İşin kolayına kaçtığını düşünüyordum; bizimle daha yakından ilgilenebileceği zamanları ve bize nasıl daha fazla yardımcı olabileceğini hatırlıyordum. Sonra bunları onun da bildiğini ve bunun ezikliğini yaşadığını düşündüm. Ama nasıl düşünürsem düşüneyim, ona bir şey söylemek gelmedi elimden. Üzerime bir sıkıntı çöktü, onun da aynı sıkıntıyı yaşadığı hissine kapıldım.

"Evet, o halde..."

"İstediğin zaman gelebilirsin." Bana baktı.

Ona inanmadım, ama başımla onayladım.

13

Mahkeme heyeti, haziran ayında iki haftalığına İsrail'e uçtu. Oradaki sorgu birkaç günlük bir meseleydi. Ama hâkimler ve savcılar hukuksal olayı, turistik bir olayla birleştirdiler; Kudüs ve Tel Aviv'i, Necef ve Ölüdeniz'i gezdiler. Meslek, tatil ve harcamalar hukuku açısından her şey kurallara uygundu mutlaka. Yine de garipsedim bu durumu.

O iki haftayı tümüyle derslere ayırmayı planlamıştım. Ama düşündüğüm ve beklediğim gibi gelişmedi hiçbir şey. Derslere yoğunlaşamadım; kendimi ne profesörlere ne de kitaplara verebiliyordum. Düşüncelerim durmadan dağılıyor ve görüntülerin arasında kayboluyordu.

Hanna'yı kaskatı suratı, kara üniforması ve binici kırbacıyla yanan kilisenin önünde dururken görüyordum. Binici kırbacıyla karda küçük daireler çiziyor ve kırbacını çizmelerinin konçlarına vuruyor. Kendine bir şeyler okuturken görüyordum. Dikkatle dinliyor; ne soru soruyor ne de izlenimlerini dile getiriyor. Okuma saati sona erdiğinde, okuyucu kıza bir gün sonraki sevkıyatla Auschwitz'e gönderileceğini bildiriyor. Kırpılmış siyah saçları ve miyop gözleriyle, çe-

limsiz bir yaratık olan okuyucu kız ağlamaya başlıyor. Hanna eliyle duvara vuruyor ve içeriye iki kadın giriyor, çizgili elbiseler içindeki bu kadınlar da tutsak, okuyucu kızı sürükleyerek dışarıya çıkarıyorlar. Hanna'yı kampın yollarında yürürken, tutsakların barakalarına girerken ve inşaat çalışmalarını denetlerken görüyordum. Tüm bunları yüzündeki o hiç değişmeyen katı ifadeyle, buz gibi gözlerle ve sicim gibi incelmiş ağzıyla yapıyor ve tutsaklar oldukları yerde büzülüyor, işlerinin üzerine eğiliyor, bedenlerini duvara yapıştırıyorlar, duvara girmek, duvarda kaybolmak istiyorlar. Bazen bir sürü tutsak sıraya dizilmiş oluyor, sağa sola koşuşturuyor, saflar oluşturuyor veya uygun adım yürüyorlar ve Hanna aralarında duruyor, bağırarak komutlar yağdırıyor; bağıran yüzü, çarpılarak iğrenç bir maskeye dönüşmüş; komutlarını kırbacıyla destekliyor. Kilise kulesinin, çatıyı parçalayarak devrildiğini ve kıvılcımların fışkırdığını görüyor, kadınların çaresizliğini duyuyordum. Ertesi sabah, yanıp küle dönmüş kiliseyi görüyordum.

Bunların yanı sıra başka resimler de geçiyordu gözümün önünden. Mutfakta çoraplarını giyen, küvetin önünde banyo havlusunu tutan, dalgalanan eteğiyle bisikletini süren, babamın çalışma odasında duran, aynanın önünde dans eden, yüzme havuzunda uzaktan bana bakan Hanna, beni dinleyen, benimle konuşan, bana gülen, beni seven Hanna. Resimler birbirine karıştığında kötü oluyordu. Beni buz gibi gözleri ve incelmiş dudaklarıyla seven, kendisine bir şeyler okumakta olan beni, tek bir söz bile söylemeden dinleyen ve sonunda eliyle duvara vuran, benimle konuşurken yüzü o çarpık maskeye dönüşen Hanna. En kötüsü de o sert, buyurgan ve gaddar Hanna'nın beni cinsel olarak uyardığı düşlerimdi: Özlem, utanç ve infial içinde uyanıyordum. Ve içimde gizlenen bu insandan korkuyordum.

Hayal edilmiş bu resimlerin zavallı birer klişe oldukları-

nı biliyordum. Benim yaşamış olduğum ve hâlâ yaşadığım Hanna'ya layık değillerdi. Büyük bir güç taşıyorlardı ama. Hanna'dan hatırladığım imgeleri parçalıyor ve kafamdaki toplama kampı manzaralarıyla bütünleşiyorlardı.

Şimdi o yılları düşündüğüm zaman, kamplardaki yaşam ve katliamı canlandıran ne kadar az resim bulunduğunu, ne denli cılız bir görsellikle yetindiğimizi fark ediyorum. Auschwitz'deki kitabeli girişi, yatak niyetine kullanılan, çok katlı tahta kerevetleri, saç, gözlük ve bavul yığınlarını, Birkenau'nun girişindeki kuleli binayı, binanın kanat kapılarını ve tren girişleri için kullanılan ana kapısını ve Amerikalıların bulup, fotoğrafladıkları Bergen-Belsen'deki ceset yığınlarını tanıyorduk. Bazı tutsakların yazdıklarını biliyorduk, ama bu metinlerin çoğu savaştan hemen sonra yayınlanmıştı ve yeni baskıları da ancak seksenli yıllarda yapılabildi, arada geçen dönemdeyse yayınevlerinin programlarında kendilerine yer bulamadılar. Bugün bu konuyla ilgili öylesine çok kitap ve film var ki, toplama kamplarının dünyası, paylaşılan gerçekliği tamamlayan ortak imgelemin bir parçası oldu. İmgelem, bu dünyayı tanıyor artık ve *Holocaust* adlı televizyon dizisinden, *Sophie'nin Seçimi* ve özellikle de *Schindler'in Listesi* gibi sinema filmlerinden beri bu dünyada devinebiliyor aynı zamanda: Yalnızca algılamakla kalmıyor, algıladığı bu dünyayı bütünleyip ayrıntılarla bezeyebiliyor. O zamanlar hareketsizdi imgelem; devinimi, kamplardaki dünyanın yarattığı sarsıntıya yakıştıramıyordu. Müttefik güçlerin çektiği fotoğraflar ve tutsakların anlattıkları sayesinde edindiği birkaç resme tekrar tekrar bakıp duruyordu, ta ki bu resimler donarak birer klişeye dönüşene kadar.

14

Bu yolculuğu yapmaya karar verdim. Eğer akşamdan sabaha, Auschwitz'e gitme olanağım olsaydı, bunu yapardım. Ama vize almak haftalar sürüyordu. Böylece Alsas'daki Struthof kampında karar kıldım. En yakınımdaki toplama kampıydı. Daha önce hiç toplama kampı görmemiştim. Kafamdaki klişeleri gerçekliğin yardımıyla defetmek istiyordum.

Otostop yaptım: Bira şişelerini ardı ardına deviren bir şoförün kamyonunda katettiğim bir yolu hatırlıyorum, bir de arabasını beyaz eldivenleriyle kullanan bir Mercedes sürücüsünü. Strasburg'dan sonra talihim yaver gitti; Mercedes, Struthof yakınlarında küçük bir kent olan Schirmeck'e gidiyordu.

Sürücüye, tam olarak nereye gittiğimi söylediğimde sustu. Ona baktım, ama canlı bir söyleşinin ortasında birdenbire suskunlaşmasının nedenini yüzünden okumayı başaramadım. Orta yaşlı bir adamdı; sıska bir suratı, sağ şakağında koyu kırmızı bir doğum ya da yanık izi vardı; tutam tutam taranmış, yivi özenle açılmış saçları siyahtı. Dikkatini yola vermişti.

Önümüzde Voj sıradağları dalga dalga yükseliyordu. Şarap bağları arasından geçerek ansızın genişleyen ve yanlara doğru yumuşak bir eğimle yükselen bir vadiye girdik. Sağ ve solumuzdaki yamaçlar, karma ağaçların oluşturduğu ormanlarla kaplıydı; zaman zaman bir taş ocağının, tuğla duvarlı, çatısı yatkılı bir fabrika binasının, eski bir sanatoryumun, yüksek ağaçlar arasında, bir sürü küçük kuleleri olan görkemli bir şatonun önünden geçip gidiyorduk. Kâh sağımıza kâh solumuza aldığımız bir demiryolu eşlik ediyordu bize.

Sürücü sonunda yeniden konuşmaya başladı. Bana Struthof'u neden ziyaret ettiğimi sordu, ona mahkemeden ve kafamdaki görüntülerin yetersizliğinden söz ettim.

"Ah, demek insanların neden böyle korkunç şeyler yapabildiklerini anlamak istiyorsunuz." Sesinde hafif alaycı bir ton vardı. Ama belki de konuştuğu lehçenin sesine ve diline kattığı bir şeydi bu. Cevap vermeme fırsat bırakmadan konuşmasını sürdürdü. "Neyi anlayacaksınız ki? İnsanların tutkuları yüzünden öldürmelerini, aşk ya da nefret yüzünden, şeref ya da intikam için öldürmelerini anlıyor musunuz?"

Başımı, "evet" anlamında salladım.

"O halde zengin ya da güçlü olmak için cinayet işlenebilmesini de anlıyorsunuz? Savaşta ya da bir devrim sırasında öldürmeyi de?"

Başımı sallayarak onayladım yine. "Ama..."

"Ama kamplarda katledilenler, katillerine hiçbir şey yapmamışlardı değil mi? Söylemek istediğiniz bu mu? Nefret duymaları için hiçbir neden, üstelik ortada bir savaş olmadığını mı söylemek istiyorsunuz?"

Bu kez baş sallamak istemedim. Söyledikleri doğruydu, ama söyleyiş tarzı değil.

"Haklısınız, bir savaş da yoktu, nefret duymaları için bir

neden de. Ama cellat da idam mahkûmundan nefret etmez, yine de asar onu. Ona böyle emredildiği için mi? Böyle emredildiği için mi yaptığını düşünüyorsunuz? Şu anda size emir ve itaatten söz ettiğimi, kamplardaki muhafızların emirlere itaat etmek zorunda olduklarını anlatmak istediğimi mi sanıyorsunuz?" Aşağılayıcı bir tavırla güldü. "Hayır, ne emirden ne de itaatten söz ediyorum. Celladın yaptığı emirleri yerine getirmek değildir. İşini yapar o, astığı insanlardan nefret etmez, onlardan intikam almaz, yoluna çıktıkları, kendisini tehdit ettikleri ya da saldırdıkları için öldürmez onları. O insanlar celladın umurunda bile değildir. Öylesine umursamaz ki, öldürebilir de, öldürmeyebilir de."

Bana baktı. "Hiçbir itirazınız yok mu? Söyleyin haydi, hiçbir insanın böylesine umursanmamayı hakketmediğini söyleyin. Böyle öğrenmediniz mi? İnsan suretine bürünmüş her şeyle dayanışmak gerektiğini öğrenmediniz mi? Ya insan onurunu? Yaşam hakkına saygı göstermeyi?"

Öfke ve çaresizlik içindeydim. Söylediği şeyleri ezebilecek, sesini kesecek bir söz, bir cümle aradım.

"Bir zamanlar," diye sürdürdü konuşmasını, "Rusya'daki Yahudilerin kurşuna dizilişlerini gösteren bir fotoğraf görmüştüm. Çırılçıplak Yahudiler uzun bir sıra oluşturmuşlar, bazıları bir çukurun kenarında ve yanlarında duran askerler, ellerindeki tüfeklerle enselerine ateş ediyorlar. Resimdeki yer bir taş ocağıydı ve Yahudilerle askerlerin biraz yukarısında bir subay görülüyordu: Duvardaki bir çıkıntıya oturmuş, ayaklarını sallandırmış, sigara içiyor. Hafif sıkkın bir ifadeyle bakıyor. Belki infazın yeterince hızlı yürümediğini düşünüyor. Ama yüzünden hoşnutluk, hatta keyif ifade eden bir şeyler de geçiyor: Ne de olsa gündelik işini yaptığını ve paydos saatinin yakın olduğunu düşündüğü için belki. Yahudilerden nefret ettiği yok. O subay..."

"Siz miydiniz? O duvar çıkıntısına oturup da..."

Arabayı durdurdu. Yüzü bembeyaz olmuştu ve şakağındaki iz parlıyordu. "Defol!"

Arabadan indim. Direksiyonu öyle bir kırdı ki, kenara sıçramak zorunda kaldım. Virajlarda yankılanan lastiklerinin sesini bir süre daha duydum. Sonra sessizlik çöktü.

Yolu izleyerek yokuş yukarı yürümeye başladım. Ne yanımdan geçen ne de karşıdan gelen bir araba vardı. Ötüşen kuşları, ağaçlarda hışırdayan rüzgârı, arada sırada bir ırmağın çağıltısını duyuyordum. Ferah bir nefes aldım. On beş dakika sonra toplama kampına varmıştım.

15

Kısa bir zaman önce bir kez daha gittim oraya. Kış mevsimiydi; berrak, soğuk bir gündü. Schirmeck'in ardındaki orman karlar altında kalmıştı, bembeyaz pudralanmış ağaçlar ve yerdeki beyaz örtü... Sarp bir eğimle alçalan dağ eteklerine teraslar oluşturacak biçimde uzunlamasına yayılmış ve Voj Dağları'm gören geniş bir manzaraya sahip kamp arazisi, güneşin altında bembeyaz parlıyordu. İki ya da üç katlı nöbetçi kulelerinin ve tek katlı barakaların griye çalan bir maviye boyanmış ahşabı, kar örtüsüyle uyumlu bir karşıtlık oluşturuyordu. Tel örgülerle takviye edilmiş giriş kapısının üzerinde hâlâ "Struthof-Natzweiler Toplama Kampı" yazılı tabela asılıydı tabii ve kamp arazisini hâlâ çepeçevre dikenli teller sarıyordu. Ama eskiden neredeyse birbirine değecek sıklıkta inşa edilmiş diğer barakaların bulunduğu, şimdiyse artakalan barakaları birbirinden ayıran zemin, parıldayan kar tabakasının altında kampa dair her şeyi gizliyordu. Burası, parmaklıklı şirin pencereleriyle sevimli bir izlenim veren barakalarda, kış tatillerini geçiren ve birazdan kek yeyip kakao içmek üzere içeriye çağrılacak çocukların kızak kayma pisti de olabilirdi.

Kamp kapalıydı. Karlara bata çıka dolaştım, ayaklarım sırılsıklam olmuştu. Arazinin bütününü görebiliyordum ve buraya ilk gelişimde, yıkılmış barakaların temel duvarları arasından inen basamaklarda yürüdüğümü hatırladım. O gelişimde barakaların birinde ziyaretçilere gösterilen fırınları da bir başka barakada bulunan hücreleri hatırladım. Ağzına kadar dolu bir kampı, tutsakları, muhafızları ve çekilen acıyı somut bir biçimde canlandırabilmek için gösterdiğim beyhude çabayı da hatırladım. Gerçekten de denemiştim bunu: Bir barakaya bakmış, gözlerimi yummuş ve barakaları art arda sıralamıştım kafamda. Barakalardan birini ölçmüş, tanıtım broşüründeki bilgilere dayanarak her barakaya kaç insan düşmüş olduğunu hesaplamış ve sıkışıklığı canlandırmaya çalışmıştım. Barakalar arasından geçen basamakların içtima alanı olarak da kullanıldığını öğrenmiş ve kampın en alt kısmından en üstüne kadar, sırtları dönük tutsakların oluşturduğu sıralarla doldurmuştum bu basamakları. Ama hepsi boşunaydı; utanç verici, zavallı bir yenilgi duygusu çökmüştü üzerime. Dönüş yolunda, yamacın eteklerindeki bir lokantanın karşısında bulunan ve gaz odası olduğu belirtilmiş küçük bir yapıyla karşılaştım. Kumtaşından pencere ve kapı pervazları olan yapı beyaza boyanmıştı ve bir depo ya da ambar, hatta kamp görevlileri için bir lojman da olabilirdi. Bu bina da kapalıydı ve ilk gelişimde de burayı gezmiş olduğumu hatırlamıyordum. Arabadan inmedim. Kontağı kapatmadan bir süre oturdum arabada ve baktım. Sonra yoluma devam ettim.

Eve dönerken, Alsas köyleri arasından kıvrılarak ilerleyen yolu izlemeye ve öğlen yemeği için bir lokanta aramaya çekindim önce. Ama bu çekince gerçek bir duyuma değil, insanın bir toplama kampını ziyaret ettikten sonra nasıl duygular içinde olması gerektiğine ilişkin düşüncelerime dayanıyordu. Bunu kendim de fark edince omuz silktim ve Voj

Dağları'nın yamacındaki bir köyde, "Au Petit Garçon" adlı bir lokanta buldum. Oturduğum masadan ovayı görebiliyordum. Hanna "Oğlancık" diye adlandırmıştı beni.

İlk gelişimde, kapanıncaya kadar dolaşmıştım kamp arazisini. Ardından kampın yukarısındaki anıtın altına oturmuş ve tepeden bu araziye bakmıştım. Sanki o görselliği orada, dışarıda değil de kendi içimde aramış ve orada bulunabilecek hiçbir şey olmadığını kabullenmek zorunda kalmışçasına, büyük bir boşluk hissetmiştim içimde.

Sonra hava kararmıştı. Açık kasalı bir kamyonun beni arkaya alıp en yakın köye kadar götürmesi için bir saat beklemem gerekmişti, yolculuğu aynı gün sürdürmekten caymıştım. Köydeki pansiyonda ucuz bir oda bulmuş ve girişteki lokantada patates ve bezelyeyle sunulan ince bir biftek yemiştim.

Yan masada oturan dört adam, bağıra çağıra iskambil oynuyorlardı. Kapı açıldı; ufak tefek, yaşlı bir adam selam vermeden girdi içeriye. Kısa pantalon giymişti ve bir bacağı tahtaydı. Bara yanaşarak bira istedi. Yanımdaki masaya sırtını ve fazlasıyla büyük, dazlak kafasını dönmüştü. İskambil oynayanlar kartlarını bıraktılar, önlerindeki tablalara uzandılar ve aldıkları izmaritleri adama fırlatmaya başladılar; izmaritler hedefi buluyordu. Bardaki adam, sanki sinek kovalarmış gibi, ellerini kafasının ardında sallayıp duruyordu. Garson önüne bir bira koydu. Hiç kimse bir şey söylemiyordu.

Bunu izlemeye dayanamıyordum; yerimden fırladım ve yan masaya gittim. "Kesin şunu!" Öfkeden titriyordum. O anda, bardaki adam tek ayağının üzerinde sıçrayarak yaklaştı, bacağını kurcaladı, tahta bacağı ansızın ellerine aldı, bardaklarla tablaları yerinden oynatan, çatırtılı bir şiddetle indirdi masaya ve kendini boş duran iskemleye bıraktı. Bu sırada dişsiz ağzını sergileyen tiz bir kahkaha patlattı. Diğerleri de katıldılar ona; çın çın uğuldayan bir bira kahkahası.

"Kesin şunu," diyerek gülüyor ve parmaklarıyla beni gösteriyorlardı, "kesin şunu."

Rüzgâr gece boyunca evin çevresinde uğuldadı. Üşümüyordum; rüzgârın uğultusu, pencerenin önündeki ağacın gıcırtısı ve arada bir çarpan pancurun çatırtısı beni uyutmayacak kadar şiddetli değildi. Ama içimde bir huzursuzluk giderek şiddetleniyordu, öyle ki sonunda tüm bedenim titremeye başladı. Korkuyordum; kötü bir olayın sezgisinden değil, bedensel bir algıdan kaynaklanıyordu bu korku. Orada yatıyor, rüzgârı dinliyordum; rüzgâr hafiflediğinde ya da uğultusu zayıfladığında ferahlıyor, yeniden şiddetleneceğinden kaygılanıyordum ve ertesi sabah nasıl kalkabileceğimi, otostopu nasıl sürdüreceğimi, üniversiteye nasıl devam edeceğimi ve günün birinde nasıl becerip de bir meslek, bir eş ve bir çocuk sahibi olabileceğimi bilmiyordum.

Hanna'nın suçunu hem anlamak hem de mahkûm etmek istiyordum. Ama buna izin vermeyecek kadar korkunç bir suçtu bu. Onu anlamaya çalıştığım zaman, gerektiği gibi mahkûm edemeyeceğim hissine kapılıyordum. Gerektiği gibi mahkûm ettiğim zaman da anlamaya hiç yer kalmıyordu. Ama Hanna'yı anlamak da istiyordum aynı zamanda, onu anlamamak, Hanna'ya bir kez daha ihanet etmek demekti. Bu sorunun üstesinden gelemedim. Her ikisini de başarmak istiyordum: hem anlamak hem de mahkûm etmek. Ama ikisini de beceremedim.

Ertesi gün harika bir yaz günüydü yine. Otostop çok rahat geçti ve birkaç saat içinde kente döndüm. Sanki uzun zaman uzak kalmış gibi dolaştım kentin sokaklarında; yollar, binalar ve insanlar yabancıydı. Ama toplama kampının yabancı dünyasını da daha iyi anlayabilmiş değildim. Struthof izlenimlerim de, önceden bildiğim birkaç Auschwitz, Birkenau ve Bergen-Belsen resminin arasına karıştı ve onlarla birlikte donuklaştı.

16

Sonunda gene de gittim mahkeme başkanına. Hanna'ya gitmeyi başaramamıştım. Ama hiçbir girişimde bulunmadan beklemeye de dayanamıyordum.

Hanna'yla konuşmayı neden mi başaramamıştım? O beni terk etmiş; hayal kırıklığına uğratmıştı; onu gördüğüm ya da ona vehmettiğim gibi biri olmadığını anlamıştım. Ya ben kimdim onun gözünde? Yararlandığı bir küçük okuyucu muydum, gönlünü eğlendirmiş olduğu küçük âşığı mıydım? Benden kurtulmak istese, ama terk edemeyecek olsa, beni de gaz odasına gönderir miydi?

Hiçbir girişimde bulunmamaya neden mi dayanamamıştım? Yanlış bir karar verilmesini önlemem gerektiğini söylüyordum kendime. Hanna'nın hayat yalanına aldırmaksızın, adaletin yerini bulmasına yardımcı olmam gerektiğini söylüyordum; deyim yerindeyse Hanna'nın hem lehine hem de aleyhine olacak adalet yerini bulmalıydı. Hanna'yı olduğu ya da olmak istediği gibi bırakamazdım. Onun hayatına karışmalı, müdahale etmeli, hayatı üzerinde bir tür etkide bulunmalıydım: Eğer doğrudan olamıyorsa, dolaylı yollardan.

Mahkeme başkam seminer öğrencileri hakkında bilgi sahibiydi ve bir duruşma sonrasında benimle konuşmayı severek kabul etti. Kapıyı vurdum ve içeriye çağrıldım, yazı masasının önündeki iskemleyi gösterdi. Yazı masasının arkasında gömleğiyle oturuyordu. Cübbesi, oturduğu iskemlenin arkalık ve kolluklarından sarkıyordu; otururken üzerinde olan cübbesini, iskemlede çıkarmış olmalıydı. Gevşemiş gibi görünüyordu: Günlük görevlerini yerine getirmiş ve bundan hoşnutluk duyan bir adam gibi. Duraksamadan sohbete girdi ve bana bir sürü soru sordu, Seminer grubumuz bu dava hakkında neler düşünüyordu, profesörümüz duruşma zabıtları üzerinde nasıl bir çalışma yapmayı amaçlıyordu, kaçıncı sömestrdeydik, ben kaçıncı sömestrdeydim, neden hukuk okuyordum ve bitirme sınavlarına ne zaman girmeyi düşünüyordum. Bitirme sınavlarını vermek için kesinlikle fazla gecikmemeliydim.

Tüm sorularına karşılık verdim. Ardından bana kendi öğrenimi ve sınavları hakkında anlattıklarını dinledim. Her şeyi gerektiği gibi yapmıştı. Katılması gereken uygulamalı dersleri ve seminerleri ve nihayet sınavlarını gereken zamanda ve beklenen bir başarıyla tamamlamıştı. Hukukçu ve hâkim olmaktan hoşnuttu ve her şeyi baştan yaşamak zorunda kalsaydı, yine aynı biçimde yapardı.

Pencere açıktı. Otoparkta birtakım arabaların kapıları açılıp kapanıyor ve motorlar çalıştırılıyordu. Bu arabaların seslerini, trafiğin uğultusu içinde yutuluncaya kadar izliyordum. Boşalan otoparkı oynayan çocukların patırtısı doldurdu ardından. Arada sırada bir söz açık seçik duyulabiliyordu: bir isim. bir küfür, bir sesleniş.

Mahkeme başkanı ayağa kalktı ve benimle vedalaştı. Başka sorularım olursa yine gelebileceğimi söyledi. Öğrenimimle ilgili öğütlerine ihtiyacım olduğunda da gelebilirdim. Ayrıca seminer grubumuz, yaptığı değerlendirme ve vardığı sonuçlardan onu da haberdar etmeliydi.

Boş otoparktan geçtim. İrice bir delikanlıdan tren istasyonunun yolunu öğrendim. Seminer öğrencileri, duruşmanın hemen ardından arabayla hareket etmişlerdi ve ben trenle dönmek zorundaydım. Paydos saatleri için konmuş bir banliyö seferiydi; tren her istasyonda duruyor, sürekli yeni insanlar iniyor ya da biniyordu, pencere kenarında oturuyordum, durmadan değişen yolcular, konuşmalar ve kokuların arasında. Pencerenin dışında, evler, caddeler, arabalar, ağaçlar ve daha uzaklardaki dağlar, şatolar ve taşocakları birbiri ardına akıp geçiyordu. Her şeyi algılıyor ve hiçbir şey hissetmiyordum. Hanna tarafından terk edilmiş, hayal kırıklığına uğratılmış ve kullanılmış olmak yaralamıyordu artık beni. Artık onun hayatını karıştırmam gerektiğini de düşünmüyordum. Mahkemedeki dehşet verici olayları izlerken içinde bulunduğum uyuşmuşluğun, son haftanın duygu ve düşünceleri üzerine çöktüğünü hissediyordum. Buna sevindiğimi söylersem abartmış olurum. Ama böylesinin doğru olduğunu duyumsuyordum. Günlük yaşantıma dönmemi ve o yaşantıyı sürdürmemi sağlayacak şeyin bu olduğunu duyumsuyordum.

17

Haziran sonunda karar açıklandı. Hanna müebbet hapse mahkûm edilmişti. Diğerleriyse süreli hapis cezalarına çarptırıldılar.

Mahkeme salonu, davanın başında olduğu gibi, tıklım tıklım doluydu. Hukukçular, gerek benim okuduğum, gerekse yerel üniversiteden gelmiş öğrenciler, bir lise sınıfı, yurtiçi ve dışından gazeteciler ve mahkeme salonlarında hep bulunması gerekenler... Büyük bir gürültü vardı. Sanıklar salona getirildiklerinde, önce kimse dikkat etmedi onlara. Ama izleyiciler giderek sessizleştiler. Önce önlerde, sanıklara yakın oturanlar sustu. Yanındakileri dürtüklediler, arkalarında oturanlara döndüler. "Baksanıza, işte geldiler," diye fısıldıyorlardı ve bakanlar da susuyor, yanındakileri dürtüklüyor, arkalarında oturanlara dönerek, "Baksanıza, geldiler," diye fısıldaşıyorlardı. Nihayet mahkeme salonunda çıt çıkmaz oldu.

Hanna nasıl göründüğünün farkında mıydı, bilemiyorum. Belki de böyle görünmek istiyordu özellikle. Siyah bir elbise ve beyaz bir gömlek giymişti; elbisenin kesimi ve gömle-

ğine bağladığı kravat, onu üniforma giymiş gibi gösteriyordu. SS örgütü için çalışan kadınların giydikleri üniformaları hiç görmedim. Ama karşımda o kadınlardan birinin durduğunu düşündüm; tüm izleyiciler düşündü bunu: o üniforma, o üniformanın içinde SS'ler için çalışmış, Hanna'ya yöneltilen tüm suçları işlemiş bir kadın duruyordu karşımızda.

İzleyiciler yeniden fısıldaşmaya başladılar. Çoğunun öfkelendiği konuşmalarından anlaşılıyordu. Hanna'nın mahkemeyle, kararlarla, hatta o kararların okunmasını dinlemeye gelmiş olan kendileriyle alay ettiğine inanıyorlardı. Sesleri giderek yükseldi; bazıları Hanna'ya bağırarak, hakkında düşündüklerini ifade ettiler. Ta ki mahkeme heyeti salona girene ve mahkeme başkanı, Hanna'yı o şaşırmış ifadesiyle süzdükten sonra kararı okumaya başlayana dek. Hanna, kararı ayakta dinledi; dimdik duruyor ve hiç kıpırdamıyordu. Kararın gerekçelendirilmesine geçildiğinde yerine oturdu. Bakışlarımı onun başından ve ensesinden ayırmadım.

Kararın okunması saatler sürdü. Mahkeme sona erip de sanıklar salondan çıkarılırlarken, Hanna'nın bana bakıp bakmayacağını görmek için bekledim. Her zamanki yerimde oturuyordum. Ama Hanna dosdoğru ileriye baktı, bakışları oradaki her şeyi delip geçiyordu. Gururlu, yaralı, yitik ve alabildiğine yorgun bir bakış. Hiç kimseyi ve hiçbir şeyi görmek istemeyen bir bakış.

Üçüncü Bölüm

1

Mahkemeyi izleyen yaz aylarını üniversite kütüphanesinin okuma salonunda geçirdim. Salon açıldığında geliyor, kapanırken de gidiyordum. Hafta sonları evde çalışıyordum. Kendimi derslere öylesine yoğun ve saplantılı bir biçimde kaptırmıştım ki, mahkemenin uyuşturduğu duygu ve düşünceler, o uyuşmuşluğun etkisinden çıkamadı. İlişkilerden kaçınıyordum. Evden taşındım ve bir oda kiraladım. Kütüphanede ya da ara sıra gittiğim sinemalarda benimle konuşmak isteyen az sayıdaki tanıdıklarımı da kendimden uzaklaştırıyordum.

Davranışlarım kış sömestrinde de değişmedi. Buna rağmen noel tatilini kayakevinde geçirecek bir grup öğrenci, kendilerine katılmak isteyip istemediğimi sordular. Şaşırarak kabul ettim bu daveti.

İyi bir kayakçı değildim. Ama kayaktan hoşlanıyordum; kayaklar üzerinde sürat yapabiliyor ve iyi kayakçılara ayak uydurabiliyordum. Zaman zaman boyumu aşan iniş pistlerinde düşüp bir yerlerimi kırma tehlikesini göze alıyordum. Bilerek yapıyordum bunu. Göze aldığım ve sonunda gerçekleşen diğer bir tehlikeninse farkında bile değildim.

Asla üşümüyordum. Diğerleri kazaklar ve anoraklarla kayak yaparken, ben bir gömlekle çıkıyordum. Diğerleri hayretle başlarını sallıyor, bana takılıyorlardı. Ama kaygılı uyarılarını bile ciddiye almadım. Yalnızca üşümüyordum, o kadar. Öksürmeye başladığımda, suçu Avusturya sigaralarına yükledim. Ateşim yükselmeye başladığında durumumun tadını çıkardım. Halsizdim, ama aynı zamanda hafiflemiştim de ve duyularım tatlı bir biçimde bulanıklaşmış, pamuk gibi yumuşayıp dolgunlaşmıştı. Boşlukta süzülüyordum.

Sonunda ateşim çok yükseldi ve hastaneye kaldırıldım. Hastaneden çıktığımda, uyuşmuşluğumdan eser kalmamıştı. Dava sırasında patlak verdikten hemen sonra yeniden uyuşturulan tüm o sorular, korkular, suçlamalar ve suçluluk duyguları, tüm o dehşet ve tüm o acı yeniden ortaya çıkmıştı ve orada kaldı. Üşümesi gerektiği halde üşümeyen bir insana tıp çevreleri nasıl bir teşhis koyarlar bilmiyorum. Benim kendi teşhisim, bu uyuşmuşluğun, yakamı bırakmadan önce –ben kendimi ondan kurtarmadan önce– bedenimi de etkisi altına alması gerektiği yolunda.

Üniversiteyi bitirip stajyerliğe başladığım yaz, öğrenci hareketi patlak verdi. Tarih ve sosyolojiyle ilgileniyor ve stajyer olarak, üniversitede tüm olanları izleyebilecek kadar vakit geçiriyordum hâlâ. İzlemek, katılmak anlamına gelmez: Sonuçta üniversiteler ve üniversite reformu da tıpkı Vietkong ve Amerikalılar gibi umurumda değildi. Öğrenci hareketinin üçüncü ve asıl konusuna, nasyonal-sosyalist geçmişle hesaplaşmaya gelince: Diğer öğrencilere kendimi öylesine uzak hissediyordum ki, onların ne propagandalarına ne de gösterilerine katılmak geliyordu içimden.

Nasyonal-sosyalist geçmişle hesaplaşmak, öğrenci hareketinin itici gücü olduğu sezilen kuşak çatışmasının bir nedeni değil, yalnızca bir ifade biçimidir, diye düşünürüm zaman zaman. Her kuşağın kendini kurtarmak zorunda oldu-

ğu ebeveyn beklentileri, bu ana babaların Üçüncü Reich sırasında ya da en geç Üçüncü Reich'ın çöküşünden sonra yaşadıkları içler acısı yenilgiyle zaten tükenmişti. Nazi cürümlerini işlemiş ya da izlemiş; bu cürümleri görmezden gelmiş ya da 1945'ten sonra aralarındaki canilere hoşgörü göstermiş, hatta onları kabullenmiş bu insanların, çocuklarına söyleyebilecekleri hiçbir şey olamazdı. Ama diğer yandan, nasyonal-sosyalist geçmiş, ebeveynlerine yöneltebilecekleri hiçbir suçlama olmayan ya da bunu yapmak istemeyen çocukları da ilgilendiren bir konuydu. Nazi geçmişiyle hesaplaşmak, böyleleri için kuşak çatışmasının büründüğü bir kılıf değil, asıl sorunun ta kendisiydi.

Kolektif suç kavramı, ahlâki ve hukuksal açılardan ne ölçüde geçerli –ya da geçersiz– olursa olsun, benim kuşağımdan üniversite öğrencileri için, yaşanan bir gerçeklikti. Bu yalnızca Üçüncü Reich sırasında yaşananlardan kaynaklanmıyordu. Yahudi mezarlarının üzerlerine gamalı haç işaretlerinin karalanması, pek çok eski Nazinin yargı ve idare mercilerinde ya da üniversitelerde kariyer yapmış olmaları, Federal Cumhuriyet'in İsrail devletini tanımaması, uyum içindeki yaşamdan, siyasi iltica ve direniş deneyimlerine oranla çok daha fazla söz edilmesi: Suçluları parmağımızla gösterebilecek durumda olsak bile, bizi utanç içinde bırakıyordu tüm bunlar. Suçlulara yönelecek o işaret parmağı bizi utançtan kurtarmıyordu. Ama utancın acısını dindiriyordu. Utancın çektirdiği edilgen acının yerine, enerji, eylem ve saldırganlığı geçiriyordu. Ve suçlu ana babalarla yaşanan çatışmalar özel bir enerjiyle yüklü oluyordu.

Ben kimseyi gösteremiyordum parmağımla. Annemle babamı zaten gösteremezdim, çünkü onlara yöneltebileceğim hiçbir suç yoktu. Toplama kampı seminerine katıldığım sıralarda babamı utanca mahkûm etmeme zemin hazırlayan o aydınlanmacı gayretkeşliğim geçmiş, onu hatırlamak bile

canımı sıkar olmuştu. Üstelik benim toplumsal çevremdeki insanların yaptıkları, işlemiş oldukları suçlar, ne olursa olsun Hanna'nın yaptıkları yanında hafif kalırdı. Benim, işaret parmağımı Hanna'ya çevirmem gerekirdi aslında. Ama Hanna'ya yönelen parmak, dönüp beni gösteriyordu. Onu sevmiştim. Yalnızca sevmekle kalmamış, onu seçmiştim. Hanna'yı seçtiğim sıralarda, yaptıkları hakkında hiçbir şey bilmediğimi söylemeye çalıştım kendime. Böylelikle ebeveynini seven çocukların yaşadığı o masumiyet durumunu paylaştığıma kendimi inandırmaya çalıştım. Ama ebeveyne karşı beslenen sevgi, insanın sorumluluğunu taşımadığı tek sevgidir.

Hatta insan ebeveyne duyulan sevgiden bile sorumludur belki. O dönemlerde ebeveynlerinden ve onlarla birlikte suçlular, göz yumanlar, görmezden gelenler, hoş görenler ve kabullenenlerin oluşturduğu tüm o kuşaktan kopan, bu sayede utançlarını değilse bile, utancın yarattığı acılarını dindirebilen diğer öğrencilere imrenerek bakıyordum. Ama o öğrencilerde bunca sık rastladığım o iddiacı kendini beğenmişlik nereden kaynaklanıyordu? İnsan nasıl hem suçluluk ve utanç duyar hem de kendini beğenmiş bir tavırla üstünlük taslardı? Ana babalardan kopuş, onlara karşı beslenmiş sevgiyle suçlarına da onarılması olanaksız bir ortaklığı, gürültü patırtıyla boğmaya yönelik bir belagat mıydı yalnızca?

Ama bunlar daha sonraları düşündüklerim. Ve daha sonraları da beni avutmadı bu düşünceler. Hanna'yı sevmiş olduğum için çektiğim acının, bir anlamda benim kuşağımın kaderi olması, benim yalnızca diğerleri kadar başarıyla kaçamadığım, gizlemekte diğerleri kadar mahir olmadığım, Almanya'ya özgü bir kader olması nasıl bir teselli olabilirdi ki? Yine de kuşağımın bir parçası gibi hissedebilmek rahatlatabilirdi beni.

2

Stajımı yaparken evlendim. Gertrud ve ben, kayakevinde tanışmıştık ve diğerleri tatilin sonunda dönerlerken, Gertrud benimle birlikte dönebilmek için, hastaneden taburcu edilmemi beklemişti. O da bir hukukçuydu, üniversiteye birlikte devam etmiş, bitirme sınavlarına birlikte girmiş ve staja birlikte başlamıştık. Gertrud bir çocuk beklediğini söylediğinde evlendik.

Ona Hanna hakkında hiçbir şey anlatmadım. Diğerinin muradı olmayı başaramamışsa insan, diye düşünüyordum, neden istesin ki onun eski ilişkilerini dinlemeyi? Gertrud akıllı, çalışkan ve vefalıydı ve eğer bir çiftlikte bir sürü uşak ve hizmetçi kadınla, bir sürü çocukla birlikte ve yapılacak bir sürü işin arasında birbirimize ayıracak zamanımız olmadan yaşasaydık, yürüyen ve mutlu bir hayatımız olabilirdi. Ama hayatımız, kentin dış semtlerinden birindeki yeni bir binada, üç odalı bir daire, kızımız Julia ve Gertrud'la benim hukuk stajlarımızdan ibaretti. Gertrud'la birlikte olmayı, Hanna'yla yaşadığım birliktelikle karşılaştırmaktan asla alamadım kendimi; Gertrud'la birbirimize sarıldığımızda

bir şeylerin doğru olmadığı, onda bir şeylerin yanlış olduğu hissine kapılıyordum hep; dokunduğum, hissettiğim insanda bir şeyler yerinde değildi; kokusu ve tadı yanlıştı. Bunun geçeceğini düşünüyordum. Bunun geçmesini umuyordum. Hanna'dan kurtulmak istiyordum. Ama bir şeylerin yerinde olmadığı hissi asla kaybolmadı.

Julia beş yaşındayken boşandık. Artık ikimiz de sürdüremiyorduk; kırgın ayrılmadık ve birbirimize vefayla bağlı kaldık. Julia'nın ihtiyaç duyduğunu apaçık hissettirdiği o korunaklı ortamı, ondan esirgemiş olmak acı verdi bana. Gertrud ve ben, birbirimize yakın ve sevecen davrandığımızda, Julia sudaki bir balık gibi yüzerdi aramızda. Kendi ortamını bulurdu. Aramızda bir gerginlik sezdiğinde, birimizi bırakıp ötekine koşar, bizim ne sevecen olduğumuzu, bizi nasıl sevdiğini göstermeye çabalardı. Bir erkek kardeş istiyordu ve herhalde daha çok kardeşi de olsa sevinirdi. Boşanmanın ne anlama geldiğini uzun zaman kavrayamadı. Onları ziyarete gittiğimde, hep kalmamı ister, o bana geldiğindeyse, Gertrud u da getirmekte diretirdi. Ben yanlarından ayrılırken pencereden bakardı ve onun kederli bakışları altında arabaya binerken içimde bir şeyler kırılırdı. Ondan esirgediğimiz şeyin, onun yalnızca bir arzusu değil, aynı zamanda hakkı da olduğunu hissederdim. Boşanmakla onun bir hakkını çalıyorduk ve bunu birlikte yapmış olmamız, suçumuzu hafifletmiyordu.

Sonraki ilişkilerimi daha doğru kurmak ve sürdürmek için çaba gösterdim. Birlikteliğimizin yürüyebilmesi için, bir kadının az da olsa Hanna gibi kokması, onun tadında olması, teniyle, dokunurken verdiği hisle biraz olsun Hanna'yı çağrıştırması gerektiğini kendime itiraf ettim. Ve onlara Hanna'dan söz ettim. Öteki kadınlara kendim hakkında da, Gertrud'a anlattıklarımdan daha fazlasını anlattım; davranışlarımda ve ruh hallerimde onlara yadırgatıcı görünebi-

lecek şeylerin ardındaki hikmeti kendileri bulabilmeliydiler. Ama kadınlar çok fazla şey duymak istemiyorlardı. Amerikalı bir edebiyat bilimci olan Helen'i hatırlıyorum: Ben anlatırken, tek söz etmeden, yatıştırıcı bir tavırla sırtımı okşar, ben anlatmayı kestiğimde de aynı sessiz ve yatıştırıcı tavırla okşamayı sürdürürdü. Bir psikanaliz uzmanı olan Genisa, annemle aramdaki ilişkiyle hesaplaşmam gerektiğini düşünürdü. Anlattığım öyküde annemin hiç geçmemiş olması benim dikkatimi çekmiyor muydu? Bir dişçi olan Hilke, birlikte olmadan önceki zamanlarımı sorup dururdu ama ona anlattıklarımı da çok geçmeden unuturdu. Ben de anlatmayı bıraktım böylece. Söylediklerinizin hakikati yaptıklarınız olduğuna göre konuşmanın ne gereği var?

3

Bitirme sınavlarının ikinci aşamasına girdiğim sırada, toplama kampı seminerini düzenlemiş olan profesör öldü. Gertrud gazetede ölüm ilanını görmüş. Cenaze Bergfriedhof'da toprağa verilecekti. Gitmek istemez miydim acaba?

İstemiyordum. Cenaze bir perşembe günü, öğleden sonra kaldırılacaktı ve ben perşembe ve cuma günleri, öğleden önce yazılı sınavlara girmek zorundaydım. Ayrıca profesörle aramda hiçbir zaman çok yakın bir ilişki olmamıştı. Ve cenaze törenlerinden hoşlanmıyordum. Üstelik o mahkemeyi hatırlamak da istemiyordum.

Ama artık çok geçti. Anılarım canlanmıştı bir kez ve perşembe günü sınavdan çıktığımda, geçmişle kaçırmamam gereken bir sözleşmem varmış gibi hissediyordum kendimi.

Başka zamanlar yapmadığım bir şey yaptım ve tramvaya bindim. Bu bile geçmişle bir karşılaşmaydı işte; tanıdığınız, ama çehresi değişmiş bir yere yeniden dönmek gibiydi. Hanna'nın tramvay şirketinde çalıştığı zamanlar, iki ya da üç vagonlu tramvaylar; vagonların ön ve arka başlarında sahanlıklar; sahanlıklarda, tramvay hareket ettikten son-

ra bile atlayabileceğiniz basamaklar ve biletçinin, hareket sinyalini veren çıngırağı çaldırmak üzere çektiği ve tramvayı bir baştan bir başa kateden kordonlar vardı. Yaz aylarında tramvay vagonlarının sahanlıkları açık olurdu. Biletçi bilet satar, sattığı biletlere delikler açar, yolcuların bilet alıp almadıklarını denetler, bir sonraki durağın adını haykırır, araç harekete geçmeden önce sinyal verir, göz ucuyla sahanlıklarda itişip kakışan çocukları izler, hareket halinde inip binen yolcuları azarlar ve vagon dolduğunda yeni yolcuların binmesini engellerdi. Neşeli, şakacı, ciddi, aksi ve kaba biletçiler vardı ve biletçinin mizacı ya da o anki ruh hali nasılsa, vagondaki hava da öyle olurdu. Schwetzingen yolunda kötü sürprizlerle sonuçlanan o ilk girişimimden sonra bir daha denk getirip Hanna'nın biletçiliğini izlememiş olmam ne büyük aptallık.

Biletçisi olmayan tramvaya bindim ve Bergfriedhof'a gittim. Serin bir sonbahar günüydü; bulutsuz ama puslu gökyüzünde, artık ısıtmayan ve baktığında insanın gözünü acıtmayan, sarı bir güneş parlıyordu. Cenaze merasiminin yapıldığı mezarı buluncaya kadar biraz bakınmam gerekti. Mezar taşlarının arasındaki yüksek, çıplak ağaçların altından yürüyordum. Arada sırada bir mezarlık bahçıvanına ya da elinde elekli bir kova ve bahçe makasıyla yürüyen yaşlı bir kadına rastlıyordum. Mezarlık çok sessizdi ve profesörün mezarı başında söylenen ilahiyi çok uzaklardan duydum.

Biraz açıkta durdum ve yas tutan küçük topluluğu dikkatle inceledim. Göründüğü kadarıyla, aralarında münzevi ve sıra dışı insanlar vardı. Profesörün yaşamı ve yapıtları üzerine yapılan konuşmalardan, onun da toplumsal zorunluluklardan kopmuş ve bu arada toplumla bağlarını giderek yitirmiş olduğu anlaşılıyordu; doğru bildiği gibi yaşamış ve giderek sıra dışı bir insan olmuştu.

Cenazedekiler arasında, toplama kampı seminerine katılmış öğrencilerden birini tanıdım; bitirme sınavlarını benden önce vermiş, önce avukatlık yapmış, ardından bar işletmecisi olmuştu: Cenazeye uzun, kırmızı bir paltoyla gelmişti. Tören tamamlandığında ve ben mezarlığın kapısına doğru yönelmişken, seslendi. "Seminere birlikte katılmıştık, hatırlamıyor musun?"

"Evet, hatırlıyorum." El sıkıştık.

"Ben duruşmalara her çarşamba gidiyordum, bazen arabaya seni de aldığım olmuştu." Güldü. "Sense her allahın günü oradaydın; her gün, her hafta. Şimdi söyler misin, neden?" Yumuşak ve dikkatli gözlerle baktı bana ve bu bakışları o seminer dönemlerinde de fark etmiş olduğumu hatırladım.

"Dava beni özel olarak ilgilendiriyordu."

"Dava seni özel olarak mı ilgilendiriyordu?" Yine güldü. "Dava mı, yoksa gözlerini dikip durmadan baktığın o sanık kadın mı? Hani şu adamakıllı güzel olanı? Aranızda neler olduğunu birbirimize sorup duruyorduk, ama sana sormaya kimse cesaret edememişti. O zamanlar aşırı duyarlı ve saygılıydık. Hatırlıyor musun..." Bana seminere katılmış diğer öğrencilerden birini hatırlattı, peltek ağızlı ya da kekeme biriydi bu, gereğinden fazla konuşur ve aptalca şeyler söylerdi, yine de ağzından inciler dökülüyormuş gibi dinlerdik onu. Derken diğer seminer öğrencilerini anlatmaya başladı; o zamanlar nasıl insanlar olduklarından, bugün neler yaptıklarından söz etti. Ama sonunda bana bir kez daha soracağını biliyordum: İşte böyle; ama şimdi söyle bakalım, seninle o sanık kadın arasında ne vardı?" Ve bu soruya ne karşılık vereceğimi, nasıl inkâr edeceğimi, nasıl sahipleneceğimi ya da soruyu nasıl geçiştireceğimi bilemiyordum.

Bu arada mezarlığın girişine varmıştık ve sordu. Tam o sırada duraktan bir tramvay hareket ediyordu ve ben, "Hoşça

kal" diye seslenerek, sanki sıçrayabileceğim bir sahanlık basamağı varmışçasına koşmaya başladım. Tramvayın yanı sıra koşuyor, avcumun içiyle kapıya vuruyordum ki, inanamayacağım, hatta umut bile edemeyeceğim bir şey oldu. Araç durdu, kapı açıldı ve ben tramvaya bindim.

4

Stajımı tamamladıktan sonra, bir meslekte karar kılmam gerekiyordu. Kendime biraz vakit tanıdım; Gertrud ise hiç ara vermeden hâkimliğe başladı. Başını kaşıyacak vakti yoktu ve benim evde kalıp Julia'yla ilgilenebilmem ikimizi de rahatlatıyordu. Gertrud başlangıç döneminin sıkıntılarını atlattığında, Julia da yuvaya gitmeye başlayınca, vermem gereken kararın baskısı arttı.

Ama zorlanıyordum. Hanna'nın davasında izlediğim hukukçuların üstlendikleri rollerden hiçbirinde göremiyordum kendimi. İddia makamında bulunmak da bana tıpkı savunma kadar grotesk bir basitleştirme gibi geliyordu; yargıya varmaksa basitleştirmelerin en groteskiydi zaten. Kendimi yürütmede bir memur olarak da göremiyordum; stajyerliğim sırasında kaymakamlıkta çalışmış ve kurumun odalarını, koridorlarını, kokusunu ve çalışanlarını renksiz, kısır ve boğucu bulmuştum.

Bu durumda hukukla ilgili pek fazla meslek kalmıyordu geriye ve hukuk tarihi okutan bir profesör, kendisiyle çalışmamı önermemiş olsaydı ne yapardım bilmiyorum. Gertrud

bunun bir kaçış olduğunu söylüyordu, hayatın güçlükleriyle yüzleşmekten ve sorumluluklarından bir kaçış olarak görüyordu ve hakkı da vardı. Kaçıyordum ve kaçabildiğim için memnundum. Bu böyle sürmeyecek, diyordum ona da kendime de; birkaç yıllık hukuk tarihinden sonra bile, sağlam bir hukukçuluk mesleğine başlayabilecek kadar genç olduğumu söylüyordum. Ama hep böyle sürdü; ilk kaçışı ikincisi izledi: Üniversiteden bir araştırma kurumuna geçtim, orada hukuk tarihiyle ilgili çalışmalarımı sürdürebileceğim, kimseye ihtiyaç duymayacağım ve kimseyi rahatsız etmeyeceğim bir köşe aradım ve aradığımı buldum.

Ne ki, kaçış yalnızca bir uzaklaşma değil, bir varıştır aynı zamanda. Ve bir hukuk tarihçisi olarak benim vardığım geçmiş, günümüzden daha az canlı değildi. Konunun yabancısı olanların düşünebilecekleri gibi, günümüzdeki yaşama doğrudan katılınırken, geçmiş yaşam malzemesinin ancak gözlemlenebildiği de doğru değildir. Tarih yazmak, geçmişle şimdiki zaman arasında köprüler kurmak, her iki sahili de gözlemlemek ve her iki kıyıda da etkin olmak demektir. Benim araştırma alanlarımdan birini de Üçüncü Reich'da hukuk konusu oluşturmuştu ve bu alanda geçmişle günümüzün, bir yaşam gerçekliği içinde nasıl kaynaştığı özellikle belirgindir. Burada kaçış, geçmişle uğraşmak değil, izlerini taşıdığımız ve birlikte yaşamak zorunda olduğumuz bir geçmişin mirasına karşı kör kalan bir kararlılık içinde günümüze ve geleceğe yoğunlaşmak anlamına gelir tam da.

Bununla birlikte, günümüz açısından önemi görece sınırlı olan geçmiş dönemlere dalmanın bana sağladığı doyumu da gözlerden saklamak niyetinde değilim. Bu doyumu, ilk kez aydınlanma çağının kanunnameleri ve yasa taslakları üzerinde çalışırken duyumsamıştım. Bu yasalar, dünyanın doğru bir düzen içinde kurulduğu ve bundan ötürü, dünyayı doğru bir düzene kavuşturmanın mümkün olduğu inan-

cına dayanıyordu. Bu inançtan hareketle, doğru düzenin vakur bekçileri olacak yasa maddeleri yaratılmış ve bu maddelerin, güzel olan ve güzelliklerini doğruluklarının kanıtı olarak görmek isteyen kanunnamelerde derlenmiş olduğunu görmek beni mutlu etmişti. Hukuk tarihinde bir ilerleme olduğuna, korkunç geri tepmeler ve geri adımlara karşın, daha fazla güzellik ve hakikat, akılcılık ve insancıllık yönünde bir gelişme gerçekleştiğine inandım. Bunun bir kuruntu olduğunu anladığımdan bu yana, hukuk tarihinin gelişimine ilişkin bir başka imge dolaşıyor beynimde. Gelişim, bu imgede de ereksel gerçi, ama pek çok sarsıntı, karmaşa ve körleşmelerin ardından vardığı hedef, harekete geçtiği ve vardığı anda yeniden yola koyulmak zorunda kalacağı başlangıç noktasından başka bir şey değil.

O sıralarda, ilk kez lisedeyken okuduğum ve aklımda bir geriye dönüş öyküsü olarak kalan *Odysseia*'yı yeniden okudum. Ama bu bir geriye dönüş öyküsü değildi. Bir ırmakta iki kez yıkanılamayacağını bilen Yunanlıların, bir dönüş fikrine inanmaları mümkün olabilir miydi zaten? Odysseus, kalmak üzere değil, yeniden yollara koyulmak üzere döner geriye. *Odysseia*, aynı anda hem ereksel hem de ereksiz, hem başarılı hem de beyhude bir hareketin öyküsüdür. Hukuk tarihinin öyküsü de bundan başka ne olabilir ki?

5

Odysseia'yla başladım. Gertrud'la ayrıldıktan sonra okumaya başladığım ilk kitaptı bu. Uzun geceler boyunca, ancak birkaç saat uyuyabiliyordum: Gözüme uyku girmeden yatıyordum; ışığı açıp elime bir kitap aldığımda, bu kez gözlerim kapanıyordu; kitabı bırakıp ışığı söndürünce, yeniden ayılıyordum. Sonunda sesli okumaya başladım. Gözlerimi açık tutabiliyordum bu sayede. Ve evliliğim, kızım ve hayatım üzerine, anılar ve düşlerle kaynayan, acı verici çıkmazlarda dönenip duran, karmakarışık, yarı ayık düşüncelerim, durmadan Hanna'ya gelip takılmaya başlayınca, ben de onun için okur oldum. Hanna'ya okuduklarımı kasetlere kaydettim.

Kasetleri postalamam aylar aldı. Başta bölümler halinde göndermek istemiyor ve *Odysseia*'nın tamamını kaydedinceye kadar beklemeyi düşünüyordum. Ardından Hanna'nın *Odysseia*'yı yeterince ilginç bulacağından kuşkuya düştüm ve daha sonra okuduklarımı da kaydettim: Schnitzler ve Çehov'un öyküleriydi bunlar. Sonra Hanna'nın mahkûm edildiği adliyeyi arayıp cezasını nerede çektiğini öğrenme işini

erteledim bir süre. Sonunda her şeyi bir araya getirebildim: Hanna'nın davasının görüldüğü ve mahkûm edildiği kentin yakınlarındaki bir hapishanenin adresi, bir kasetçalar ve Çehov'dan başlayıp Schnitzler'den geçerek Homer'e kadar uzanan, numaralanmış kasetler. Ve nihayet kasetçalar ve kasetleri içeren paketi postaya vermeyi de başardım.

Kısa bir süre önce, Hanna için yıllar boyunca kasete kaydettiğim eserlerin listesini tuttuğum defteri buldum. İlk on iki başlığın aynı anda yazıldığı anlaşılıyor: Önceleri ardı ardına okumuş ama daha sonra, okumuş olduklarımı not etmediğim takdirde aklımda tutamayacağımı anlamış olmalıyım. İlk on iki başlığın ardından gelenlerin bazılarına bir tarih düşülmüş, bazılarıysa tarihsiz. Ama tarihler olmasa da, Hanna'ya ilk paketi mahkûmiyetinin sekizinci, son paketiyse on sekizinci yılında gönderdiğimi hatırlıyorum. Mahkûmiyetinin on sekizinci yılında, af dilekçesine olumlu yanıt verildi.

Çoğunlukla Hanna'ya, o sırada kendi okumak istediğim şeyleri okuyup kaydediyordum. Başlangıçta *Odysseia*'yı yüksek sesle okurken dikkatimi dağıtmadan kaydetmek, kendim için alçak sesle okurken yapabildiğim kadar kolay gelmiyordu bana. Zamanla oldu. Ama okumanın daha uzun sürmesi, yüksek sesle okumanın eksisi olarak kaldı. Buna karşılık böyle okunan metin, belleğe daha iyi yerleşiyordu. Bugün bile bazı şeyleri çok iyi hatırlarım.

Daha önceden bildiğim ve çok sevdiğim kitapları, Hanna için yeniden sesli okuduğum da oluyordu. Hanna bu sayede bol bol Keller ve Fontane, Heine ve Mörike dinleme fırsatı buldu. Şiirleri sesli okumaya uzun süre cesaret edemedim, ama ardından bundan da zevk alır oldum ve yüksek sesle okuduğum bir sürü şiiri ezberledim. Onları şimdi bile ezberden okuyabilirim.

Bir bütün olarak bakıldığında deftere kaydettiğim kitap başlıkları, incelmiş burjuva kültürüne duyulan büyük bir

güveni gözler önüne seriyor. Kafka, Frisch, Johnson, Bachmann ve Lenz'in ötesine geçip, deneysel edebiyattan, bir öykü bulamadığım ve kişilerini sevmediğim bir edebiyattan sesli okumalar yapmak konusunda kararsızlık geçirdiğimi de hatırlamıyorum. Deneysel edebiyatın, deneylerini okur üzerinde yaptığı çok açıktı benim için ve buna ne Hanna'nm ihtiyacı vardı ne de benim.

Kendim yazmaya başladığımda, Hanna'ya bunları da okudum. El yazması taslağı dikte ederek daktiloya çektiriyor, daktilo edilmiş metni gözden geçirip, tamamlandığı hissini edininceye kadar bekliyordum. Sesli okumalarım sırasında, edindiğim bu hissin yerinde olup olmadığını görüyordum. Yanılmışsam eğer, tüm yazdıklarımı bir kez daha gözden geçirebilir ve eskisinin üzerine yeni bir kayıt daha yapabilirdim. Ama bunu yapmaktan pek hoşlanmıyordum. Okuma kaydını bir an önce tamamlamak istiyordum. Hanna benim için, tüm gücümü, yaratıcılığımı ve eleştirel imgelemimi bir kez daha bir araya topladığım bir merciye dönüşüyordu. Metni ancak ondan sonra yayınevine gönderebiliyordum.

Kasetlere kişisel kayıtlar düşmüyor, Hanna'nın halini sormuyor, ona kendimden söz etmiyordum. Kitabın başlığını ve yazarın adını okuduktan sonra metne geçiyordum. Metin tamamlandığında, bir an bekliyor, kitabı kapatıyor ve stop düğmesine basıyordum.

6

Sözcük zengini, söz fukarası ilişkimizin dördüncü yılında bir selam geldi. "Oğlancık, son öykü özellikle güzeldi. Teşekkürler. Hanna."

Çizgili bir kâğıttı, bir okul defterinden yırtılarak kopartılmış ve kenarları makasla düzeltilmiş bir sayfaydı. Bu selam sayfanın en üstünde yer alıyor ve üç satıra yayılıyordu. Mavi renkli, akıtan bir tükenmez kalemle yazılmıştı. Hanna, kalemi büyük bir güçle bastırarak yazmıştı. yazı kâğıdın arkasına da geçmişti. Adresi de aynı güçle yazmış olmalıydı; adresin izi, ortadan katlanmış sayfanın hem alt hem de üst yüzlerinde okunabiliyordu.

İlk bakışta, bunun bir çocuk yazısı olduğu düşünülebilirdi. Ama çocukların yazısındaki esneklik ve beceri yoksunluğu, burada bir zorlamaya dönüşüyordu. Hanna'nın, çizgileri harflere, harfleriyse sözcüklere bağlarken üstesinden gelmek zorunda kaldığı direnç görülebiliyordu. Çocuğun eli şu ya da bu yana kaymaya eğilimlidir ve onu yazının yolunda tutmak gerekir. Hanna'nın eliyse hiçbir yere kaymak istemiyordu ve ilerlemesi için zorlanmak zorundaydı. Harfleri biçimlendiren çizgiler durmadan kesintiye uğruyor; dikey ya

da düşey her çizgide, her kavis ve halkadan önce yeni bir hat başlıyordu. Ve tek tek her harf yeni bir mücadelenin kazanımıydı; her biri farklı bir eğime, çoğu zaman da hatalı bir uzunluk ya da genişliğe sahipti.

Hanna'nın selamını okudum ve sevinçle, coşkuyla doldum. "Yazıyor, yazıyor!" Okuması, yazması olmayan insanlar üzerine onca yıl içinde elime geçen her şeyi okumuştum. Gündelik hayatın gereklerini yerine getirirken, bir yol ya da adres bulmaya çabalarken veya bir lokantada yemek seçerken karşılaştıkları çaresizliği biliyordum; verili doğrultuları ve rutinleşmiş yöntemleri izlerken içine düştükleri ürkekliği, okuma yazma bilmediklerini gizlemek için harcamaları gereken ve asıl hayatlarından çalınan enerjiyi biliyordum. Hanna, okuma ve yazma öğrenme cesaretini göstermekle, vesayet altından çıkıp erginliğe giden adımı atmıştı: Aydınlanmacı bir adımdı bu.

Hanna'nın yazısına baktım sonra ve yazmasının Hanna için ne büyük bir güç sarfı ve mücadele demek olduğunu gördüm. Onunla gurur duydum. Bu aynı zamanda kederlendirdi de beni, gecikmiş ve harcanmış hayatına kederlendim, hayattaki tüm gecikmelere, tüm harcanmışlıklara kederlendim. Doğru zaman kaçırılmışsa, diye düşündüm, eğer insan bir şeyi kendinden bunca zaman esirgemişse, bir şey ondan bunca zaman esirgenmişse eğer, büyük bir güçle başlasa ve coşkuyla desteklense bile, artık çok geç kalınmış demektir. Yoksa "çok geç" kalınmaz mı hiçbir zaman; yalnızca "geç" mi kalınır ve "geç" olması, her şeye karşın "hiç" olmamasından daha mı iyidir? Bilemiyorum.

Bu ilk selamı düzenli aralıklarla diğerleri izledi. Hep birkaç satırlık yazılardı bunlar; bir teşekkür; aynı yazardan daha fazlasını duymak ya da başka hiçbir şey duymamak istediğini belirten bir not; bir yazar, bir şiir, bir öykü ya da romandaki bir kişiyle ilgili bir görüş, hapisten bir gözlem. "Av-

ludaki altınçamlar filiz sürmeye başladı bile" ya da "bu yaz sık sık fırtına çıkması hoşuma gidiyor" ya da "kuşların güneye göçmek üzere toplandıklarını görüyorum penceremden": Çoğu zaman Hanna'nın gözlemleri sayesinde algıladım altınçamları, yaz fırtınalarını, kuş sürülerini. Edebiyat hakkındaki görüşleriyse çoğu zaman şaşılacak ölçüde isabetliydi. "Schnitzler havlıyor," "Stefan Zweig'ın işi bitmiş" ya da "Keller'in bir kadına ihtiyacı var" ya da "Goethe'nin şiirleri güzel çerçevelerle asılmış küçük resimler gibi" ya da "Lenz mutlaka daktiloyla yazıyordur." Yazarlar hakkında hiçbir şey bilmediği için, aksini düşünmek zorunda kalmadıkça, onların çağdaşı olduklarını varsayıyordu. Ne çok eski edebiyat eserinin, sanki bugüne aitmiş gibi okunabileceğini ve tarih hakkında hiçbir şey bilmeyen kişinin, geçmiş çağlara özgü yaşam tarzlarını yalnızca uzak yörelerin yaşam koşulları olarak görebileceğini hayretle fark ettim.

Ben Hanna'ya hiç yazmadım. Ama onun için yaptığım sesli okumaları hep sürdürdüm. Amerika'da bir yıl geçirdiğim zaman, oradan kasetler gönderdim. Tatile çıktığım ya da işlerimin çok yoğun olduğu dönemlerde, bir sonraki kasetin tamamlanması daha uzun zaman alabiliyordu, belirli bir düzen kurmadım, kasetleri bazen haftalık, bazen on beş günlük aralarla, hatta zaman zaman üç ya da dört haftada bir gönderdiğim oluyordu. Artık okumayı öğrenmiş olduğu için benim kasetlerime ihtiyacı kalmadığı hiç aklıma gelmedi. İsterse kendi de okuyabilirdi. Ama bu sesli okumalar, benim ona seslenme, onunla konuşma tarzımdı.

Bana yazdığı tüm selamları sakladım. Yazısı değişiyor. Önce aynı yöne yatırıyor harfleri ve onlara gereken uzunluk ve genişliği veriyor. Bunu başardıktan sonra, daha hafif ve güvenli bir akışa kavuşuyor. Akıcı olamıyor asla. Ama hayatta pek az yazmış, yaşlı insanların yazısına has o katı güzelliği kazanıyor.

7

Hanna'nın günün birinde tahliye edileceğini, o dönemlerde hiç düşünmemiştim. Bu selam ve kaset alışverişi öylesine doğal ve sıradandı ki, Hanna bana zorlamalardan öylesine arınmış bir biçimde hem yakın hem de uzaktı ki, bu durumu bıkıp usanmadan sürdürebilirdim. Bu kolaycı ve bencil bir tavırdı, biliyorum.

Derken cezaevi müdiresinin mektubu geldi.

"Siz ve Bayan Schmitz yıllardan beri mektuplaşmaktasınız. Bu Bayan Schmitz'in dışarıyla yegâne bağlantısı olduğu için aranızdaki yakınlığın derecesini ve akraba mı, yoksa dost mu olduğunuzu bilmediğim halde, size başvuruyorum.

Bayan Schmitz, önümüzdeki yıl yeni bir af dilekçesi verecek ve af komisyonunun dilekçeyi bu kez kabul edeceğini sanıyorum. Böyle olması halinde, kısa süre içinde tahliye edilecektir – on sekiz yıllık tutukluluğun ardından! Kendisine bir ev ve iş sağlayabiliriz tabii; daha doğrusu sağlamaya çalışırız: Tümüyle sağlıklı olmasına ve dikiş atölyemizde büyük bir beceriyle çalışmasına karşın, onun yaşında birine iş bulmak o denli kolay olmayacaktır. Ancak tahliye edilen ki-

şiyle akraba ya da dostlarının ilgilenmeleri, onu yakınlarında bulundurmaları ve ona göz kulak olup destek vermeleri, bunları bizim yapmamızdan daha iyidir. İnsanın, on sekiz yıllık hapishane hayatından sonra, dışarıda ne denli yalnız ve çaresiz kalabileceğini tahmin bile edemezsiniz.

Bayan Schmitz kendi işlerini kendi görebilir ve hayatını tek başına da sürdürebilir. Sizin ona küçük bir ev ve bir iş bulmanız, ilk haftalar ve aylarda kendisini zaman zaman ziyaret ve dışarıya davet etmeniz ve kilisenin, halkevlerinin, aile danışmanlığı kurumlarının, vs. etkinliklerinden haberdar olmasını sağlamanız yeterlidir. Ayrıca on sekiz yılın ardından ilk kez kente inmek, alışveriş etmek, resmî makamlarla ilişki kurmak, bir lokantaya gitmek kolay olmayacaktır. Onun yanında bulunmanız tüm bunları kolaylaştıracaktır.

Bayan Schmitz'i ziyaret etmediğinizi fark ettim. Bunu yapmış olsaydınız, size yazmaz, ziyaretlerinizden birinde karşılıklı görüşmeyi yeğlerdim. Ancak şimdi onu tahliyesinden önce ziyaret etmeniz gerekecek. Bu vesileyle beni de görmenizi rica edeceğim."

Mektup içten selamlarla tamamlanıyordu; bu selamları kendime değil, müdirenin bu meseleye gönül vermiş olmasına bağladım. Onun hakkında anlatılanları duymuştum, yönettiği cezaevi sıra dışı bir örnek olarak görülüyor ve infaz yasasının reformu konusundaki fikirlerine önem veriliyordu. Mektubu hoşuma gitmişti.

Ama beni bekleyen şey hoşuma gitmiyordu. Hanna'ya bir iş ve ev bulmam gerekliydi tabii ve bunu yaptım da. Oturdukları binadaki hizmetçi dairesini ne kullanan ne de kiraya veren dostlarım, burayı küçük bir kira karşılığı Hanna'ya bırakmaya hazırlardı. Zaman zaman takım elbiselerimde ufak değişiklikler yaptırdığım Yunanlı terzi, Hanna'ya iş vermek istiyordu; terzihaneyi birlikte idare ettiği kız kardeşi Yunanistan'a dönmüştü. Ayrıca dinî ve dünyevi kurumların sos-

yal ve eğitsel etkinlikleriyle ilgili bilgileri de Hanna'nm bunlardan yararlanabileceği zamandan çok daha önce sağladım. Ama Hanna'nm ziyaretine gitmeyi durmadan erteliyordum.

Tam da böyle zorlamalardan arınmış bir biçimde bana hem yakın hem de uzak olduğu için ziyaret etmek istemiyordum Hanna'yı. Hanna'nın benim için taşıdığı anlamı ancak gerçek bir mesafe sayesinde koruyabileceğimi hissediyordum. Selamlar ve kasetlerden oluşan bu küçük, hafif, korunaklı dünyanın, gerçek bir yakınlığı kaldıramayacak kadar yapay ve kırılgan olmasından korkuyordum. Aramızda tüm olup bitenleri yeniden depreştirmeden nasıl yüz yüze gelebilirdik?

Böylece bir yıl geçti ve ben cezaevine gitmedim. Cezaevi müdiresinden uzun bir süre hiç haber almadım, Hanna'yı bekleyen ev ve iş koşulları hakkında bilgi verdiğim bir mektubum karşılıksız kaldı. Hanna'yı ziyaret ettiğim bir sırada benimle konuşabileceğini düşünüyor olmalıydı. Benim bu ziyareti durmadan ertelemekle yetinmeyip ondan düpedüz kaçtığımı bilemezdi. Ama sonunda Hanna'nın af ve tahliyesini onaylayan karar verildi ve müdire beni telefonla aradı. Şimdi gelebilmem mümkün müydü? Hanna bir hafta içinde cezaevinden çıkacaktı.

8

Bir sonraki pazar günü, Hanna'nın yanındaydım. Bu, bir cezaevine yaptığım ilk ziyaretti. Girişte üzerim arandı ve yol boyunca pek çok kapılar açılıp kapandı. Ama yeni ve aydınlık bir binaydı burası; iç kısımlardaki kapılar açıktı ve kadınlar serbestçe dolaşabiliyorlardı. Koridorun sonundaki bir kapı dışarıya, ağaçların ve bankların bulunduğu, canlı, küçük bir çayıra açılıyordu. Arayan gözlerle çevreme bakındım. Bana yol gösteren gardiyan kadın, bir kestane ağacının gölgesinde kalmış, yakındaki bir bankı işaret etti.

Hanna? Bankta oturan bu kadın Hanna mıydı? Ağarmış saçlar, alın ve yanaklarda, ağız kıvrımlarında derin, dikey kırışıklıklarla dolu bir yüz ve ağır bir gövde. Fazlasıyla dar, göğsüne, karnının ve kalçalarının çevresine yapışarak gerilmiş, açık mavi renkte bir elbise giymişti. Kucağına yasladığı ellerinde bir kitap tutuyordu. Okumuyordu. Dar okuma gözlüklerinin üzerinden, serçelere durmadan ekmek kırıntıları atan bir kadına bakıyordu. Neden sonra izlendiğini sezdi ve yüzünü bana çevirdi.

Yüzündeki beklentiyi gördüm; beni tanıdığında, o yüzün

sevinçle parladığını gördüm; ona yaklaştığımda, yüzümü yoklayan gözlerini gördüm; gözlerindeki arayan, soran, giderek güvenini yitiren ve kırılan bakışı gördüm ve yüzünün karardığını gördüm. Yanına vardığımda, dostça, yorgun bir gülümseme yayılmıştı yüzüne. "Büyümüşsün oğlancık." Yanına oturdum, elimi tuttu.

Onun kokusunu eskiden özellikle sevmiştim. Hep taze kokardı: Yeni yıkanmış gibi ya da taze çamaşır; taze ter ya da yeni sevişmiş gibi kokardı. Parfüm sürerdi bazen –hangi parfümdü bilmem– ve o parfüm de her şeyden daha taze kokardı. Bu taze kokuların altında, daha başka, daha ağır, daha koyu, daha kekremsi bir koku olurdu. Onu meraklı bir hayvan gibi, defalarca koklamıştım; yeni yıkanmış gibi kokan boynundan ve omuzlarından başlardım; göğüslerinin arasındaki taze ter kokusunu içime çekerdim; ter kokusu koltukaltlarında öteki kokuya karışırdı; bu ağır, koyu kokuyu, beli ve karnı çevresinde neredeyse katıksız, bacaklarının arasındaysa, beni uyaran, meyvamsı bir kokuyla karışık duyardım; bacaklarını ve ayaklarını da koklardım; ağır kokunun kaybolduğu baldırlarını, taze ter kokusunun bir kez daha, hafifçe duyulduğu dizlerinin iç taraflarını ve sabun ya da deri ya da yorgunluk kokan ayaklarını. Sırtının ve kollarının özel bir kokusu yoktu; hiçbir şeyi çağrıştırmazdı bu koku, yine de onun kokusuydu ve avuçlarında mis gibi gün ve iş kokardı: tramvay biletlerindeki matbaa mürekkebi, zımbanın metali, soğan ya da balık ya da yanmış yağ, çamaşır suyu ya da kızgın ütü. Yeni yıkanmış eller, tüm bunları gizler önce. Oysa sabun yalnızca kokuların üstünü örtmüştür ve kokular bir süre sonra yeniden belirir; zayıflamış, günbitimi ve paydos saatinin mis kokusuna karışmıştır; akşamın, eve-dönüşün ve evde-oluşun kokusuna.

Hanna'nm yanında oturuyor ve yaşlı bir kadının kokusu-

nu duyuyordum. Büyükannelerden, yaşlı teyzelerden tanıdığım ve huzurevlerinin odalarında ve koridorlarında havaya bir lanet gibi asılmış bu kokuyu ayırt eden nedir, bilmiyorum. Hanna böyle kokmak için çok gençti.

Ona sokuldum. Onu biraz önce hayal kırıklığına uğrattığımı fark etmiştim ve şimdi hatamı telafi etmek, durumu düzeltmek istiyordum.

"Çıkacağına seviniyorum."

"Öyle mi?"

"Evet, yakınımda olacağın için de seviniyorum."

Ona bulduğum evi ve işi anlattım; mahalledeki kültürel ve sosyal etkinliklerden, belediye kütüphanesinden söz ettim.

"Çok okuyor musun?"

"Eh işte. Bana okunması daha güzel." Bana baktı. "O artık bitti, değil mi?"

"Neden bitmiş olsun?" Ama kendimi ne onun için kasetler doldururken ne de onunla karşılıklı oturup sesli okumalar yaparken görebiliyordum. "Okumayı öğrendiğin için öyle sevindim, sana öyle hayran kaldım ki! Bana ne güzel mektuplar yazdın öyle!" Doğruydu bu; ona hayran kalmış ve sevinmiştim: okuyabildiği için, bana mektuplar yazdığı için. Ama Hanna'nın okumak ve yazmak için ödemek zorunda kaldığı bedelin karşısında hayranlığımın ve sevincimin ne denli cılız kaldığını sezdim; ona yazmamı, ziyaretine gitmemi, onunla konuşmamı bile sağlayamamış bir hayranlık ve sevincin ne denli güçsüz olduğunu sezdim. Hanna'yı küçük bir kovuğa kapamıştım; benim için önem taşıyan, bana bir şeyler veren ve uğrunda bir şeyler yaptığım bir kovuktu bu, ama hayatımdaki bir yer değildi.

Ama ona neden hayatımda bir yer verecektim ki? Onu bir kovuğa indirgediğimi düşünürken kapıldığım vicdan azabına öfkelenmiştim. "Mahkemeden önce, duruşmalarda dile getirilenleri hiç düşünmez miydin? Demek istediğim, bir-

likte olduğumuz zamanlarda, sana kitaplar okurken hiç düşünmüyor muydun?"

"Bu seni çok mu meşgul ediyor?" Bir cevap beklemiyordu. "Beni zaten kimsenin anlamadığını, kim olduğumu ve beni şunu ya da bunu yapmaya iten şeyin ne olduğunu kimsenin bilmediğini hissederdim hep. Ve biliyor musun, eğer seni anlamıyorlarsa, senden hesap da soramazlar. Mahkeme de hesap soramadı benden. Ama ölüler sorabiliyor. Onlar anlıyor. Bunun için orada bulunmuş olmaları bile gerekmiyor, ama yanıma geldiklerinde çok iyi anlıyorlar. Burada, hapiste çok geldiler bana. İstesem de istemesem de, her gece geliyorlardı. Mahkemeden önce, gelmek istedikleri zaman onları başımdan atabiliyordum henüz."

Söyleyeceğim bir şey olup olmadığını görmek üzere durakladı, ama aklıma söylenecek bir şey gelmedi. Bense hiçbir şeyi aklımdan atamadığımı söylemek istedim önce. Ama bu doğru değildi; insan, ötekini bir kovuğa yerleştirerek de başından atabilir.

"Evli misin?"

"Evliydim. Getrud'la yıllar önce boşandık, kızımız yatılı okuyor. Okuldaki son yıllarını orada geçirmeyeceğini, yanıma taşınacağını umuyorum." Söyleyecek ya da soracak bir şeyi olup olmadığını bekleme sırası bendeydi şimdi. Ama sustu. "Seni önümüzdeki hafta almaya geleceğim, tamam mı?"

"Tamam."

"Sessizce mi olsun, yoksa biraz şamata ve eğlence olabilir mi?"

"Çok sessiz."

Pekâlâ, seni büyük bir sessizlik içinde alacağım, müzik ve şampanya olmayacak." Ayağa kalktım, o da kalktı. Birbirimize baktık. Zil iki kez çalmıştı ve diğer kadınlar binaya girmişlerdi bile. Gözleri yüzümü bir kez daha yokladı. Onu ku-

cakladım, ama dokunmanın verdiği histe yerinde olmayan bir şeyler vardı.

"Kendine iyi bak oğlancık."

"Sen de."

Henüz binaya girip de birbirimizden ayrılmadan önce, böyle vedalaştık.

9

Bu ziyareti izleyen hafta çok yoğun geçti. Üzerinde çalıştığım konferans metnini yetiştirmek için zamanım daralmış mıydı, yoksa kendimi isteyerek bir iş ve başarı baskısı altına mı sokmuştum, artık hatırlamıyorum.

Konferans üzerinde çalışmaya başlarken kafamda oluşturduğum tasarım işe yaramadı. Bu taslak üzerinde çalışmaya başladığımda, anlam ve kural görmeyi beklediğim her yerde, birbiri ardına rastlantısallıklarla karşılaştım. Bu durumla uzlaşmak yerine, sanki benim gerçekliğe ilişkin tasarımımla birlikte gerçekliğin kendisi de çökecekmiş gibi, telaşla, can havliyle, korkuyla aramayı sürdürüyordum ve bulguları çarpıtmaya, şişirmeye ya da küçültmeye hazırdım. Tuhaf bir huzursuzluk içine düştüm, geç vakit yatağa girdiğimde uyuyakalıyordum gerçi, ama birkaç saat sonra cin gibi oluyor ve kalkıp okumayı sürdürmeye ya da yazmaya karar verinceye kadar bir daha uyuyamıyordum.

Bir yandan da tahliye hazırlıklarıyla ilgili olarak yapılması gerekenleri yapıyordum. Hanna'nın dairesini, hazır mobilyalar ve birkaç parça eski eşyayla döşedim; Yunanlı terzi-

ye Hanna hakkında bilgi verdim ve sosyal ve eğitsel etkinlikler konusundaki bilgileri güncelleştirdim. Eve erzak aldım, raflara kitap yerleştirdim ve duvarlara resim astım. Oturma odasının önündeki terası çevreleyen küçük bahçeye bakması için bir bahçıvan çağırdım. Bu işleri de garip bir telaş ve canhıraş bir gayretle yapıyordum; bunca iş birden, benim için çok fazlaydı.

Ama Hanna'ya yaptığım ziyareti düşünmek zorunda kalmamamı ancak sağlıyordu. Yalnız arada bir, araba kullanırken ya da çalışma masamın başında yorgunlukla otururken o ziyareti düşünmekten alamıyordum kendimi ve anılar akın ediyordu. Bakışlarını bana çevirmiş, bankta otururken görüyordum onu; yüzü bana dönük, havuzdayken görüyordum ve bir kez daha ona ihanet etmiş, ona karşı suç işlemiş gibi hissediyordum kendimi. Ve bu hisse karşı bir kez daha öfkeye kapılıyor ve onu suçluyordum; suçu üzerinden atma biçimini ucuz ve kolay buluyordum. Hesap sorma hakkını yalnızca ölülere tanımak; suçu ve cezasını kötü uykulara ve karabasanlara indirgemek – peki, ya canlılar neredeydi? Ama kastettiğim canlılar değil, bendim. Benim de hakkım yok muydu ondan hesap sormaya? Ben neredeydim?

Onu almaya gitmeden önceki o son öğleden sonra, cezaevini telefonla aradım. Önce müdireyle konuştum.

"Biraz gerginim. Biliyor musunuz, hiç kimse bunca uzun sürmüş bir tutukluluğun ardından, dışarıda birkaç saat ya da gün geçirmeden tahliye edilmez. Ama Bayan Schmitz bunu reddetti. Yarın işi hiç de kolay olmayacak."

Beni Hanna'ya bağladılar.

"Yarın ne yapacağımızı düşün. Doğruca eve mi gitmek istersin, yoksa ormanda ya da ırmak kıyısında yürümek mi."

"Düşünürüm. Anlaşılan hâlâ büyük bir plancısın!"

Bu sinirlendirdi beni. Tıpkı bazı kız arkadaşlarım, yeterince kendiliğinden davranmadığımı, içimden geldiği gibi ol-

mak yerine, fazlasıyla planlı hareket ettiğimi söylediği zamanlarda olduğu gibi sinirlendim.

Sinirlendiğimi suskunluğumdan anladı ve güldü. "Sinirlenme oğlancık, kötü bir niyetim yoktu."

Hanna'yı bankta oturan yaşlı bir kadın olarak bulmuştum. Yaşlı bir kadın gibi görünüyor ve yaşlı bir kadın gibi kokuyordu. Oysa sesine dikkat bile etmemişim. Sesi çok genç kalmıştı.

10

Hanna, ertesi sabah öldü. Gün doğarken asmıştı kendini.

Cezaevine geldiğimde, beni müdireye götürdüler. Müdireyi ilk kez görüyordum; koyu sarı renk saçlı, kısa boylu, zayıf bir kadındı; gözlük takıyordu. Büyük bir güç ve hararetle, katı bakışlarıyla ve elleriyle kollarının zinde hareketleriyle konuşmaya başlayıncaya kadar, gösterişsiz biri olduğu izlenimini veriyordu. Hanna'yla son akşam yaptığımız telefon konuşmasını ve bir hafta önceki karşılaşmamızı sordu. Herhangi bir şey sezmiş, bir kaygıya kapılmış mıydım? Sorusuna olumsuz karşılık verdim. Bastırdığım bir sezgi ya da kaygı da sözkonusu değildi.

"Birbirinizi nereden tanıyorsunuz?"

"Yakın oturuyorduk." Yüzüme sınayarak baktı ve daha fazlasını söylemem gerektiğini anladım. "Birbirimize yakın oturuyorduk, tanıştık ve arkadaş olduk. Ardından genç bir öğrenci olarak, Hanna'nın mahkûm edildiği davayı izledim."

"Bayan Schmitz'e neden kasetler gönderiyordunuz?"

Sustum.

"Okuma yazması olmadığını biliyordunuz, değil mi? Nereden biliyordunuz bunu?"

Omuz silktim. Hanna'yla aramdaki hikâyenin onu ilgilendirdiğini düşünmüyordum. Gözyaşlarım, göğsüme ve gırtlağıma düğümlenmişti ve konuşamamaktan korkuyordum. Onun önünde ağlamak istemiyordum.

Halimi anlamış olmalıydı. "Gelin benimle, size Bayan Schmitz'in hücresini göstereyim." Önümden yürüdü, ama bir bilgi vermek ya da bir şey anlatmak için, sık sık bana dönüyordu. Şurada teröristlerle bir çatışma çıkmıştı, Hanna'nın çalışmış olduğu dikiş atölyesi şuradaydı, Hanna kütüphane ödeneğinin kesilmesi üzerine, karar geri alınıncaya kadar şurada oturma grevi yapmıştı bir keresinde, şuradan kütüphaneye gidiliyordu. Hücrenin önünde durdu. "Bayan Schmitz eşyalarını toplamamış. İçinde yaşadığı haliyle göreceksiniz hücresini."

Yatak, dolap, masa ve iskemle, masanın üzerindeki duvarda bir raf ve kapının ardındaki köşede bir lavaboyla klozet. Pencere yerine cam tuğla. Masa boştu. Rafta, kitaplar, bir çalar saat, bir bez ayı, iki bardak, neskafe, çay kutuları, kasetçalar ve daha alçak olan iki bölmedeyse benim doldurduğum kasetler duruyordu.

"Hepsi bu kadar değil." Müdire bakışlarımı izlemişti. "Bayan Schmitz, bazı kasetlerini kör hükümlülerin yardımlaşma kurumuna ödünç veriyordu sürekli."

Duvardaki rafa yaklaştım. Primo Levi, Elie Wiesel, Tadeusz Borowski, Jean Amery: Rudolf Höss'ün otobiyografik yazılarının, Hannah Arendt'in Kudüs'teki Eichmann üzerine çalışmasının ve toplama kampları üzerine bilimsel eserlerin yanında kurbanların yazını.

"Hanna bunları okudu mu?"

"Bu kitapları bilerek ısmarladığı kesin. Ona daha yıllar önce toplama kampları üzerine genel bir bibliyografya sağlamamı istemişti ve bir ya da iki yıl önce de toplama kamplarındaki kadınlar, esir ve muhafız kadınlar üzerine yazıl-

mış kitapların bir listesini rica etti. Çağdaş Tarih Enstitüsü'ne yazdım ve bana bu konuyla ilgili özgül bir bibliyografya gönderdiler. Bayan Schmitz'in okumayı öğrendikten sonra ilk yaptığı, toplama kampları üzerine okumak olmuştu."

Yatağın üzerinde bir sürü küçük resim ve kâğıt asılıydı. Yatağın üzerine diz çöktüm ve okumaya başladım. Bunlar, Hanna'nın not ettiği ya da sanki birer küçük resim gibi gazete ve dergilerden kesmiş olduğu alıntılar, şiirler, küçük haberler ya da yemek tarifleriydi. "İlkbahar mavi kuşağını havalarda dalgalandırıyor yeniden", "Bulutların gölgesi tarlaların üzerinde." Şiirler doğa sevgisi ve özlemiyle doluydu ve resimlerde, ilkbaharın aydınlığında bir orman, rengârenk çiçek açmış çayırlar, güz yaprakları ve tek tek ağaçlar, dere kıyısında bir otlak, kırmızı meyveleri olgunlaşmış bir kiraz ağacı, sonbaharın sarı ve turuncu alevlerine bürünmüş bir kestane ağacı görülüyordu. Bir gazete fotoğrafında, koyu renk takım elbiseleri içinde el sıkışan, biri genç, diğeri daha yaşlı iki adam görülüyordu ve daha yaşlı olanın önünde eğilerek selam veren genç adamda kendimi tanıdım. Liseden mezun olmuştum ve mezuniyet töreninde müdürden bir ödül alıyordum. Bu, Hanna'nın kenti terk etmesinden çok sonraydı. O zamanlar okuma bilmeyen Hanna, bu fotoğrafın yayınlandığı yerel gazeteye abone mi olmuştu? Ne olursa olsun, bu fotoğraftan haberdar olmak ve onu edinebilmek için bir hayli zahmete girmiş olmalıydı. Mahkeme sırasında fotoğraf onda mıydı, yanında mıydı? Gözyaşlarımın bir kez daha göğsümde ve gırtlağımda toplandığını hissettim.

"Okumayı sizinle öğrendi. Kasete okuduğunuz kitapları, kütüphaneden alıyor ve duyduklarını kelime kelime, cümle cümle takip ediyordu. Kasetçalar bu kadar sık açılıp kapanmaya, öne ya da arkaya sarılmaya dayanmıyor, sürekli bozuluyordu ve durmadan tamir edilmesi gerekiyordu; tamirat izin gerektirdiği için, sonunda Bayan Schmitz'in ne yaptığı-

nı öğrendim. Önceleri söylemek istemiyordu, ama yazmayı da öğrendikten ve benden bir kitabı bulmamı yazılı olarak istedikten sonra artık saklamaya çalışmadı. Başarmış olduğu için gurur duyuyor ve sevincini paylaşmak istiyordu."

O konuşurken, dizlerimin üstünde resim ve kâğıtları izlemeye devam etmiş ve gözyaşlarımı bastırmaya çalışmıştım. Geriye dönüp yatağa oturduğumda, müdire konuşmasını sürdürüyordu: "Ona yazmanızı öyle istiyordu ki! Yalnızca sizden posta geliyordu ve gelenler dağıtılırken, 'Benim için mektup yok mu?' diye sorduğunda, kaset dolu paketleri değil, mektubu kastediyordu. Ona neden hiç yazmadınız?"

Yine sustum. Konuşacak durumda değildim, ancak bir şeyler geveleyebilir ve ağlayabilirdim.

Müdire rafa doğru yürüdü, bir çay kutusu aldı, yanıma oturdu ve elbisesinin cebinden katlanmış bir kâğıt çıkardı. "Bana bir mektup bırakmış; bir tür vasiyetname." Kâğıdı açtı. "Mor renkli çay kutusunda daha para var. Bu parayı Michael Berg'e verin; o da bunu banka hesabındaki 7.000 Mark'la birlikte, kilise yangınından annesiyle birlikte kurtulan kıza versin. Bu parayla ne yapılacağına o kız karar vermeli. Ve Michael Berg'e selamlarımı iletin."

Bana herhangi bir mesaj bırakmamıştı demek. Beni yaralamak mı istiyordu? Cezalandırmak mı istiyordu? Yoksa ruhu öylesine yorgun düşmüştü ki, ancak en gerekli olan şeyi yapıp yazacak gücü mü bulabilmişti? "Onca yıl boyunca nasıldı," konuşmamı sürdürebilmek için bekledim, "ve son günlerde nasıldı?"

"Yıllar boyunca, bir manastırda yaşar gibi yaşadı burada. Sanki buraya gönüllü olarak çekilmiş gibi, sanki buradaki düzene kendi isteğiyle boyun eğer gibi, buradaki, oldukça tekdüze çalışma bir tür meditasyonmuş gibi. Dostça, ama mesafeyle davrandığı diğer kadınlardan büyük bir saygı görüyordu. Dahası, onlar üzerinde otoritesi vardı; sorunları ol-

duğunda ona akıl danışıyorlar, tartışmalarında araya girdiği zaman, verdiği kararları kabulleniyorlardı. Ta ki, birkaç yıl önce kendini koyuverene kadar. Önceleri kendine daima dikkat ederdi, güçlü kalıbına rağmen ince hatlıydı ve temizliğine aşırı bir titizlik ve özenle düşkündü. Ama son zamanlarda çok yiyor, nadiren yıkanıyordu; şişmanlamış ve kokmaya başlamıştı. Bununla birlikte mutsuz ya da tatminsiz gibi görünmüyordu. Sanki manastıra çekilmek artık yetmiyor gibiydi; sanki manastırda bile fazlasıyla toplu ve geveze bir hayat yaşanıyordu da, o yüzden çekilişini sürdürmek zorundaydı; kimse tarafından görülmeyeceği ve dış görünümün, giyimin ve kokuların hiçbir anlam taşımayacağı bir hücreye çekilir gibiydi aslında. Hayır, kendini bırakmış olduğunu söylemek yanlış olur. Yerini yeniden tanımlıyordu; kendisi için doğru olan, ama diğer kadınları artık etkilemeyen bir biçimde."

"Ya son günleri?"

"Her zamanki gibiydi."

"Onu görebilir miyim?"

Başını "evet" anlamında salladı, ama yerinden kalkmadı. "Yalnızlık içinde geçen yıllar, dünyayı böylesine dayanılmaz kılabilir mi? Manastırdan, inzivadan çıkıp yeniden dünyaya dönmektense, kendini öldürmeyi yeğleyebilir mi insan?" Müdire bana döndü. "Bayan Schmitz, kendini neden öldürdüğünü yazmamış. Siz de aranızda neler olduğunu ve belki de Bayan Schmitz'in, onu almaya geleceğiniz günün arefesindeki gece kendini öldürmesine neden olan şeyi söylemiyorsunuz." Kâğıdı katladı, cebine soktu, ayağa kalktı ve eliyle ütüleyerek eteğini düzeltti. "Biliyor musunuz, ölümü beni etkiledi ve şu anda öfkeliyim; Bayan Schmitz'e de size de. Ama gidelim."

Yine önünden yürüdü, bu kez tek söz etmeden. Hanna, revirdeki küçük bir odada yatıyordu. Duvarla sedye arasındaki boşluğa ancak sığabildik. Müdire örtüyü çekti.

Ölüm katılığı yerleşene kadar çenesinin sarkmaması için, başının çevresine bir bez bağlanmıştı. Yüzü ne çok huzurlu ne de çok sıkıntılı görünüyordu. Donuk ve ölü bir yüzdü. Uzun süre bakınca, bu ölü yüzde canlı bir yüz, yaşlısının içinden genç bir yüz ışıdı. Yaşlı çiftlere de böyle oluyor mutlaka, diye düşündüm; yaşlı kadın, yaşlı adamda saklı kalan gençliği, adamsa yaşlı kadında, gençliğin güzellik ve zarafetini görüyor olmalı. Bir hafta önce neden görmemiştim bu ışıltıyı?

Ağlamamalıydım. Müdire soran bakışlarını bana çevirdiğinde, başımı salladım; o da örtüyü yeniden Hanna'nın yüzüne çekti.

11

Hanna'nın verdiği görevi yerine getirmem sonbaharı buldu. Kız New York'ta yaşıyordu; parayı ona vermek için Boston'daki bir konferansı bahane ettim: banka cüzdanındaki paranın tutarı kadar bir çek ve nakit parayı içeren çay kutusu. Ona yazmış, kendimi bir hukuk tarihçisi olarak tanıtmış ve davadan söz etmiştim. Benimle konuşmayı kabul ederse minnettar kalacaktım. Beni çaya davet etti.

Boston'dan New York'a trenle gittim. Ormanlar kahverengi, sarı turuncu, kızıla çalan kahve, kahveye çalan kırmızı ve akağaçların o alevli, parlak kırmızı renkleriyle gösterişliydi. Hanna'nın hücresindeki güz resimlerini hatırladım. Tekerleklerin takırtısı ve vagonun sarsıntısıyla yorgun düştüğümde, aralarından tren geçen, güz renklerine bürünmüş tepelerdeki bir evde, Hanna'yla birlikte olduğum düşünü gördüm. Hanna, onu tanıdığım zaman olduğundan daha yaşlı, yeniden gördüğümdekindense daha gençti ve eskisinden daha güzeldi; hareketleri yaşlandıkça daha da dinginleşmiş, bedeniyle barışmıştı. Onu arabadan inerken ve alışveriş torbalarını kucağına alırken gördüm; bahçeden geçip eve

girerken ve torbaları bıraktıktan sonra, merdivenleri benim önümden çıkarken gördüm. Hanna'ya duyduğum özlem, canımı yakacak kadar şiddetlendi. Bu özleme direndim; Hanna'nın ve benim gerçekliğimizle, yaş farkımızın, yaşam koşullarımızın gerçekliğiyle bağdaşmadığını öne sürerek karşı koydum ona. İngilizce bilmeyen Hanna, Amerika'da nasıl yaşayabilirdi? Üstelik araba kullanmasını da bilmiyordu.

Uyandım ve Hanna'nın öldüğünü hatırladım. Hanna'ya yönelen bu özlemin, ondan kaynaklanmadığını da anladım. Eve dönmek için duyduğum bir özlemdi bu.

Mahkemedeki kız, Central Park yakınlarındaki dar bir sokakta oturuyordu. Sokağın iki yanında, koyu renk kumtaşından yapılmış, eski sıraevler yer alıyordu, birinci kata çıkan merdivenler de aynı kumtaşından inşa edilmişti. Katı bir görünümdü bu: cepheleri neredeyse aynı olan, art arda evler, sıra sıra merdivenler, yakın bir zamanda düzenli aralıklarla ekilmiş, dallarında az sayıda sararmış yapraklar taşıyan sokak ağaçları.

Kız, çayı evlerin küçük bahçelerine bakan, büyük pencerenin önünde ikram etti; yer yer yeşil ve alacalı, yer yer yalnızca eski eşya yığınlarından oluşan bir manzaraydı bu. Yerlerimize oturduktan sonra, çaylar fincanlara, şekerler çaylara konduktan ve çaylar karıştırıldıktan sonra, kız, beni karşılarken konuştuğu İngilizceden Almancaya geçti. "Sizi buraya getiren nedir?" Ne dostça ne de hasmane bir ton vardı sorusunda; büyük bir nesnellikle sormuştu. Her şeyiyle nesnel bir izlenim veriyordu; duruşu, hareketleri, kıyafetiyle... Yüzü, yaşını ele veren tüm izlerden tuhaf bir biçimde yoksundu. Gerdirilmiş yüzler böyle görünür. Ama belki de geçmiş acıların etkisiyle donup kalmıştı yüzü – duruşmalar sırasındaki yüzünü hatırlamak için boş yere çabaladım.

Hanna'nın ölümünü ve isteğini anlattım ona.

"Neden ben?"

"Sanıyorum, hayatta kalan tek insan siz olduğunuz için."

"Ne yapacağım bu parayla?"

"Uygun gördüğünüz şeyi."

"Ve Bayan Schmitz'in günahlarını affedeceğim, öyle mi?"

Önce karşı çıkmak istedim, ama Hanna gerçekten de çok şey bekliyordu. Mahkûmiyet yılları, yalnızca çarptırıldığı bir ceza olarak kalmamalıydı; Hanna bu yıllara bile bir anlam katmak istiyor ve kendi verdiği bu anlamın onaylanmasını bekliyordu. Bunları söyledim.

Başını olumsuzlayan bir tavırla salladı. Böyle yaparak, benim yorumuma mı, yoksa Hanna'yı onaylamaya mı karşı çıktığını anlayamadım.

"Günahlarını affetmeden de onaylayamaz mısınız onu?"

Güldü. "Ondan hoşlanıyorsunuz, değil mi? Onunla nasıl bir ilişkiniz vardı?"

Bir an tereddüt geçirdim. "Onun sesli okuyucusuydum. Başladığında, ben on beş yaşındaydım ve o hapisteyken de sürdü."

"Hapisteyken nasıl..."

"Ona kasetler yolluyordum. Bayan Schmitz, neredeyse tüm hayatını okuma-yazma bilmeyen bir insan olarak geçirdi; okuma-yazmayı ancak hapiste öğrendi."

"Tüm bunları neden yaptınız?"

"On beşimdeyken aramızda bir ilişki olmuştu."

"Onunla yattığınızı mı söylemek istiyorsunuz?"

"Evet."

"Ne gaddar bir kadınmış bu böyle. Üstesinden gelebildiniz mi bari, yani on beş yaşındayken... Yok, yok; o hapisteyken bu sesli okumalara yeniden başladığınızı kendiniz söylediniz ya. Hiç evlendiniz mi?"

Başımı "evet" anlamında salladım.

"Ve evliliğiniz kısa ve mutsuz oldu ve yeniden evlenmediniz ve eğer varsa, çocuğunuz yatılı okulda."

"Tastamam böyle oldu; ama bunun için bir Bayan Schmitz gerekmez."

"Son yıllarda onunla bir bağlantınız olduysa eğer, size neler yaptığını bildiği hissine kapılmadınız mı hiç?"

Omuz silktim. "Her halukârda, kampta ve yürüyüş sırasında öteki insanlara neler yaptığını biliyordu en azından. Bunları bana yalnızca söylemekle kalmadı, hapiste geçirdiği son yıllarda bununla yoğun bir biçimde uğraştı da." Ona, cezaevi müdiresinin anlattıklarını özetledim.

Ayağa kalktı ve odanın içinde uzun adımlarla aşağı yukarı yürümeye başladı. "Söz konusu paranın tutarı nedir?"

Çantamı bıraktığım portmantoya gittim ve çekle çay kutusunu alarak döndüm. "İşte, burada."

Çeke baktı ve masaya bıraktı. Kutuyu açtı, içindekileri boşalttı, kapağını kapadı ve gözlerini, elinde tuttuğu çay kutusuna dikti. "Küçük bir kızken, hazinelerimi saklamak için kullandığım bir çay kutusu vardı. Bu çay kutuları o zamanlarda da vardı, ama benimki bunlardan değildi. Üzerindeki yazılar Kiril harfleriyle yazılmıştı; kapağı böyle çekilince ayrılmaz, bir kapı gibi üzerine örtülürdü. O kutuyu kampa kadar yanımda taşımayı başarmıştım, kampta bir gün çalındı."

"İçinde ne vardı?"

"Ne olacak? Döküntülerimizden bir demet, babamın beni götürdüğü operaların biletleri, bir yerlerde kazandığım ya da bir paketin içinde bulduğum bir yüzük-kutu, içerdiklerinden ötürü çalınmadı. Kutunun kendisi ve bir kutunun gördüğü işlev kampta çok değerliydi." Kutuyu çekin üzerine bıraktı. "Bu paranın nasıl kullanılması gerektiği konusunda bir öneriniz var mı? Bu parayı soykırımla ilgili herhangi bir şey için kullanmak, bana gerçekten de günahların affı gibi geliyor, bunu ne yapmak isterim ne de yapabilecek durumdayım."

"Okuma-yazması olmayan, ama öğrenmek isteyenler için

olabilir. Kamu yararına çalışan ve para yardımında bulunulabilecek vakıflar, dernekler, kuruluşlar vardır mutlaka."

"Mutlaka vardır." Düşündü.

"Bunun için çalışan Yahudi dernekleri de var mı?"

"Herhangi bir konuda çalışmak üzere kurulmuş dernekler varsa, bunların Yahudi türevleri olduğundan da emin olabilirsiniz. Okuma-yazma oranının düşüklüğü Yahudiler için geçerli bir sorun olmasa bile."

Çeki ve nakit parayı bana doğru itti.

"Şöyle yapalım: Siz bu konuyla ilgili çalışmalar yapan Yahudi kuruluşlarını araştırın ister burada ister Almanya'da ve bu parayı, en uygun bulduğunuz kuruluşun hesabına havale edin. Eğer beklenen onay," güldü, "sizin için önemliyse, parayı Hanna Schmitz adına da yatırabilirsiniz."

Kutuyu yeniden eline aldı. "Bu kutuyu kendime saklayacağım."

12

Tüm bunların üzerinden on yıl geçti. Hanna'nın ölümünü izleyen yıllarda, o eski sorularla eziyet çektirdim kendime: Hanna'yı yadsıyarak ona ihanet mi etmiştim; ona borçlu mu kalmıştım; onu sevmekle bir suç mu işlemiştim; ondan nasıl kurtulur, nasıl kopabilirdim ve bunu yapmalı mıydım? Zaman zaman Hanna'nın ölümünden sorumlu olup olmadığımı sordum kendime. Bazen de ona öfkelendim, ona ve onun bana yaptıklarına. Ta ki öfke yatışana ve sorular önemini yitirene dek. Ne yapmış ya da yapmamış olursam olayım, onun bana yaptıkları ne olursa olsun: Bu benim hayatımdı işte.

Hanna'yla yaşadıklarımı yazma fikrini, onun ölümünden kısa bir süre sonra geliştirdim. O zamandan bu yana hikâyemiz kafamda defalarca yazıldı; her seferinde biraz daha farklı, her defasında yeni imgeler, yeni olaylar ve fikirlerle. Bu yazdığım hikâyenin pek çok değişik türevi de var yani. Doğru hikâyenin bu yazılmış hikâye olduğuna ilişkin tek teminat, diğerlerini değil de, bunu yazmış olmamdır. Hikâye bu biçimiyle yazılmayı istedi, diğer türevleriyle değil.

Önceleri hikâyemizi, ondan kurtulmak için yazmak istiyordum. Ama anılar izin vermediler buna. Ardından hikâyemizin, parmaklarımın arasından nasıl kayıp gittiğini fark ettim ve onu getirmek üzere yazmak istedim, ama anılar, böyle bir amaç için de çıkmadılar kovuklarından. Yıllardır kendi haline bırakmıştım hikâyemizi. Onunla barışmıştım artık. Ve geri geldi: birbiri ardına, tüm ayrıntılarıyla, bütünlenmiş, tamamlanmış ve beni artık hüzünlendirmeyen bir hedefe yönelmiş olarak. Ne hüzünlü bir hikâye, diye düşünmüştüm uzun zaman. Şimdi mutlu bir hikâye olduğunu düşündüğüm sanılmasın. Ama artık onun hakkını verdiğimi, ayrıca hüzünlü mü, yoksa mutlu mu olduğunun hiçbir önem taşımadığını düşünüyorum.

En azından öylece aklıma geliverdiğinde böyle düşünüyorum. Ne var ki, kırıldığım zamanlarda, o dönemlerde yaşadığım kırgınlıklar canlanıyor yeniden; kendimi suçlu hissettiğimde, o dönemlerdeki suçluluk hislerim canlanıyor ve şu andaki özlemimde, şimdiki sıla hasretimde, o zamanların özlemini ve sıla hasretini duyumsuyorum. Hayatlarımızın katmanları öylesine üst üste yığılmış ki, sonradan yaşadıklarımızda eskilerle karşılaşıyoruz durmadan: halleşip bir kenara bıraktığımız yaşantılar olarak değil, güncel ve canlı deneyimler olarak. Bunu anlıyorum. Yine de buna dayanmak zaman zaman zor geliyor bana. Belki de ondan kurtulmak için yazmışımdır hikâyemizi, bu elimden gelmese bile.

Hanna'nın parasını, New York'tan döner dönmez onun adına "Jewish League Against Illiteracy" derneğine havale ettim. Jewish League'in, bağışlarından ötürü Ms. Hanna Schmitz'e teşekkürlerini bildirdiği, bilgisayardan çıkmış kısa bir mektup aldım. Cebimde bu mektupla birlikte, Hanna'nın yattığı mezarlığa gittim. Onun mezarı başında ilk ve son duruşum oldu bu.

Kırkı aşkın dile çevrilen ve sinemaya uyarlanan *Okuyucu*, 20. yüzyıl Alman edebiyatının en parlak romanlarından biri.

Okuyucu, İkinci Dünya Savaşı ertesinde, on beşindeki lise öğrencisi Michael Berg ile otuz altı yaşındaki Hanna Schmitz arasındaki tutkulu aşk üzerine kurulu bir hikâye anlatıyor. Hanna'nın aniden ortadan kaybolmasıyla kesintiye uğrayan bu birliktelik, ikilinin yıllar sonra bir mahkeme salonunda karşılaşmasıyla devam ediyor: Hanna savaş sırasında bir kilisede tutulan bir grup Yahudi'nin ölümüne sebep olmaktan yargılanmakta; hukuk eğitimi alan Michael ise, sevdiği kadının böylesi korkunç bir suça karışıp karışmadığını anlamak üzere mahkemeyi izlemektedir... Bernhard Schlink *Okuyucu*'da, sade ve dolaysız bir anlatımla suç, ahlâk, vicdan, utanç ve sır sarmalı etrafında örülen baş döndürücü ve gerilim dolu bir hikâye anlatıyor. İkinci Dünya Savaşı sonrası kuşağın Nazi dönemiyle hesaplaşması ve anne babalarıyla uzlaşma arayışı üzerine güçlü bir yorum.

"*Okuyucu* bizi... düşünmemeyi tercih ettiğimiz konular üzerine düşündürüyor."

THE NEW YORK REVIEW OF BOOKS

iletişim

ISBN-13: 978-975-470-388-7